

Zempléni Múzsá

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT XV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM 2015. TÉL

Takács Ádám: **Hatvanadik szám**

A kultúra ideje nem ismeri a közös mértéket. Ezen a területen az, hogy mennyi a hosszú, és mennyi a rövid, vagyis, hogy mi, meddig és milyen ritmusban marad porondon, nagyban függ egy adott dolog jellegétől, az ehhez köthető gyakorlatoktól és hatásoktól, valamint a mindenkori körülményektől. A kérdést tovább bonyolítja, hogy a kulturális alkotásra és befogadásra fordított idő megint csak sajátos tartam szerint telik: a tevékenység és gondolkodás idejéről van itt szó, amelynek nincs világosan kijelölhető mércéje. Így aztán, ha egy kulturális folyóirat esetében az évfolyamok és lapszámok sora természetes időmérőnek látszik is, ez önmagában alig-alig árulkodik az írás, szerkesztés és lapelőállítás tényleges idejéről, s még kevésbé az egyes lapszámok által kiváltott olvasás és hatás virtuális idejéről. A hatvanadik lapszám, amellyel a *Zempléni Múzsza* mostani megjelenése büszkélkedhet kétségkívül számottevő élettartamról árulkodik. Ám ennek jelentősége bizonyosan másként esik latba a szerző, a szerkesztő vagy az olvasó számára. S nem csupán azért, mert a folyóiratban megjelenő szerkesztési és alkotási tevékenységek, illetve prózai, lírai és művészeti műfajok egymástól nagyban eltérő kulturális idővonalak kereteibe illeszkednek. Inkább a befektetett idő az, ami itt különbséget tesz az említett közreműködők szempontjai között. A maguk módján azonban mindannyian hozzájárulnak a folyóirat rövid és hosszú távú sikeréhez. Vagyis e siker azért mégsem teljesen független az élettartamtól. Különösen akkor, ha valahogy kiderülne, hogy mindazok, akik alkotóként és olvasóként közreműködnek a *Zempléni Múzsza* fenntartásában e lap megjelenésének tartama és ritmusa alapján is mérik a kultúra idejét.

Molnár Irén:
Bodrogpart

25 éves a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány

Támogassa a Kollégiumot Alapítványunk közreműködésével!

Az Alapítvány 25 éve folyamatosan nyújt támogatást:

- ösztöndíjak révén tehetséges vagy szociálisan rászoruló diákok számára,
- tanárok tanulmányaihoz, tanulmányi utakhoz és továbbképzésekhez,
- a Kollégium fejlesztéséhez, tárgyi eszközbeszerzésekhez,
- emlékmű- és szoborállításhoz.

Az Alapítvány rendszeresen szervez:

- továbbtanulást segítő mentorprogramot a gimnáziumban,
- ösztöndíj napot és vezetőképzőt Sárospatakon,
- nyári jutalomtáborot a tehetséges diákok részére.

Az Öregdiák-mozgalom vezetőjeként az Alapítvány:

- újra összehozza az egykori diákokat, ezért rendszeres tanévkezdő, tavaszköszöntő és évzáró találkozót szervez Budapesten,
- az Alapítvány tulajdonában álló Öregdiák Vendégházban (Bertalan-ház, 3950 Sárospatak, Kazinczy u. 40.) találkozási és szálláslehetőséget biztosít,
- minden évben megrendezi a hagyományos Öregdiák Bált.

Tegyen velünk együtt az öregdiákok és a Kollégium kapcsolatának erősítéséért!

Kérjük, támogassa Ön is jövedelemadója 1%-ával és adományokkal a Sárospataki Református Kollégium Alapítványt, amelynek valamennyi kuratóriumi tagja pataki öregdiák. Közhasznúsági jelentéseink nyilvánosak, az interneten megtekinthetők. Kérjük, keressen Ön is bennünket, hogy segíthessünk!

Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, kuratóriumi

elnök: Bogdán Dániel

Székhely: 3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.,

Levelezési cím: 1154 Budapest, Tompa u. 70/A.

Telefon: 06-70-420-1612, E-mail: info@patakidiak.hu,

Honlap: www.patakidiak.hu

Adószám: 19070520-1-05

Számlaszámunk: K&H Bank 10409015-50485253-57531007

MAGYAR NEMZETI TÁNCÉGYÜTTES

MŰVÉSZETI VEZETŐ: ZSURÁFSZKY ZOLTÁN

2016:

**JAPÁN
TURNÉ**

2016. február 4- március 16.

**DRAKULA
UTOLSÓ TÁNCA**

Szegedi Szabadtéri Játékok
2016. július 8., 9.

ZSURA 60

Erkel Színház
2016. szeptember 26.

Design: Lérch Péter Grófok Stúdió / Fotó: Várföldi Levente

WWW.MNTE.HU
WWW.HONVEDART.HU

HONVED
EGYÜTTES

/magyarnemzetitancegyuttas

Támogató:

n/a

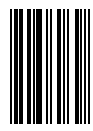
Nemzeti Kulturális Alap

Fesztivál

Nemzeti Együttműködés
Központja

9 771585 718000

15004

400 Ft

Kiss Endre

A mindennapiság mint a gyermekfilozófia tárgya és közege

Tanulmányunkban a mindennapi tudat legfontosabb alapelveiről, illetve a mindennapi tudat történetéről egy különös, ám annál nagyobb gyakorlati jelentőségű perspektívából szólunk.

A *gyermekfilozófia* az a perspektíva, amelynek kidolgozása az Egyesült Államokból kiindulva lépésről-lépésre terjed szerte a világon.

Amikor az elkövetkezőkben a mindennapi tudat filozófiai vizsgálatát ajánljuk a maga teljességében a gyermekfilozófia tárgyának, ezt a programot magától értetődő módon csak egy lehetséges programnak tekintjük, és meg sem fordul a fejünkben, hogy ne tekintenénk még számos, ismert és még ismeretlen módszert és eljárást is egyazon mértékben legitimnek. Ezt más érvek és lehetőségek mellett azért is jelentjük ki ilyen határozottan, mert ha van terület, ahol a pluralizmus nemcsak ajánlatos és nemes, de nélkülözhetetlen és elkerülhetetlen magatartás is, úgy az éppen a gyermekfilozófia.

A mindennapi tudat elemzése két szempontból is kivételesen alkalmas arra, hogy a gyermekfilozófia egyik középponti programja legyen.

Először azért, mert alkalmas a gyermekfilozófia egyik legnagyobb horderejű, immanens problémájának kiküszöbölésére. Erős poentírozással ez a következő dilemmát jelenti. A gyermekfilozófia *filozófia*, azaz a (valahogyan értelmezett) valóság reflexiója. A gyermekfilozófia azonban *gyermekfilozófia* is, azaz gyakorlása során nem lehet szó arról, hogy bármilyen lehetséges módon is a „felnőtt” filozófia reflexiójának módját, fogalmiságát, kategóriáit vigyük le, kicsinyítsük, vagy éppen zsugorítsuk össze a gyermekek számára. E helyzet nyílt paradoxon, de olyan, amit a gyermekfilozófia esetében csak a gyakorlatban, csak gyakorlattal lehet feloldani. Úgy hisszük, a mindennapi tudat tulajdonságainak, alapelveinek ismertetése, bevezetése, sajátos „gyakoroltatása”, majd ezt követő tudatosítása megoldja ezt a már a definícióban is eleve benne rejlő dilemmát.

A mindennapi tudat alapelveinek bevezetése a mindennapiság és a mindennapi tudat között hoz létre tartalmilag meghatározott kapcsolatokat, nem pedig, mint ez az itt kikerülhetetlen leegyszerűsítő módon kifejezhető, valamely tárgyi szféra és valamely metanyelv között. A két kapcsolat teljességgel eltérő minősége meghatározó lesz.

A gyermekfilozófia keretén belül nem kell tehát megbirkóznia senkinek a tárgyi szféra és a metanyelv konstitúciójával, illetve e kettő egymásra vonatkoztatásának problematikájával, hanem e relációk megalapozása, illetve kidolgozása helyett megkezdheti munkáját a mindennapiság reflexiójával, illetve az abból természetesen, közös munka eredményeként kialakuló fogalmiság rögzítésével.

1 Tudomány és társadalom

A mindennapiság, a mindennapi tudat problémáinak középpontba állítása, az ebben az összefüggésben való gondolati munka azonban különösen előnyös egy másik releváns szempontból is. Amíg ugyanis az előbbieken látnunk kellett, hogy egy más típusú vonalvezetés számára magának a tárgyi szférának a meghatározása is gyakorlatilag megoldhatatlan problémákkal járna, addig a mindennapiság minden gyermek életének olyan természetes, felcserélhetetlen és napi impulzusok miriádját közvetítő szféra, amelynek „természetessége” a szó minden értelmében összehasonlíthatatlan. S ha már a gyermeklét és a mindennapiság ezen felülmúlhatatlanul „természetes” összefonódásáról beszélünk, nyomatékosan fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy a gyermekfilozófiának egy ilyen stratégiája ugyancsak a maga „természetes” módján olyan alapvető szellemi és lélektani *demokratizmust* hoz egy tanuló közösség életébe, amelyet más módon aligha lehetne elérni.

Mindennapi tudatról szóló alapkoncepciókat (a mindennapi tudat alapelvei + újkori történetének vázlata) ehelyütt nem ismertethetjük. A mindennapi tudat néhány, másutt részletesen leírt alapelveire azonban a gyermekfilozófia szempontjából kitérünk.

A mindennapi tudat „természetes antropomorfizációjá”-nak elve kiválóan alkalmas egy lehetséges gyermekfilozófiai stratégia, a filozófiai reflexió legkülönfélébb formáinak és szintjeinek kidolgozására. A természetes antropomorfizáció felismerése „természetesen” vezethet el mindenkinél saját gondolkodásának, saját szellemi alap-magatartásának érzékeléséhez és későbbi átértékeléséhez, az abban rejlő természetes antropomorfizáció felismeréséhez. Ugyanezen a szálon könnyűszerrel eljuthatunk a mindennapi tudat természetes antropomorfizációjának szembeállításához a dezantropomorf szellemi objektívációkkal. Ez kiváló, s a mindennapi gondolkodás természetes működésével a legnagyobb mértékben harmonizáló módon vezethet egy olyan „prolegomena”-rendszer kidolgozásához, ahol az egyik oldalon a tudomány, a másik oldalon a filozófia legalapvetőbb sajtószertűségei éppen a mindennapi tudat természetes antropomorfizációjával szembeállítva tehető láthatóvá. Ily módon a gyermekfilozófia sajátos, új funkciót lát el, nem lekicsinyített, gyermek-perspektívára zsugorított „nagy filozófiá”-t terjeszt, de megveti az alapjait a „nagy filozófia” legadekvátabb, legoptimálisabb megközelítésének.

A mindennapi tudat „monokausalitása”-nak elve nem kevésbé lényeges összefüggésekben készítheti elő „természetes” módon a későbbi filozófiai gondolkodást (ugyan csak amellet, hogy konkrét gondolatmeneteivel aktuális feladatokat is megold). A mindennapi tudat monokausalitásának felismerése, felismertetése, reflexiója és kritikája a gyermekfilozófia keretein belül természetesen vezet egy olyan álláspont kialakulásához, amely úgy képes reflektálni a mindennapi tudat (a gyermek saját tudatát is beleértve) monokausalitását, hogy az nem jár együtt egy új, tételes, szisztematikus filozófiai tanulmánnyal. Ennek az elvnek a diszkussziója is olyan úton készíti elő tehát a nagy filozófia (tudomány, stb.) elsajátítását, hogy az nem azonos magának a „nagy” filozófiának valamely előzetes oktatásával. Különös lehetőségeket kínál a monokausalitás különböző anyagokon keresztül történő diszkusszióján belül a „pszichológiai”, „szociológiai” és „filozófiai” (etikai, antropológiai, stb.) monokausalitás alapvonásainak kidolgozása, az a lehetőség, hogy a gyermekfilozófia konkrét anyagain, témáin keresztül ne csak pusztán a mindennapi tudat monokausalitásának szimpla tényét, de e monokausalitás belső megosztását is érzékelhesse a gyermekfilozófia tanulója.

Mint minden olyan ismeret, ami a mindennapiság, a mindennapi tudat elemzéséből indul ki, a monokausalitás elvének lehetséges értelmezései már eddig is bizonyított módon erőteljes szocializációs erővel is rendelkeznek, hiszen a mindennapiság elemzése egyre erősebb szállal fűzi a tanulókat annak a társadalomnak a megértéséhez, amelyikben élnek. A szocializációs komponenshez tartozik egyébként az az – a jelen keretek között részletesen természetesen nem elemezhető – össz helyzet is, hogy számos ok miatt a többi, hagyományosan szocializáló elem kisugárzásának ereje, hatékonysága jelentős mértékben csökkent, ami különlegesen is előnyös helyzetbe hozza a mindennapi tudat mindenféle (azaz nemcsak gyermekfilozófiai) tanulmányozását a szocializációs feladat megoldásának lehetőségei között.

A mindennapi tudatot szervező olyan következő alapelv, amelynek sokszorosan lényeges szerepe lehet egy, a mindennapi tudat elemzésére épített gyermekfilozófiai programban, a „múlt utólagos (visszavetített) teleologizálás”-nak elve. Ez az elv azt a széles körben érzékelt jelenséget kísérel meg formalizálni, amely szerint a jelenből nézve a jelenhez vezető folyamatok, jelenségek, tendenciák mind „racionalizálódnak”, s olyan teleológiai alakzatban rajzolódni ki, amely pontosan ahhoz a jelenhez vezetett, amely éppen aktuálisan létezik. A teleologizálás és a racionalizálás, ebben az elvben, egymásnak majdhogynem szinonimái is. A gyermekfilozófiai diszkusszió során az utólagos teleologizálás elvének kritikája részben „természetesen” világíthatja meg e rendkívül fontos, meghatározó jelenség dimenzióit, de talán még ennél is fontosabb intellektuális funkcióra tehet szert. Magától értetődő, közvetlen úton mutathatja meg ugyanis a tanulóknak a társadalmi lét, a történelem mindenkor alternatívitásának tényét. Az utólagos teleologizálás kritikája így, ezen az úton közvetlenül vezet a történelmi alternativitás problémakörének megismeréséhez és megértéséhez. Ez a példa ismét bizonyíthatja azt is, hogyan épül ki a nagy filozófia a gyermekfilozófián belül, anélkül, hogy magát a nagy filozófiát kellene gyermekméretűre zsugorítani.

A mindennapi tudat működését szabályozó „spontán harmonisztika”-elv is különlegesen jelentős szerepet játszhat egy, a mindennapi tudatra felépített gyermekfilozófiai programban. A spontán harmonisztika jelenségének felismerése, felismertetése és diszkussziója ismét nem csak egyszerűen arra szolgálhat, hogy a gyermekfilozófiai kurzus résztvevője ezen a szálán átfogó képet alkosson a társadalmi létnek a mindennapi tudatban megjelenő képről, hanem arra is, hogy a mindennapi tudat spontán harmonisztikájának kritikus feldolgozása már önmagában elvezessen egy olyan kritikához, amely túlvezethet a mindennapi tudatnak ezen a spontán harmonisztikáján.

S itt ismét tanúi lehetünk annak, milyen kivételes előnyökkel jár a gyermekfilozófia programjának a mindennapi tudatra való ráépítése. Egészen más dolog ugyanis, ha mondjuk a mindennapi tudat spontán harmonisztikájának kritikáját egy másik, kész, kiépített filozófiai „discours” alapján és bázisán végzik el (ami ebben az esetben azt jelentené, hogy megszűnne a gyermekfilozófia gyermekfilozófia-jellege és a „nagy” filozófia valamelyes lekicsinyítésének feladatát írná elő). A spontán harmonisztika jelenségének felismerése és kritikájának kiépítése olyan lehetőség, siker esetén pedig olyan eredmény, amelynek jelentőségét aligha lehet kellőképpen felbecsülni.

1 Tudomány és társadalom

Egy, a mindennapi tudatot szervező további alapelv a „saját előny” elve. A saját előny elvének módszeres kidolgozása ismét számos későbbi filozófiai vagy etikai kérdés meg-alapozásához járulhat hozzá. Itt sem tudjuk azonban elkerülni, hogy ne utaljunk legalább-is futólag az ebben az elvben rejlő mindenoldalú nevelési lehetőségekre. A saját előny elvének megismerése és felismertetése éles fényben mutatja fel a mindennapi tudat át-fogó, a saját előny elvén álló szelektivitását, amit mindenki mind önmaga, mind mások magatartásának értelmezésére alkalmazni tud.

Ezen túlmenően azonban az előrehaladó munka során éppen a mindennapi tudat önér-dekű szelektívójának egyre alaposabb megértése és kritikája jó, de semmiképpen sem kivételesnek elképzelt esetben elvezethet ahhoz is, hogy meg is haladhassák a minden-napi tudatra oly alapvetően jellemző szelektív, egoista alapmagatartást. S ez ismét csak nem a lehetséges módon meglepő eredmény miatt lényeges, hanem a hozzávezető út miatt is. Ez az út ugyanis nem egy kész, nagy filozófiai rendszer kihirdetésszerű tanításá-nak útján, hanem a mindennapiság, a mindennapi tudat közös, a mindennapiság nyelvén való elemzése során alakul ki.

A mindennapi tudat tapasztalatszervező elvei közül a „lineáris előrehaladás” elve is nagy jelentőséghez juthat egy ilyen irányú gyermekfilozófiai programban. A mindennapi tudat ezen alapelvének reflexív vizsgálat alá vétele ismét felmutatja a mindennapi tudat ilyen irányú meghatározottságait, ennek felmutatásával egy időben azonban olyan természe-tes kritikai és relativizáló álláspontot is kialakíthat a tanulóknban, amelyek nemcsak alap-vető mentális segítséget jelenthetnek mindenkinek a valóság feldolgozásában, de nyitot-tá is teszik érdeklődésüket a történelem valóságos elméleti kérdéseiről is.

A lineáris haladás, avagy a lineáris akkumuláció elve ugyanis egyike azoknak az alapve-tő, nem az egyes konkrét tárgyi vagy megismerési szinteken, de azok megalapozásaként jelentkező sémáknak, amelyek azután a helytelen érzékeléshez, s ezen keresztül a hamis tudat markáns formáihoz vezethetnek. Különösen is értékes lehet az ezzel az alapelvvel folytatott munka, ha tudatossá válik, hogy egy-egy ilyen alapelv mögött a mindennapi tudat vitális létérdekei húzódnak meg, hiszen például a lineáris előrehaladásnak ere-detileg a nagy filozófiából származó felfogása több vitális segítséget nyújt a mindennapi tudat problémáinak megoldásában, mint egy olyan tapasztalatot rendező elv, amelyik a történelemnek mondjuk a kaotikus vagy a destruktív összetevőire lenne alapozva.

Szinte felteheti a koronát a mindennapi tudat alapelveinek diszkussziójára és alkalmazá-sára a „szisztematikus kritika hiányá”-nak elve. Közben konkrét anyagokon, példákon és más közegen keresztül világossá válik a mindennapi tudatnak azon alapelve, miszerint nem rendelkezik a szisztematikus kritikának sem attitűdjével, sem képességével, miköz-ben megvilágítható e hiány a modern mindennapi tudat alapvető funkciójával, hivatásával is, szinte önmagától, az eddigiekre emlékeztető „lehető legtermészetesebb” módon ala-kítható ki a szisztematikus kritika fogalma és képessége.

A mindennapi tudat, a mindennapiság elemzése ebben az esetben is közvetlenül egyg é válik a még nem szisztematizált filozófia elsajátításával. A mindennapi tudat alapelveinek (amelyek közül az eddigiekben csak azokra tértünk ki részletesebben, amelyek különö-sen is egyértelműen mutathatták be alkalmasságukat egy gyermekfilozófiai programban

való alkalmazhatóságra) ismertetése után emlékeztetnünk kell arra, hogy a mindennapi tudat újkori, modern történelmének állomásai ugyancsak részletesen és alaposan építhetők bele egy ilyen programba.

Mindazok az előnyök, amelyekkel az alapelvek rendelkeztek, megjelennek az újkori mindennapi tudat történelmének ismertetésekor is, elsősorban itt is arra gondolunk, hogy a történelemmel, illetve a történelmi reflexióval kapcsolatos tárgyi és metanyelvi mozzanatok kiépítése nem szükséges. A munka alapvető irányát itt is a mindennapiság közös reflexiójának feladata teszi ki.

Irodalom

E sorok szerzőjének két legfontosabb tanulmánya a mindennapi tudatról: A mindennapi tudat tizenhárom alapelve = Valóság, 1986. 12. szám, 26–31. o.; Die Grundprinzipien des modernen Alltagsbewusstseins im Spiegel ihrer Geschichte = Prima Philosophia, 1992. Nr. 5.

A mindennapi tudat sajátosságait társadalomlélektani oldalról közelíti meg: Über das österreichische Denken. Elias Canetti in den siebziger Jahren = Pannonia, 1984. 1. szám, 30–32. o.; Elias Canetti's Phaenomenologie der Masse oder eine Philosophie des Konkreten. (az 1990-es Budapesti Canetti-szimposiumon tartott előadás szövege, megjelenés előtt). A mindennapi tudat monokausalitásának hármaskonkretizációjáról: Kamarás István – Kiss Endre – Somorjai Ildikó: A Makra és 116 olvasója. Budapest, 1977. A mindennapi tudat reflexiójáról, szerepéről a filozófia egyetemes történetében: Das Alltagsbewusstsein, das Leiden und das Konkrete. Religionsphilosophische Perspektiven bei Arthur Schopenhauer. In: Arthur Schopenhauer. Hamburg, 1989. 87–98. o. A mindennapi tudat négy nagy korszakának jellemzéséhez számos további tanulmányom szolgáltat adalékokat, így az „individualizmus”-hoz: A világnézet kora. Friedrich Nietzsche abszolutumokat relativizáló hatása a századelőn. Budapest, 1982. A „totalitarizmus” mindennapi tudatához például: Sztálinizmus és kultúrforradalom között = Valóság, 1989. 11. szám, 56–71. o.; A létező szocializmus fenomenológiája és teóriája = Alföld, 1990. 10. szám, 79–82. o.; A sztálinizmus mindennapi tudata és lélektana = Valóság, 1991. 4. szám, 94–100. o. A konzumtársadalom mindennapi tudatához például: The Birth of a New Social Philosophy. Karl Mannheim's Technocratic Social Philosophy. In: Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Philosophica et Sociologica. Tomus XXII–XXIII. Budapest, 1990. 197–203. o. A „posztmodern” mindennapi tudatról: Interdiskursivität und Dekonstruktion. In: Glückliches Babel. Wien, 1989. 148–168. o.; Rendszerváltásunk társadalomlélektanának néhány vonása = Népszabadság, 1991. február 2.; Politikai tudattalan a poszt szocialista rendszerváltásban = Magyar Hírlap, 1991. június 22.

Gergely Attila

A mai japán család

A népszámlálási adatok alapján 2010-ben mintegy 52 millió „magánháztartásból” 35 millió „rokonsági háztartást” számláltak össze Japánban, de az összeírás szerint „nukleáris család” is közel 30 millió volt az országban, a „gyermekkel élő házaspárok” száma pedig nem sokkal maradt el a 15 milliótól.¹ Ha a japán helyzetre is illik a mondás, amely szerint „ahány ház, annyi szokás”, akkor hogyan jellemezhető 30-35 millió „ház”, amelyek sokasága regionális, generációs vagy szociális szempontból is számos további változatra bontható? Itt csak néhány változási irányzat vázolására szorítkozhatunk.

Tartalmi szempontból a „japán család” megfogalmazás két hangsúlyt tesz lehetővé, amelyek mindegyikét indokolt szem előtt tartani. Az egyik szerint a „japánon”, a másik szerint a „családon” van a hangsúly. A „japán család” előtérbe állítása a család kulturálisan tipikus japán formáját és ennek hagyományát emeli ki (egyebek között azt, hogy a japán történelem nagy részében már a „család” szó használata is kérdéses),² míg a „japán(i) család” olvasatban az kap nyomatékot, hogy az emberi családnak milyen tipikus körülményekkel, kihívásokkal kell szembe néznie a japán feltételek között. Mindkét szempont érvényesítése hozzájárulhat egy teljesebb kép ábrázolásához.

A „mai” jelző korunk folyamataira, a család és a mai világ változásainak kölcsönhatásaira utal. A kölcsönhatás ténye könnyen belátható, adatszerűségében „a mai japán családról” rendkívül részletes képpel rendelkezünk (jenre, négyzetméterre és percre tudhatjuk, mire mennyit költenek, milyen lakásokban élnek, mennyi időt fordítanak pelenkázásra vagy töltenek a képernyő előtt, mindezt életkor, lakóhely vagy nemek szerinti és számtalan egyéb vetületben), de tengernyi adat felsorolása után is kérdéses maradhat, hogyan értelmezzük ezeket a „tényeket”. Ezért az itt következők egy értelmezési keret néhány alapelemére, majd ennek egyes alkalmazási lehetőségeire is kitérnek.

Korunk családfolyamatai és a mai japán család

A családra ható erők egyes összetevői már a modern ipari kapitalizmus világrenszerében nemzetközi léptékben szerveződtek és többé-kevésbé hasonultak. Még inkább így van ez a korunk globalizált feltételei között, ahol a korszak – egyes vonásaiban „fejlettségi szintenként” kimutatható – családjellemzői globális méretekben áthatják az egyes nemzetek, kultúrák családviszonyait. A kölcsönhatások a mai japán család vizsgálata során is mindkét irányban követhetők: míg egyfelől korunk „fejlett” vagy „késő-modern” családjának számos jegye a mai japán családról is leolvasható, másfelől a korszakos változástendenciákból a mai japán család számos vonása kikövetkeztethető.

A „modern”, valamint a „késő-modern” vagy „posztmodern” – más szóhasználatban „ipari”, illetve „posztindusztriális” – család esetében kétségtelenül fölöttébb összetett képlettel

állunk szemben, de a folyamat néhány tendenciájának és mai állásának a felidézése nem igen kerülhető meg. A kérdéskör adott metszetéről Aoki Reiko nem alaptalanul írja: „*Japán súlyos [népesedési] helyzete egyes vonatkozásokban egyedülálló kultúrájának terméke, más vonatkozásokban azonban a posztindusztriális bőség és egy befejezett demográfiai átmenet [máshonnan is] ismerős kimenetele.*”³ Figyelemre méltó, ahogyan több mint 150 éve a Heckenast Gusztáv által kiadott „Ujabb Kori Ismeretek Tára” ezt a kimenetelt elővételezte: bár „*a’ japániak*” „*elfordulnak minden gondolatától, mely a’ nyugoti népekkel összeköttetésre vezethetné őket*”, „*a’ polgárisodás hatalmas karjai elől ők sem fognak tudni menekülhetni*”.⁴

A 20. század hatvanas éveire a történet jelenkori fejezetének általános feltételeit és család-jellemzőit legtöbbször idézett módon talán William J. Goode elemezte.⁵ Központi tétele, hogy a modern kor iparosítási és családi folyamatai között egyfajta megfelelés és kölcsönhatás állt fenn, de uralkodó tendenciaként inkább az „iparosítás” alakította a családot, mint fordítva. Idevágó következtetéseit itt Gene H. Starbuck nyomán foglaljuk össze:⁶ *Feltételek:* az iparosítás – a városiasodást is előre hajtva, részben annak velejárójaként – növeli a területi mobilitást; fokozza a munkamegosztás szakosodását és funkcionális (pl. foglalkozási) differenciálódását; eltérbe állítja a teljesítmény-alapú társadalmi státuszt a „hozzárendelt”, örökölt státusszal (a társadalmi „osztályokat” vagy „rétegeket” a feudális „rendiséggel”) szemben, növeli a társadalmi mobilitást; előmozdítja, illetve megköveteli a gazdasági szereplők nagyobb önállóságát, kedvez az individualizmusnak, akár a közösséggel szemben is az egyéni érdek-követésnek; [a fentiekhez kapcsolatosan nem egy további feltételt említhetnénk: például azt, hogy a népesség nagy részét kivonja a természettel közvetlenebbül érintkező tevékenységek valamint az ezekre jellemző családi-rokonsági viszonyok köréből és a piaci, bürokratikus vagy technológiai „racionális” egyre mestersegebb és kiszámítottabb világába helyezi stb.].

Jellemzők: a család „nuklearizálódik”, a családmag (többször a földrajzi és a társadalmi mobilitás dimenzióiban is) fokozatosan kiválik a nagyobb családi-rokonsági egységből és függetlenedik attól, megerősödik „házassági” jellege; a rokonság bilaterálisabbá válik (a házastársak mindkét oldali rokonságaikhoz szimmetrikusabban kapcsolódnak); a párválasztás mozgásterét megnöveli, a közvetlenül érintettek érzelmei, egyéni választása és egyenjogúsága nagyobb szerephez jutnak; a házasságkötésnél korábban szokásos gazdasági ügyletek (hozomány, örökség) szerepe csökken, az öröklés az utódok között egyenlőbbé válik, a származási család és rokonság befolyása visszaszorul; nemcsak a munkavégzés különül el a családtól, de számos más újratermelési funkció is, amelyeket növekvő mértékben családon és rokonságon kívüli, társadalmilag szervezett intézmények vesznek át (oktatás-nevelés, egészségügy, szabadidő stb.); az ipari alapú gazdaság a feleségeket és anyákat is fokozott mértékben bevonja a kereső foglalkoztatásba; a családi szerepszerkezet nemre, korra és tekintélyre nézve is szimmetrikusabbá, egyenrangúbbá, „demokratikusabbá” válik; a termékenység, a gyermekszám és a családméret csökken; a válások és a családbomlás gyakorisága megnövekszik; [itt is nem egy további jellemző lenne még említhető, ilyen például az iskolázás időtartamának, valamint a házasságkötési és a gyermekvállalási életkornak ezzel is összefüggő kitolódása].

A Goode és mások által rendszerezett ismérvek bírálhatók,⁷ de akár „ipari kapitalizmusnak”, akár „ipari társadalomnak” nevezzük, az ipari korszakra való átmenet és a 20. század közepére-második felére kiteljesedett ipari rendszer megkövetelt magának egyfajta

1 Tudomány és társadalom

család-modellt, amelyhez a családok többsége nagyobb mértékben alkalmazkodott, mint amilyen mértékben alakítani tudta azt.

A „klasszikus modernitásnak” az ipari rendszer sokban jellegadó összetevője volt, de ma már mindkettőn több vonatkozásban túl vagyunk. 1973-ban jelent meg Daniel Bell szinte korszak-névadó kötete a posztindusztriális társadalomról,⁸ az 1980-as évekre a 300-350 éve indult történet „posztindusztriális” vagy „késő-modern” szakaszába ért. Goode-nek és hasonló tájékozódású kollégáinak ekkor nemcsak azt vetették szemére, hogy a nyugati házastársi család felé való globális konvergencia várakozásába tévedtek, hanem azt is, hogy nem vették idejében észre: az ipari kor általuk leírt családmoddelljére a könyv megjelenése utáni évtizedekben a nyugati társadalmakban is több ponton az összeomlás sorsa várt. A 20. század hatvanas-hetvenes éveire az ipari rendszer fogaskerekei nagyrészt felőrölték az „ipari családot” is. Ami abból maradt, azt az utóbbi 30-40 év messzemenően átformálta, az utóbbi évtizedek változásai új szerkezeti konfigurációk elterjedéséhez vezettek.

A „posztindusztriális”, „szolgáltatási”, „információs” vagy „posztmodern” társadalom reklámcsomagjának „család” dobozán bár olyan címkéket találunk, amelyek folyamatos élet-színvonal-emelkedésről, minden korábbinál nagyobb jólétről, fejlett információs és kommunikációs technológiákról, demokratikusabb politikáról, jobb egészségről és hosszabb várható élettartamról, globális kapcsolathálózatokról, magasabb iskolázottságról és több tudásról, a „radikális pluralitás és heterogenitás” világában minden korábbinál szélesebb „választási lehetőségekről” és „önmegvalósításról” szólnak, de amit *benne* találunk, azt az utóbbi évtizedekben (tipikus módon pl. az Európai Unió, az Amerikai Egyesült Államok vagy az OECD tagállamainak statisztikaiban) olyan irányzatok jellemzik, mint a munkanélküliség, a foglalkoztatási bizonytalanság növekedése, a munkaerőpiac reguláris-irreguláris polarizációja, a különféle egyenlőtlenségek éleződése, a társadalmi biztonsági háló meggyengülése, a család tekintetében a házassági hajlandóság, a házassági és családi stabilitás, a termékenység, a családméret minden korábbinál alacsonyabb, ugyanakkor a válások, a házasság nélküli együttélés, a házasságon kívül született gyermekek, a gyermekes és gyermek nélküli családok közötti vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek, az egyszülős családok, az ilyen körülmények közötti gyermek-szegénység, a női és anyai munkavállalás, vagy az egyedül élő idős emberek arányának minden eddiget meghaladó szintjei.⁹ Csak egy viszonylag teljes lista is túl hosszú lenne, ezért itt mindössze néhány további fejleményre utalnék:¹⁰

a) a házasság nélküli együttélés nemcsak minden korábbinál gyakoribb, de számos országban egyfajta nemzedéki normává vált (észak-európai államokkal az élen; az 1000 lakosra számolt házassodási ráta az OECD országok átlagában 1970-től 40 év alatt felére esett vissza¹¹, Magyarországon 30-35 éve még kétszer annyi házasságot kötöttek, mint napjainkban);

b) a megszülető gyermekek nemcsak növekvő arányban, hanem sok országban többségükben házasságon kívül születnek (észak-európai országban 60-70%-ban, Magyarországon is a gyermekek közel fele);

c) ha egyáltalán sor kerül házasságra, a házassodási életkor további kitolódása figyelhető meg (hódít a „szingli” életmód, egymást követik a „halogató nemzedékek”¹²);

d) a megszületett gyermekeknek növekvő hányada él csak egy szülővel (az OECD országok átlagában a gyermekek 15 %-a él egy-szülős háztartásban, további 10 %-a „újra-

alapított családban¹³; az Egyesült Államokban 1960-tól a kiskorúakat nevelő háztartások körében a házasság szülők által vezetett háztartások aránya 92 %-ról 67 %-ra csökkent¹⁴);

e) sok országban a család „elapátlanodásától” kísérvé, a családok túlnyomóan „matrifokálissá” („anyaközpontúvá”) válnak (aminek csak egyik oldala, hogy válás esetén a gyermek vagy gyermekek általában az anyához kerülnek; a nők „szingli anya” szerepének terjedése egy másik változás, vagy az, hogy azoknak a háztartásoknak, ahol kiskorú gyermekek vannak, egyre nagyobb százalékában az anya az egyetlen vagy a fő kenyérkereső¹⁵);

f) a szakterület vezető kutatói az egész életre szóló házassági elköteleződés normájának visszaszorulásával párhuzamosan a házasság egyfajta „deszakralizációjáról”¹⁶ írnak (nemcsak az újránházassodási, ill. a házasság nélküli együttélési tendencia folytatódása figyelhető meg, hanem pl. a „sorozat-házasság”, a „távházasság”, ill. „táv-válás” stb. terjedése);

g) a „gender” ideológiák a fentiek értelmezésében és értékelésében talán még nagyobb szerepet játszanak, mint amilyent a házastársi vagy nukleáris család ideológiai eszménye az ipari korszakban játszott (az előbbieket alkalmazásában egyes EU-tagállamok élen járnak).

Az, hogy az „ipari család” kutatói az 1960-1970-es években egy sor újabb jelenséget – így a házasság nélküli együttélésnek vagy az egyenműiek kapcsolatainak adott mértékű terjedését – nem látták előre, mintha arra vallana, hogy az utóbbi évtizedekben a tendenciák alakulásában a korábbiakon túl újabb (köztük a modernítésre több irányból visszaható) jelenségek is közrejátszanak. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy újszerű tényezőkkel együtt a régebbiek közül is nem egy tovább hat, illetve egyes „régebbi” és „újabb” tényezők egyaránt jóval hosszabb távon működő erők és ellenerők hatásaiba ágyazódnak. Az adatok megvizsgálása egyben arra is rávilágít, hogy akár a hosszabb távon kimutatható tényezők mindenkori összhatása sem feltétlen lineáris, nem egy esetben több évtizedes tendenciák megtorpanása vagy éppen visszafordulása is megfigyelhető.¹⁷

Japánt és a japán családot eddig alig említettük, de aki valamelyest ismerős a mai japán világban, nem teljesen alaptalanul mondhatná, hogy ezek után „magát a japán családot” már alig érdemes külön vizsgálni: miután a felidézett tendenciák legtöbbje a mai japán családról is elmondható, az utóbbi akár a „késő-modern család” egy regionális vagy kulturális változatának is tekinthető. Az ilyen vélemény mellett több érv felhozható. Ha nem is a modern vagy posztmodern konvergencia-tézisek leegyszerűsítő sémái szerint, de párhuzamok nem kis számban felfedezhetők. Ilyen párhuzamos irányzatok például, hogy egyre kevesebben kötnek házasságot, akik házasodnak, azok is magasabb életkorban teszik, a menyasszonyok egyre nagyobb hányada várandós, a létrejövő családokban egyre kevesebb gyermek születik, a nők foglalkoztatása, ezen belül a feleségeké és a gyermekes anyáké egyre szélesebb körű, a válási ráta növekszik, a gyermeküket egyedül nevelő anyák száma és aránya nő stb.

Nemcsak a tényezők és a jellemzők, de a következmények is sokban hasonlóak. A 20. század demográfiai átmenetei után századunkban a „fejlett társadalmak” olyan „népesezési tétel” elé néznek, amely (egyebek között éppen sokat emlegetett „fenntarthatóságuk” összefüggésében) nincs híján drámai vonásoknak. Ez különösen érvényes Európára¹⁸ és Japánra, de a „fejlett világ” egészének kilátásait tekintve is lényeges szerepet játszik

1 Tudomány és társadalom

abban, amit Jacques Barzun, a Nyugat világtörténelmi pályafutásának egyik legnevesebb kortárs kutatója így összegezett: „*A vita kedvéért fogadjuk el, hogy «kulturánk» alighanem a végéhez közeledik ...*”¹⁹

A japán helyzet ugyanakkor, akár csak a többi konkrét nemzeti vagy kulturális változat, még az általánosan érvényesülő tendenciák esetében sincs híján bizonyos sajátos vonásoknak vagy kísérőjelenségeknek, amelyek részben a máshol is megfigyelhető tendenciák eltérő időzítésében, mértékében vagy ütemében jelentkeznek, s amelyek mögött gyakran hosszabb távon ható „történelmi előzmények”, „kulturális sajátosságok” munkálnak. Mindezekre japán vonatkozásban is bőven találhatunk példát. Különösen a „fejlettség” hasonló szintjeire eljutott nemzeteknél széles körben jelentkező olyan folyamatokat tekintve, mint a demográfiai átmenetek és ezekkel kapcsolatban a termékenység csökkenése vagy az előregedés. Ezek Japánban is jelentkeznek, de nem sajátos módosulások nélkül. Itt (mint Kelet-Ázsia más országaiban is) a demográfiai átmenetek az összevethető nyugati eseteknél rövidebb idő alatt mentek végbe, mintegy egymásra torlódtak,²⁰ a termékenység nem csak alacsony szintre hanyatlott, hanem kirívóan alacsonnyá vált, az előregedés nemcsak „előrehaladt”, hanem rekord-ütemben zajlik. Ezek a jelenségek együttesen, annak ellenére, hogy összetevőik máshol is előfordulnak, egyrészt sajátos összképet rajzolnak ki, másrészt kimenetelükben a nyugati esetektől eltérő sajátosságok meglétére, a világtendenciákkal jellegzetesen kombinálódó tényezőkre utalnak. Hasonló háttere lehet annak, hogy ugyanakkor pl. a családbomlás mértéke, bár az utóbbi évtizedekben szintén emelkedő tendenciát mutat, nem tartható a más összevethető országok átlagához képest különösen magasnak. Ugyanez mondható el a házasság nélküli együttélések relatív gyakoriságáról, vagy a házasságon kívül született gyermekek arányáról (az utóbbi Japán esetében 2% körüli, ami az összevethető esetekhez képest nagyon alacsonynak tekinthető).

Érdeemes lehet tehát az országok adott körében korszakosan jellemző folyamatokkal egyidejűleg az ezek befolyását egyedileg módosító tényezők hatásainak is nyomába eredni. Ilyenekre mutat rá pl. Kato Akihito a japán csalárendszer huszadik századi pályájáról elvégzett elemzése eredményeként a „fiktív nuklearizáció” jelenségében. A japán csalárendszer „20. századi nuklearizációjának” szakmai közhelyével szemben tanulságosan világít rá arra, hogyan él tovább, sokszor a hivatalos statisztikák számára rejtett (tényleges súlyához képest alulreprezentált) módon a japán ház-rendszer nem egy „hagyományos” vonása a modern vagy posztmodern névértékek látszata mögött.²¹

Az idézetekhez hasonló ténymegállapító leírásoknak, elemzéseknek megvan a nyilvánvaló jelentőségük és megvannak a nem csekély szakmai problémái, de legalább ennyire fontosak azok a fogalmi, elméleti keretek, amelyek révén a feltárható tények összefüggő módon értelmezhetők és az összehasonlító kutatás számára általánosíthatók. Az ilyen célra szóba jöhető közelítésmódok között külön figyelmet érdemlőnek tűnik az, amelyet több mint száz éve Max Weber egy látszólag nagyon eltérő kérdéskörben alkalmazott. Idevágó elemzésének csak egyes alapvonásait idézzük fel.

Az összehasonlító elemzés kritériumaihoz – az instrumentalizáció változatai

Weber *Az antik kultúra hanyatlásának társadalmi alapjai* címet adta a közel 120 éve Freiburgban tartott előadásának. Mondanivalójának relevanciája azonban messze túlmutat közvetlen tematikáján. Előadása ugyanis legalább annyira szólt a középkori Európa,

szélesebb értelemben a „Nyugat” világtörténelmi felemelkedéséről, mint az antik világ hanyatlásáról. De nem tanulság nélküli előadásának újraolvasása Európa és a nyugati világ, tágabban a Japánt is körükbe foglaló „fejlett” vagy „késő-modern” társadalmak mai helyzetének és kilátásainak értékeléséhez sem.

A Nyugat felemelkedését és újkori uralkodó szerepét gyakran magyarázzák a nagy földrajzi felfedezésekkel, a világkereskedelem súlypontjának ezt követő áthelyeződésével, a gyarmatok kizsákmányolásával, az európai újkor vallási és politikai forradalmaival vagy nemzetállami folyamataival, a modern tudomány és technológia létrejöttével, az ipari forradalommal és a modern kapitalista gazdaság kiépítésével, vagy akár a felvilágosodás, a racionalizmus, a nacionalizmus, a liberalizmus, az individualizmus stb. eszméinek elterjedésével és sok hasonlóval. Weber, aki kijelentette magáról, hogy „vallásilag nem muzikális”, de elszánt gondolkodó volt, jóval mélyebbre hatolt. Visszament a valós történelmi és intézményfejlődési gyökerekhez. Az antik kultúra összeomlásának és a középkori európai kultúra felemelkedésének tényezőit egyszerre megvilágítva, a lényegi összefüggést a következőkben látta: „A rabszolgák élete rendszerint kaszárnyaélet”, „a kaszárnyában élő rabszolgának nemcsak tulajdona nincsen, családja sincs.” „A rabszolgakaszárnya nem volt képes önmagát reprodukálni, az állományt folyamatos vásárlásokkal kellett kiegészíteni”.²² „A karoling kori servus viszont robotköteles kisparasztként élt (...) Visszakapta családját, és a családdal együtt saját tulajdont kapott.” „A társadalom legalsó rétegeiben hatalmas átalakulási folyamat ment végbe: a legalsó rétegekhez tartozók újra családot és tulajdont kaptak. És itt csupán utalni szeretnék rá, hogy ez a folyamat párhuzamos volt a kereszténység győzelemre jutásával.”²³ „A házasságon kívül élő rabszolgát főlváltja a családjá körében élő paraszt.”²⁴ „A nem szabadok tömegei újra családot és magántulajdont kaptak: »beszélő szerszámokból« lassan újra emberek lettek, akiknek családi létezését azután az egyre erősödő kereszténység morális értelemben tartósan szavatolta.”²⁵ A fordítás helyénvaló, de a megállapítás összehasonlító célú kiaknázásához érdemesnek tűnik az eredeti „*instrumentum vocale*” kifejezéshez visszanyúlni. Ez fordítható ugyan „beszélő szerszámnak” (aminek Varro is érthette, akinek a szóösszetételt tulajdonítják²⁶), de a fogalmi általánosíthatóság céljára megfelelőbb lehet az „eszköz” szó használata. A „beszélő eszköz” megfogalmazásból közvetlenebb módon fejthetők ki azok az általános mozzanatok, amelyek a történelmi térben és időben egymástól távolinak látszó jelenségek vizsgálatának közös nevezőjét adhatják, így az összehasonlító elemzéshez alkalmasabb támpontul szolgálhatnak.

Egy ilyen megfogalmazásban közvetlenebb és általánosíthatóbb módon jelenik meg a weber-i megállapításban rejlő alapvető szembenállás egyfelől az emberi személy eszközzé tétele, eszközként való „használata”, instrumentalizálása, másfelől a szeretet és a szabadság keresztény eszménye között.²⁷ Ebben a perspektívában egyfelől a szolgaság és alávetés, másfelől az emberi méltóság és szabadság viszonyai olyan dimenziót nyerne, amelyben azok lényegi ismérvei eloldódnak történetileg egyedi előfordulásaiktól, s ezzel általánosabb tartalmuk feltárását teszik lehetővé. Így például azt, hogy a „rabszolgaságot” mint az ember ember (s nem feltétlen csak más emberek) általi kisajátítását, ezen belül az emberi család instrumentalizálását és ennek különböző fokozatait ne csak az európai antikvitásban ismerjük fel, hanem más kultúrák és más korok gyakorlatában is.

Anélkül, hogy elfelednénk: a „hagyományos”, esetleg csak „kereszténynek” mondott európai vagy nyugati család is ki volt téve az instrumentalizáció kihívásainak és annak

1 tudomány és társadalom

helyszínévé válhatott, továbbá a „modernizáció” egyes törekvései az instrumentalizáció „hagyományos” módjaira adott válaszkísérletekként is értelmezhetők – ha az utóbbiak kivonták magukat hovatovább nemcsak a kereszténység abszolút igényű, hanem mindenféle hagyomány erkölcsi ellenőrzése alól, valójában csak az instrumentalizáció egyik gyakorlatát váltották fel annak másik, esetleg még korlátlanabb változatával.

A modernitást szokás egy „sötét”, „hagyományelvű”, „passzív” középkorral szemben a „felvilágosodás”, a „forradalmi újítás” és „aktivitás” jegyében bemutatni, de a jelzett tünetek legalább annyira utalnak sodródásra, mint „agenciára”. Alkalmasint nemcsak a nyugati világban. Az ember és az emberi család akár „külső”, akár „belső” instrumentalizációjának sajátos gyakorlatait – a középkori szamuráj-típusú vagy a Meidzsi kori jogrendszer által általánosan előírt házszerzettől a második világháború előtti japán állam-rendszernek vagy a háború utáni japán gazdasági modellnek a tulajdonképpeni családot sokban alárendelő „familizmusán” át a mai családfolyamatokig – Japán múltjában és jelenében sem lehetetlen felismerni. A japán család-problematikát a felidézett weber-i perspektívában újraértelmezve, érdemes lehet egyfelől az instrumentalizáció gyakorlatait, másfelől a család lélettörekvéseit,²⁸ valamint a hatások mindenkori mérlegét a japán esetben is nyomon követni, de ennek kifejtése az adott feltételek között már csak egy másik munka feladata lehet.

(A tanulmány eredetileg megjelent: Károli japanológia. A KRE japán szak 20 éves jubileumi konferenciáján, 2014. október 15-én elhangzott előadások válogatott és szerkesztett tanulmányai. Szerkesztették: Farkas Ildikó, Sági Attila. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015. 427–440. o. A kötetre ezúton hívjuk fel olvasóink szíves figyelmét. A közléssel szerkesztőségünk folytatja a távol-keleti társadalmakkal foglalkozó írások sorát. Eddig megjelent: Szentirmai László: Tajvani mozaik = I. évf. 4. szám, 2001. november, 5–21. o.; Hoppál Mihály: Sámánok között. Kínai naplójegyzetek, 2001 = II. évf. 3. szám, 2002. augusztus, 18–31. o.; Zelnik Csaba: A népi Kína az ezredfordulón = III. évf. 2. szám, 2003. május, 16–35. o.; Kövér Laura: A koreai családmódel változása a 20. században = XIV. évf. 3. szám, 2014. ősz, 17–32. o.)

Jegyzetek

¹ Japán Belügyi és Hírközlésügyi Minisztérium, Statisztikai Hivatal, Adatfelvételi Főosztály, Népszámlálási adatok: Háztartások családtípus szerint (1990–2010), 総務省統計局 統計調査部「国勢調査報告」家族類型別一般世帯数（平成2～22年）A pontosabb számok: „magánháztartás” (一般世帯) 51.872.000, „rokonsági háztartás” (親族のみの世帯) 34.516.000, „nukleáris család” (核家族世帯) 29.207.000, „házaspár gyermekkel” (夫婦と子供) 14.440.000. <http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/1431-02.htm>, megtekintve: 2014. augusztus 11.

² Az uralkodó intézményi normákat tekintve, a tulajdonképpeni értelemben vett családra a japán történelem nagy részében nincs is szó. A modern antropológia szerinti „családi-rokonsági intézményekre” alkalmazott japán kulcsfogalom az „ie” volt, amit lehet ugyan „háznak”, „házközösségnek”, „házrendszernek”, „ház-szervezetnek”, esetleg „háztar-

tásnak” vagy „család-rendszernek” fordítani, de semmiképpen nem „családnak”, úgy ahogyan azt ma kulturálisan tipikus fogalomként általában értjük. A „család” értelemében használt és más nyelvekre így fordítható szó még a mai japán nyelvben is a 家族 (kazoku), azaz „háznép”, „a házhoz tartozók”.

³ Reiko Aoki: *A Demographic Perspective on Japan's „Lost Decades”*. In: *Population and Development Review* 38, (Supplement), 2012. 110. o. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2013.00554.x/pdf>, megtekintve: 2013. március 3.

⁴ Ujabb Kori Ismeretek Tára. Heckenast Gusztáv, Pest, 1852. 4. kötet, „Japan” címszó, 522. o.

⁵ J. William Goode: *World revolution and family patterns*. Free Press, Glencoe, 1963. A *Social Sciences Citation Index* szerint 1985-ig több mint 540 közleményben idézték.

⁶ H. Gene Starbuck: *Is There a Post-Industrial Family Form? An Exploration Using Global Data*, 43rd Annual Conference, Western Social Science Association, April 18–22, 2001. <http://www.coloradomesa.edu/~starbuck/pifamfrm.pdf>, megtekintve: 2014. július 20.

⁷ Vö.: J. Andrew Cherlin: *Goode's World Revolution and Family Patterns: A Reconsideration at Fifty Years*, *Population and Development Review*, December 2012. 577–607. o.

⁸ Daniel Bell: *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. Basic Books, New York, 1973.

⁹ Vö. pl.: az OECD nemrég kiadott család-jelentésével: *Doing Better for Families*, 2011. <http://www.oecd.org/els/soc/47701118.pdf>, megtekintve: 2014. július 23. Lásd továbbá az Eurostat család-statisztikáit vagy az OECD Family Database adattárát (utóbbira: <http://www.oecd.org/social/soc/oecdfamilydatabase.htm>, megtekintve: 2014. július 27.).

¹⁰ Részben Starbuck, részben mások kutatásai nyomán. Vö.: H. Gene Starbuck: *Is There a Post-Industrial Family Form?* i. m.; lásd továbbá: *OECD Doing Better for Families*; *Pew Research Center: Household and Family Structure*, <http://www.pewsocialtrends.org/topics/household-and-family-structure/pages/2/>, megtekintve: 2014. augusztus 23.

¹¹ *OECD Doing Better for Families*, i. m.

¹² Vö.: Susan Littwin: *The Postponed Generation: Why America's Grown-Up Kids Are Growing Up Later*, William Morrow & Co. 1987.

¹³ Az angol nyelvi terminusok: „reconstituted family”, „sole-parent household”.

¹⁴ *Pew Research Center: The Rise of Single Fathers*, July 2, 2013. <http://www.pewsocialtrends.org/2013/07/02/the-rise-of-single-fathers/#profile-of-single-father-householders>, megtekintve: 2014. augusztus 23.

¹⁵ *Pew Research Center: Breadwinner Moms*, May 29, 2013. <http://www.pewsocialtrends.org/2013/05/29/breadwinner-moms/>, megtekintve: 2014. augusztus 23; a *Pew* kutatásról kialakult vitára nézve lásd: *Conservatives: Pew Breadwinner Mother Study ‚Misleading’*, <http://www.usnews.com/news/articles/2013/07/23/conservatives-pew-breadwinner-mother-study-misleading>

¹⁶ J. William Goode: *World Changes in Divorce Patterns*, New Haven, Yale University Press, 1993; továbbá: H. Gene Starbuck: *Is There a Post-Industrial Family Form?* i. m.

¹⁷ Néhány a számos eset közül: a többgenerációs családi háztartás „visszatérése” (részben a gazdasági válság hatására) Amerikában (az arány nagyjából oda emelkedett, ahol az 1950-es évek közepén volt: *Pew Research Center: The Return of the Multi-Generational Family Household*, March 18, 2010. <http://www.pewsocialtrends.org/2010/03/18/the-return-of-the-multi-generational-family-household/>, megtekintve: 2014. augusztus 19.

1 tudomány és társadalom

Továbbá: Richard Fry – Jeffrey S. Passel: *In Post-Recession Era, Young Adults Drive Continuing Rise in Multi-Generational Living*. Pew Research Center, July 17, 2014. „2012-ben rekordszámban 57 millió amerikai, a népesség 18.1%-a élt többgenerációs családi háztartásban, ami az 1980-as adat duplája.” <http://www.pewsocialtrends.org/2014/07/17/in-post-recession-era-young-adults-drive-continuing-rise-in-multi-generational-living/> megtekintve: 2014. augusztus 19.

¹⁸ Ennek egyik legújabb fejleménye a nyolc európai akadémia összefogásában elkészített jelentés: German National Academy of Sciences Leopoldina: *Mastering Demographic Change in Europe*, June 2014. http://www.leopoldina.org/uploads/tx_leopublication/2014_Joint_Statement_Demographic_Change_ALLEA.pdf, megtekintve: 2014. augusztus 3. A jelentés egyik összefoglaló következtetése szerint a 21. század közepére az Európai Unió akkorra várható lakossága a világnépesség mintegy 5-6 %-át teheti ki.

¹⁹ Jacques Barzun: *Hajnaltól alkonyig. A nyugati kultúra 500 éve*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006. Sokban hasonló véleményen van többek között John Lukacs: *Egy nagy korszak végén. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005*, vagy szintén tőle: *A 20. század és az újkor vége*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. Már akkor kifejtette tézisét, amikor azt Európában, különösen annak keleti felén, még a legtöbben hitetlenkedve fogadták.

²⁰ Vö. pl. a „compressed modernity” koreai fogalmával (Kyung-Sup Chang: *Individualization without Individualism: Compressed Modernity and Obfuscated Family Crisis in East Asia*. = *Journal of Intimate and Public Spheres*, Kyoto University, March 2010.)

²¹ Akihiko Kato: *The Japanese family system: continuity and change in the twentieth century*, 2013. Max-Planck-Institut für demografische Forschung, <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2013-004.pdf>, megtekintve: 2014. augusztus 1.

²² Max Weber: *Az antik kultúra hanyatlásának társadalmi alapjai*. In: Max Weber: *Gazdaságtörténet. Válogatott tanulmányok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 344. o. Kiemelések az eredetiben.

²³ Uo. 346. o. Kiemelések az eredetiben.

²⁴ Uo. 352. o.

²⁵ Uo. 354. o.

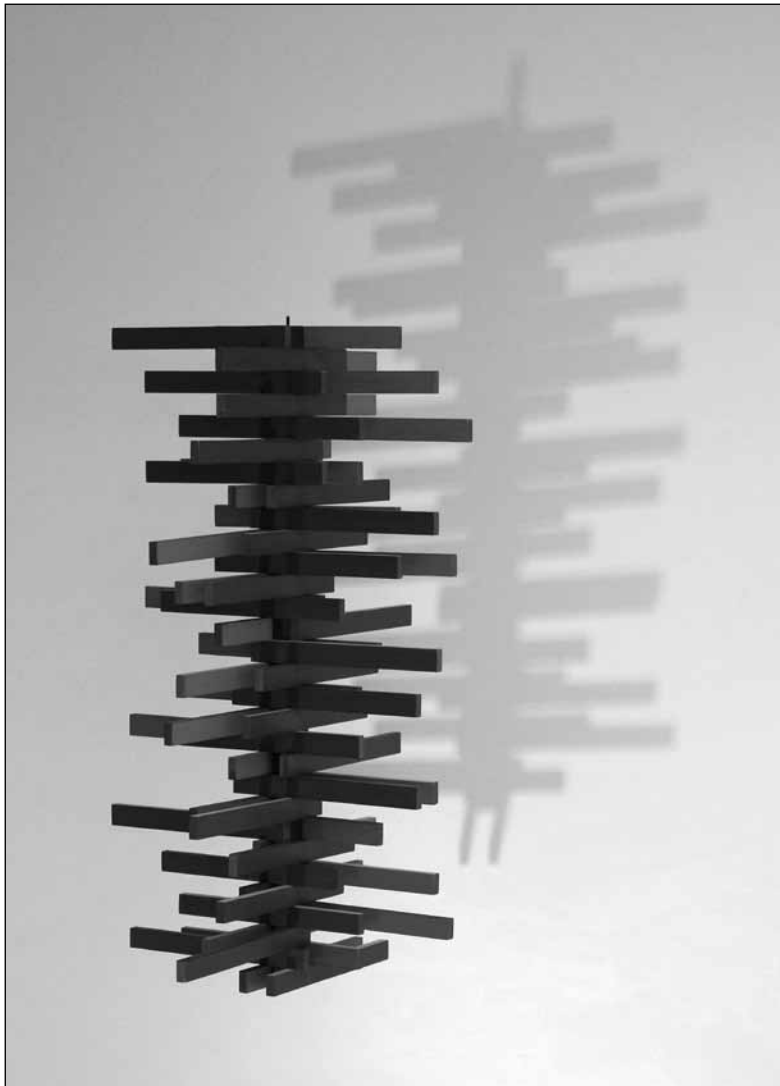
²⁶ Varro: *De re rustica*, Kr.e. 37. Vö.: Jesper Carlsen: *Vilici and Roman Estate Managers Until AD 284*. *L’erma di Bretschneider*, 2001. 18. o.

²⁷ Másokéval együtt idézhető II. János Pál pápa szavai, aki több helyen megfogalmazta: a szeretet ellentéte voltaképpen nem a gyűlölet, hanem a másik ember eszközként való „használata”, kihasználása. Még Karol Wojtylaként írta: „A személyt jogosan megilleti, hogy ne használati tárgynak nézzék, hanem szeretettel közelítsenek hozzá.” (In: Pope John Paul II: *Love and Responsibility*. Ignatius Press, 1993. 42. o.; a kötet először 1960-ban, lengyelül jelent meg.) A kérdéskörnek történetileg hosszabb távon is megvan a filozófiai, teológiai, etikai hagyománya. Ebben az összefüggésben az újabb szakirodalomból idézhető Paulus Kaufman tanulmánya (In: *Instrumentalization: What Does it Mean to Use a Person?* In: P. Kaufman – H. Kuch – Ch. Neuhäuser – E. Webster (eds.): *Humiliation, Degradation, Dehumanization, Human Dignity Violated*. Springer, 2011.)

²⁸ A család mint alapintézmény maradandóságára vall, hogy a körvonalazott változási irányzatokkal egyidőben a család ma is a japán népesség mintegy fele számára „a legfontosabb az életben” (国民性調査, *A Study of the Japanese National Character. The Twelfth Nationwide Survey*, 2008. Institute of Statistical Mathematics, 2011. 11. o. <http://ismrepo>.)

ism.ac.jp/dspace/bitstream/10787/903/1/kenripo102.pdf, megtekintve: 2014. szeptember 14.). A japán Miniszterelnöki Hivatal közvéleménykutatása szerint a család a népesség kétharmada számára „a bensőséges együttlét helye” (国民生活に関する世論調査, 平成26年6月, Az életmódra vonatkozó közvéleménykutatás, 2014. június, a 40. ábráról leolvasható, hogy az adott érték 2008 óta a korábbiaknál is nagyobb hangsúlyt kap) <http://survey.gov-online.go.jp/h26/h26-life/zh/z39.html>, megtekintve: 2014. szeptember 24.

Fazekas Balogh István: K2

Kapusi Angéla

Vályi Nagy Ferenc és az Íliász-pör

A pataki kollégium professzora

„És itt, hol a sírhalmokig egy homály/ Minden halandót, s engemet is borít/ Ki volna más, oh bölcs okosság!/ Mint te lehetsz igazabb vezérem?”¹ – így szól Vályi Nagy Ferenc ódájában, akinek a tudás iránti vágy, a költészet és a műveltség élete fontos részét képezte. 1798-tól húsz éven át volt a Sárospataki Református Kollégium közkedvelt és eredményes középiskolai tanára, és 1819-től az újonnan létrehozott exegetikai és egyháztörténeti tanszék professzora.

Az 1796. évi tanügyi reformnak köszönhetően jelentek meg a felnőtt, hivatásos középiskolai tanárok, a humaniorum professzorok a pataki kollégiumban.² Közülük elsőként 1797-től Geleji József, a következő évtől pedig Vályi Nagy Ferenc szolgálta a kollégiumot. Ekkoriban, a középiskolai tanárok legfeljebb csak szerény publikációs tevékenységet fejtenek ki. Tevékenységük inkább a középiskolai képzés alapjainak megteremtése, a középiskolai tanári szakma, egy új hivatás kialakulása miatt jelentős számunkra.³ A humaniorum professzorok közül ezért is kiemelkedő Vályi Nagy személye, aki a középfokon oktatók között szokatlan műveltséggel és ambíciókkal rendelkezett. Tanult a zürichi egyetemen, ahol két évig leginkább a teológiai tudományokat, bölcseletet és természettant, a görög és római irodalmat sajátította el. A görög nyelv és a magyar irodalom voltak kedvelt tárgyai, amelyeket középiskolai tanárként tanítványaival is igyekezett megszerettetni. Diákjait arra motiválta, hogy rímetlen verseket írjanak, ami akkoriban még ritkaságnak számított. Élete végén, már meglehetősen későn foglalhatta el az egyháztörténet és a görög irodalom számára újonnan felállított katedrát, ami azért sajnálatos, mert már 1807-től kezdve folyamatosan felmerült a neve, amikor teológia professzort kellett választani a kollégiumban, és a rá szavazók aránya fokozatosan emelkedett.⁴ Szeptemberi professzori beiktatása után októberben megbetegedett, és néhány hónap múlva, 1820 januárjában meghalt. Életműve méltatlanul elfeledett a magyar irodalom történetében. Rím nélküli versei és a tanítványait is ilyen versekre ösztönző pedagógusi tevékenysége mellett leginkább Homérosz Íliászának magyarra fordítása tette nevezetessé.⁵

Nevét napjainkban legfeljebb csak az Íliászi per kapcsán szokás emlegetni, az irodalomtörténeti monográfiák pedig éppen csak utalnak rá.⁶ Dolgozatom célja: regisztrálni az Íliászi pör előzményeit, majd folyamatának állomásait. Végül felvázolom a vita értelmezésének és jelentőségének lehetőségeit, nyomatékosítva Vályi Nagy Ferenc tevékenységének jelentőségét.

Az Íliászi pör

„[A] megtörténtet meg nem történté senki nem teheti. Fellobbanásé a hiba, elcsendesülésé a helyrehozás.”⁷ Így zárja Kölcsey Ferenc az irodalomtörténet-írás során elhíresült első plágiumvitát, az Íliász-pört, amelyet az első, az irodalmi művek tulajdonjogáról zajló nyilvános polémiaként tartunk számon. A történet kezdete 1809-ig nyúlik vissza, amikor megjelent Vályi Nagy Ferenc *Békaegérharc*-fordítása, ami a talán akkor már tervezett *Íliász*-fordítás gyakorlómunkája volt.⁸ Az eposz fordításába nem sokkal később kezdhetett, mert 1814-ben már négy énekkel készen volt.⁹ Mindeközben Kölcsey is hozzáfogott Homérosz eposzának fordításához: 1809-ben arról számol be Kazinczynak, hogy Homéroszt kezdi tanulni, 1813-ban már azt írja Szemere Pálnak, hogy az *Íliászt* elolvasta, s az *Odüsszeia* ötödik könyvével jár. Leveléből az látszik, hogy tudomása van Vályi Nagy fordítói tevékenységéről, s meglehetősen kritikus a sárospataki tanár képességeit és eredményeit illetően. 1815 őszén Szemerének már arról ír, hogy „iszonyú küzdesekben” átmenve, de Homéroszt fordítja, 1816 tavaszán pedig már azt ígéri, hogy hamarosan küldi az *Íliász* elejét. 1817 és 1820 között folyamatosan ingadozik a munka iránti lelkesedése, hol kételkedő, hol pedig bizakodó.¹⁰ Majd 1821-ben megjelenik Vályi Nagy *Íliász*-fordítása,¹¹ Kazinczy sajtó alá rendezésével. Kölcsey minden bizonnyal csak később ismeri meg a munkát, de 1823 februárjában már ír erről Szemerének,¹² s ezzel elkezdődik a magyar irodalom első plágium-ügye, az Íliász-pör.

Kölcsey 1816-ban elküldi Szemere Pálnak az *Íliász* általa addig lefordított részeit, amit Szemere továbbít 1817-ben Kazinczynak,¹³ aki megküldi Vályi Nagynak, hogy tanuljon belőle.¹⁴ A pataki tanár a kapott fordításból hét sort változtatás nélkül, néhány sort pedig némi módosítással beleépített saját munkájába. 1820-ban Vályi Nagy meghal, mielőtt a munkát megjelentethette volna, így a szöveget Kazinczy rendezte sajtó alá. Kazinczy a kiadás előszavában kijelöli Vályi Nagy Homérosz-fordításának eszmetörténeti jelentőségét, ezzel csökkentve Kölcsey fordítói tevékenységének szerepét. Azt nem tudni, hogy Vályi Nagy jelölte-e valahogyan az átvételeket, de Kazinczy kiadásában ezt nem tette meg, s ezen Kölcsey felháborodott, mivel az ő munkája mindaddig még nem jelent meg nyomtatásban. Így joggal tarthatott attól, hogy ha az ő fordítása egyszer megjelenik, az olvasók majd azt gondolják, hogy ő vette át a sorokat Vályi Nagy Ferenctől. Kölcsey hangsúlyozta, ha a kiadásban az adott soroknál feltűntették volna, hogy az átvétel tőle van, egy szava sem lett volna. Szemere Pált kérte meg a saját és Vályi Nagy sorainak és kifejezéseinek összevetésére: „[k]érlek tehát, édes prókátor barátom, hogy nálad maradt fordításomat a Nagyéval összevetvén, jeleld ki az övéből az enyémekeket; s a Tudományos Gyűjtemény publikuma előtt adasd vissza fordítójoknak!”¹⁵ Szemere vállalta a felkérést, összevetette a két fordítás adott részeit,¹⁶ és nyilvánossá tette ítéletét a kérdésben. A mérleg Kölcsey oldalára billent: „valóban, nem kevésbé erősítették panasza azon egyformaság által, melyet minden figyelmes olvasó észrevehet, s mely szerént az egész első éneken keresztül Kölcsey merész sajátságai, hexameterének fordulatai, epithetonai, konstrukciói kisebb s nagyobb változással Vályi nagynál visszazengenek.”¹⁷ Kölcseynek ez az igazságszolgáltatás elég volt, és a „per” végén készen állt Kazinczyval kibékülni – „Kezemet nyújtom engesztelésre; s literátori pályánk első bajnokáért kevesebbet tennem nem lehet.”¹⁸ –, de végül az amúgy is meglazult kapcsolatuk nem vált szorosabbá.

1 tudomány és társadalom

A polémia értelmezésének lehetőségei

Az Íliász-pör a magyar irodalomtörténet egyik fontos állomása több szempontból. Egyrészt a szerzői tulajdon kérdése miatt, amely mindaddig sem etikai, sem jogi értelemben nem vetődött fel. Így ettől kezdve, Kölcsey példája hivatkozási alapként erkölcsi védelmet jelenthetett a szerzőknek. Másrészt megismerhetjük Kölcsey és Vályi Nagy fordítói elveinek kialakulási folyamatát, amely munka a következő időszakban meghatározta a többi Homérosz-fordító munkáját. S végül Zákány Tóth Péter szerint egyáltalán nem kell plágiumvitaként kezelni a jelenséget, inkább akként, amely által megérthetjük azt a szemléletváltást, amely az irodalmi művek megítélésében végbement.¹⁹

A fordítói elvek Kölcseyben a munka közben, fokozatosan alakultak ki. 1814-ben Kazinczynek írt levelében még csak a homéroszi Apollón-himnusz fordításának kísérletéről tud beszámolni, és a fő nehézséget a szövszétételek fordításában és a hexameterek fordításához szükséges daktilikus szavak hiányában látja.²⁰ Ugyanebben az időben ír Szemerének is, s a himnusz fordítói nehézségeiről panaszkodva arra gondol, hogy a hexametereket magyarra jambusokban kellene fordítani. 1815-ben úgy látszik, belekezdett az *Íliász* fordításába, Szemerének azt írja: „[i]szonyú küzdéseken kell keresztülmennie a Homér fordítójának. Én szóról-szóra fordítok”.²¹ Ekkor még Kölcsey tartalmi pontosságról beszél, majd két év múlva már arra a következtetésre jut, hogy különféle stílusú írókat, különféle stílusban kell fordítani.²² A különbség Kölcsey és Vályi Nagy fordítói elveiben nem a szavak síkján fogható meg, hanem a stílusban és a művészi tudatosságban. Ezt jól mutatja az *Íliász*ban megjelenő homéroszi jelzők fordítása, amelyek között vannak olyanok, amelyek a magyar homéroszi nyelvben meggyökereszkedtek.²³ Kölcsey és Vályi Nagy fordításáról mindent összevetve elmondható, hogy elveik azonosak voltak, s ez valószínűleg Kölcsey érdeme. Megtartották az eredeti versformát, sort sorra fordítottak, az istenek nevét nem fordították latinra, és nem törekedtek a homéroszi eposz megszépítésére, hanem szóhasználatukkal megtartották a homéroszi stílust. Mindezzel pedig igen hosszú időre meghatározták a későbbi Homérosz-fordítók munkáját.²⁴

Arra, hogy a Kazinczy és Kölcsey között végbement polémiát ne plágiumvitaként értékeljük, Zákány Tóth Péter számos érvet hoz fel. Egyrészt Kölcsey már 1817 óta nem foglalkozott a fordítás befejezésének és publikálásának gondolatával, másrészt a polémia kibontakozásának éve 1823, ami elég késő Vályi Nagy műveinek 1821-es poszthumusz kiadásához képest, s ez megkérdőjelezi azt a szándékot, miszerint Kölcsey célja a vitában az irodalmi eltulajdonlás bizonyítása. Harmadrészt pedig problematikus az az elgondolás, hogy a magyar irodalomtörténet első plágiumvitája éppen egy fordítás körül bontakozik ki, hiszen a fordítás célja egy szöveget az adott nyelven olvasni nem tudó közönség elé tárni, ami által a fordító maga szolgálatot teljesít, háttérbe szorul az eredeti mű és annak szerzőjével alkotott viszonyában.²⁵ Így tehát Zákány szerint a Kazinczy–Kölcsey polémiát nem plágiumvitaként, hanem az irodalmi művekhez való olvasói viszony és a fordítói öndefiníció különböző nézeteinek összecsapásaként kell értelmeznünk. Kazinczy számára a fordítás szabadon használható eszköz a művelődés ideális állapotához vezető úton, és az irodalom általánosan elfogadott igazságokat közvetít, amit mindenki szabadon használhat. Szemeréhez írt levelében Vályi Nagy védelmére kelve, a következőképpen érvel: „Vályi Nagy a Kölcsey fordítását látta, s sok helyeken a Kölcseyét igen szerencsésnek találván, örömmel vette által sorait [...] nem hogy lopjon, nem hogy a munkát restelli, hanem azért, mert őtet a mesterség szeretete, s nem a hiúság vezérli.”²⁶ Kölcsey azon-

ban másként értelmezi a fordítói munkát, szerinte a fordítónak feladata a forrásszöveg eredeti jellemzőit visszaadni, tehát nem rendelkezhet vele szabadon, valamint ő a fordítói munkát egyben alkotói tevékenységnek is tartja (nem szolgálatot végzőnek), amely által társszerzővé lép fel a forrásszöveg szerzője mellett.²⁷ Kölcsey Szemeréhez írt levelében a vita kontextusában a plágium fogalmát a következőképpen határozza meg: „[m]ásnak egész munkáját vagy csaknéhány helyeit a magam írásába szabad átaltennem, csak-hogy az auktort hűven megnevezzem: ezt kölcsönzésnek hívják, nem *plágiumnak*; de ha másnak egész munkáját, vagy némely helyeit, vagy csak felfedezéseit és gondolatjait is úgy viszem által magam írásába, mint sajátomat – ez, édes barátom, és egyedül ez a *plágium*.”²⁸ Kölcseynek ez a meghatározása jelentős a magyar irodalom történetében, mert ez a szerzői én és más szerző kapcsolatának rögzítése. Az *Íliász* fordítása körüli plágiumvita emiatt a viszonyrendszer miatt jelentős: rögzíti a szerzőnek, más szerzőre való hivatkozásának szabályait.

*

Az Íliászi per, amely tulajdonképpen Kölcsey és Kazinczy Ferenc között zajlott le, az irodalmi szöveg és a szerzői én közötti kapcsolat meghatározását segítette elő. A történelem fintora, hogy Vályi Nagy Ferenc, aki a polémia kiindulópontja és kulcsfigurája, ekkoriban már nem élt. Alakja mégsem feledhető, hiszen tanári karrierje mellett kiemelkedő az irodalmi-költői munkássága is.²⁹ Már sárospataki tanárként, 1799-ben adta ki eposzát, *A' pártos Jérusálemet*.³⁰ Kazinczy hatására választott irodalmi irány produktuma az 1807-ben megjelent *Ódák Horátz' mértékein*³¹ című kötete. Ezt követően, bár a versírással továbbra sem hagyott fel, műfordításkötetei láttak napvilágot, többek között a már halála után megjelent, Homérosz *Íliásza*. Szintén halála után, 1820-ban jelentették meg addig kötetben kiadatlan verseinek még saját összeállítású gyűjteményét, a *Polyhymniát*.³² Latin verseinek figyelemre méltó korpusza a *Carmina Latina*.³³ Vályi Nagy lelkeszi hivatásának gyümölcsei az egyházi énekeskönyvbe írt énekszövegek és halotti orációk.³⁴ Mindez a korántsem teljes felsorolás hűen tükrözi a pataki kollégium híres tanáregyéniségének sokoldalú műveltségét és jelentőségét.

Jegyzetek

¹ Vályi Nagy Ferenc: *Az okossághoz*. In: *Magyar költők 18. század. Vál., jegyz.: Mezei Márta*. Neumann Kht, Budapest, 2000. <http://mek.oszk.hu/06200/06222/html/makolt180510005.html>, letöltés: 2015. október 9.

² A Sárospataki Református Kollégium tantestületéről és az ott tanító híres tanáregyéniségekről részletesebben lásd: Dienes Dénes – Ugrai János: *A Sárospataki Református Kollégium története*. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2013. 94–96. o. Vályiról: *uo.* 100–101. o.

³ Ugrai János: *Professzorok a „pataki reformkorban”*. A sárospataki kollégium és négy tanára a XIX. század első harmadában. Új Helikon Bt., Budapest, 2007. 40. o.

⁴ *Tiszáninnen Református Egyházkerület Levéltára: 1807. 03. 23. TIREKLt. A.XXXII. 12.519.; 1807. 07. 14. TIREKLt. A.XXXIII. 12.613.; 1810. 05. TIREKLt. A.XXXV. 13.538.*

⁵ Dienes Dénes – Ugrai János: *i. m.* 101. o.; Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, IX. köt. Horányzsky, Pest, 1903. 554-557. hasáb.

1 Tudomány és társadalom

- ⁶ Kazinczy Ferenc és Kölcsey Ferenc életútját tárgyalja: *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Szerk.: Pándi Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. 285. és 425. o.
- ⁷ Kölcsey Ferenc összes művei, 1. köt. Szerk., s. a. r. és jegyz.: Szauder Józsefné és Szauder József. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960. 476. o.
- ⁸ Homér *Batrachomyomachiája*. Magyar hexameterekben. Ford.: Vályi Nagy Ferenc. Szentés Ny., Sárospatak, 1809.
- ⁹ Ritoók Zsigmond: *A magyar Homérosz-fordítások. XVIII–XIX. század*. In: Papírgaluska. *Tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításáról*. Szerk.: Hajdu Péter és Polgár Anikó. Balassi Kiadó, Budapest, 2006. 33. o.
- ¹⁰ Uo. 34–35. o.
- ¹¹ Homér *Íliásza*, 1–2. köt. Ford.: Vályi-Nagy Ferencz, előszó: Kazinczy Ferenc. Nádaskay András k.-ny., Sáros-patak, 1821.
- ¹² Kölcsey Szemeréhez írt levele. In: Kölcsey Ferenc összes művei, 1. köt., i. m. 454. o.
- ¹³ u.o. 455. o.
- ¹⁴ „mutatám azt V. Nagy Ferencnek, s azért, hogy használja, tudnillik, hogy kövesse az ott mutatott példát.” Kazinczy Szemeréhez írt levele. 1823. március. In: uo. 457. o.
- ¹⁵ Kölcsey Szemeréhez írt levele. In: uo. 456. o.
- ¹⁶ Szemere apológiája Kölcsey mellett. In: uo. 468–473. o.
- ¹⁷ Szemere apológiája Kölcsey mellett. In: uo. 469. o.
- ¹⁸ Végszó Kölcseytől. In: uo. 476. o.
- ¹⁹ Zákány Tóth Péter: *Kölcsey Ferenc és a nemzeti hagyományok*. In: *Árkádia*. http://arkadia.pte.hu/magyar/cikkek/kolcsey_nemzeti_hagyomanyok, letöltés: 2015. október 5.
- ²⁰ Ritoók Zsigmond, i. m. 37. o.
- ²¹ Kölcsey Ferenc: *Levelezés, III. köt. 1832–1833*. Kölcsey Ferenc minden munkái (kritikai kiadás). Kiad.: Szabó G. Zoltán, Balassi Kiadó, Budapest, 2011. 215. o.
- ²² Uo. 266. o.
- ²³ Ritoók Zsigmond, i. m. 43. o.
- ²⁴ Uo. 44. o.
- ²⁵ Zákány Tóth Péter, i. m.
- ²⁶ Kazinczy Szemeréhez írt levele. In: Kölcsey Ferenc összes művei 1. köt., i. m. 463. o.
- ²⁷ Zákány Tóth Péter, i. m.
- ²⁸ Kölcsey Szemeréhez írt levele. In: Kölcsey Ferenc összes művei 1. köt., i. m. 460. o.
- ²⁹ *Irodalmi hagyatékát részletesen lásd: Szinnyi József, i. m. 555-557. hasáb.*
- ³⁰ Vályi Nagy Ferenc: *A' pártos Jérusálem*. Landerer, Pozsony, Pest, 1799.
- ³¹ Vályi Nagy Ferenc: *Ódák Horátz mértékein*. Ellinger Ny., Kassa, 1807. Újabb kiadásban: *Ódák Horátz' mértékein*. S. a. r: Sobor András. Balassi Kiadó, Budapest, 1999.
- ³² Vályi Nagy Ferenc: *Polyhymnia II* könyvekben. Nádaskay Ny., Sárospatak, 1820.
- ³³ Vályi Nagy Ferenc: *Carmina Latina*. Nádaskay Ny., Sárospatak, 1820.
- ³⁴ *Az Istennek kedves keresztyén előadva halotti tanításbann; melyet néhai tekintetes nemzetes és vitézlett szemerei Szemere László úrnak... Meghóltt teste felett, a' Lasztóczi Ref. Templombann Decemb. 20-dikánn 1812. Eszt. mondott Vályi Nagy Ferencz, Sárospatak, 1813; Halotti orázió, az embernek méltóságáról, melyet néhai tisztel. tudós Nitsch Dániel úrnak, a' S. Pataki Koll. extraord. prof. hóltt teste felett május' havának 30-dikán, 1808. mondott Vályi Nagy Ferentz, Sárospatak, 1809.*

Gazdag Vilmos

A kárpátaljai magyar nyelvhasználat orosz/ukrán kölcsönszavai

Orosz/ukrán kölcsönszavakat a kárpátaljai magyar nyelvhasználat minden színterén találhatunk. Ugyanakkor az egyes nyelvhasználati szinterek kölcsönszavakkal való megterheltsége jelentősen eltérhet egymástól. Azokon a területeken, ahol erős államnyelvi dominanciával kell számolni, nagyobb a kölcsönszavak előfordulása, mint azokon, ahol az anyanyelv szinte kizárólagos használatát figyelhetjük meg. A kárpátaljai magyar nyelvhasználatban meghonosodott kölcsönszavak száma összességében több százra tehető. A kérdés vizsgálata mindenképpen megkívánja azt, hogy kisebb kitérő keretében megismerkedjünk a kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetével. A továbbiakban ezt kíséreljük meg röviden felvázolni.

A kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetének főbb sajátosságai

A kárpátaljai magyarság esetében *őshonos* és *elrendelt kisebbségi kétnyelvűségről* van szó. Vagyis a közösség nem területcsere, hanem politikai okok miatt vált kisebbségivé, tagjainak túlnyomó többsége általában csak az iskolában találkozik az államnyelvvél,¹ első nyelve (a magyar) jogilag alárendelt helyzetben van az államnyelvhez (ukránhoz) képest.² Ezen kívül a kárpátaljai magyarság jelentős része magyar domináns kétnyelvű,³ azaz a privát szférában a magyar nyelv használata szinte kizárólagos, míg a formális szintereken a nyelvhasználat az állami szabályozás és az egyén nyelvtudása alapján realizálódik. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségi helyzet következtében a kárpátaljai magyarok csak korlátozott szituációkban használhatják anyanyelvüket, a formális szférában való kommunikáció során pedig kénytelenek az államnyelvet, illetve az orosz nyelvet használni.⁴

Az orosz nyelv máig tartó, igen erős hatása elsősorban azzal magyarázható, hogy az ukrán nép az évszázadok során orosz uralom alatt élt, s nyelvét is csupán az orosz egyik nyelvjárásaként definiálták, vagyis nem kapott hivatalos nyelvi státuszt, s így átadó nyelvi szerepbe is legfeljebb csak a szomszédos népek tagjaival folytatott köznapi érintkezés során kerülhetett. Ezt fokozta az is, hogy a szovjet érában az orosz nyelv használati köre szinte minden nyelvhasználati színterre kiterjedt. Emellett az orosz nyelv, mint a Szovjetunió nem hivatalos államnyelve az oktatási rendszer minden fokozatában kötelező volt, így a kárpátaljai magyarság is többé-kevésbé elsajátította azt, s ennek köszönhetően még ma is jelentős szereppel bír. Az ukrán nyelv presztízse és a környező, elsősorban az ország területén élő kisebbségi nyelvekre való kihatása viszont lényegében csak a független Ukrajna létrejöttével erősödött meg. E hatást az állami nyelv- és oktatáspolitikai alakulása is nagymértékben fokozza. 1990-ben minden ukránjai, így a kisebbségi tannyelvű iskolákban is kötelező jelleggel bevezették az ukrán nyelv oktatását,⁵ majd

1 tudomány és társadalom

2007. július 13-án a Sztaniszlav Nyikolajenko oktatási miniszter által kiadott 607. számú rendelettel⁶ bevezették a továbbtanulás feltételeként is szolgáló egységes érettségi tesztrendszer, amely a kisebbségi iskolák végzősei számára is kötelezővé tette az emelt szintű ukrán nyelv és irodalom vizsgát.⁷

A 2012. július 3-án elfogadott új ukrán nyelvtörvény⁸ elvben pozitívan kellene, hogy hasson a kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetére, illetve az anyanyelvi oktatáshoz fűződő viszonyára is, ugyanis lehetővé teszi, hogy azokon a közigazgatási egységeken belül, ahol egy-egy nyelv beszélői elérik a 10%-os arányt, a kisebbségi nyelv az államnyelv mellett használható lehet az államigazgatásban, az önkormányzatok munkájában, a bírósági eljárásokban, a nyilvános közéletben, az oktatásban stb. Egyelőre még kérdéses, hogy a törvényt a gyakorlatban is alkalmazzák-e, illetve, „hogy az állam megteremti-e az alkalmazáshoz szükséges feltételeket, tudnak és akarnak-e biztosítani a kisebbségi ügyintézésre is képes hivatalnokokat, állami tisztviselőket, lesznek-e kétnyelvű úrlapok, formanyomtatványok stb.”⁹

Miért kerül sor a szavak kölcsönzésére?

Az egymással érintkező nyelvek közötti kapcsolat leggyakrabban a szókészlet szintjén mutatkozik meg, hiszen a nyelv szókészlete a nyelvi rendszer leglazábban strukturált része, amely könnyen fogad be új elemeket.¹⁰ Fontos megvizsgálni, hogy vajon miért kerül sor adott nyelvek között lexikai elemek kölcsönzésére. E kérdés kapcsán számos elmélet született, amelyek túlnyomórészt megegyeznek a kölcsönzést kiváltó alapvető okokban. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott kölcsönszavak átvételének okait Kótyuk István jelentéstani tényezőkkel magyarázza.¹¹ Eszerint az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai három csoportra oszthatók: 1) amelyek új, eddig ismeretlen fogalmakat jelölnek; 2) amelyek lexikai megfelelői a már meglévő magyar szavaknak; 3) érzelemkifejtő szavak, amelyeknek a magyar nyelvben számos szinonimája van. A *kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv* c. tanulmányában a kölcsönszavak kapcsán viszont azt hangsúlyozza, hogy „e szavak túlnyomó többsége fölösleges a nyelvben, mivel az általuk jelölt fogalmaknak megvan a magyar neve” ugyanakkor „magyar megfelelőjük legfeljebb akkor bukkan fel, ha a beszélő nagyon választékos akar lenni, és kínosan ügyel nyelvhasználatára”.¹² A szerző kölcsönszavak beáramlását és meghonosodását a következő okokkal indokolta: adott tárgy vagy dolog ezen a néven vált ismertté; hivatalos helyen, hivatalos személyek használják; kényelemszeretet, a beszédtempó felgyorsulása (nem gondolkodunk a magyar megfelelőn, mivel a kölcsönszó gyakran rövidebb és könnyebben ejthető, mint a magyar megfelelője); nyelvi igénytelenség, gyakorlatlanság. Az általa vizsgált nyelvi sajátosságok kapcsán megjegyzi, hogy azok első soron a beszélt köznyelv jellemzői, s az írott nyelvbe ritkán kerülnek be, s hogy tervszerű és következetes nyelvművelő munkával kellene törekedni a kétnyelvűség tökéletesítésére, az anyanyelv tisztaságának megőrzésére.¹³

Az orosz/ukrán kölcsönszavak elkülönítési nehézségeiről

Az orosz és az ukrán szoros rokonságban álló keleti szláv nyelvek, amit a szókészletük nagyarányú azonossága is jól mutat. Viszonylag egyszerű az átadó nyelv meghatározása akkor, amikor az orosz és az ukrán nyelvi alak mutat valamilyen hangzásbeli eltérést. Így például a pótkocsi jelentésben használt *pricep* kapcsán egyértelműen ki lehet jelenteni,

hogy az orosz *нручен*, és nem az ukrán *нручин* átvétele. A hullámpala megfelelőjeként használt *sifer* szó viszont az ukrán és az orosz nyelvben is azonos hangalakú. Ez alapján nem lehet egyértelmű választ adni, hogy melyik nyelvből vettük át. Természetesen a nyelven kívüli tényezők figyelembe vételével is megpróbálhatjuk eldönteni a kérdést, s így az orosz gazdaság magasabb fejlettségi szintjére hivatkozva mondhatjuk, hogy ez a szó az orosz nyelvből származik. De ilyen esetekben alapos történeti kutatás révén lehetne csak pontos választ adni. Egyértelműen azonban, hogy a kárpátaljai magyar lakosság által használt keleti szláv kölcsönszavak túlnyomó többsége orosz eredetre vezethető vissza. Viszont vannak olyan szláv kölcsönszavaink is, amelyeknek az orosz és az ukrán nyelvi változata semmiféle hasonlóságot nem mutat. Az ilyen kölcsönszavak párhuzamosan, egymás szinonimáiként használatosak. Ilyenek például az igazolás jelentésben használt ukrán *dovidka*, illetve orosz *szprávká*, vagy a különböző hivatalok szakosztályát jelölő ukrán *vidgyil*, orosz *otgyel* kölcsönszavak.

A kölcsönszavak fogalomkörökbe való sorolásának lehetőségeiről

A nyelvészek többsége egyetért abban, hogy a kölcsönszavak vizsgálata során célszerű elvégezni ezek fogalomköri csoportosítását, ezáltal ugyanis pontosabban kirajzolódnak azok a nyelvhasználati színterek, amelyeknél fokozott mértékben érvényesül a szláv nyelvi hatás. Így tehát a másodnyelvi elemek fogalomköri csoportosítása nem újszerű dolog a nyelvészetben. Az egyes fogalomköri kategorizációk jelentős eltéréseket is mutathatnak,¹⁴ amelyek főleg a katalogizált elemek eltéréséből fakadhatnak. Emellett fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy az egyes kölcsönszavak egyidejűleg akár több fogalomkörbe is besorolhatók. Így pl. a magyar nyelvi ápoló kölcsönszói megfelelőjeként elterjedt *szanitár*, illetve annak nőnemű *szanitárka* változata besorolható az egészségügy és a tisztaság, foglalkozások kategóriába is.

1. A formális nyelvhasználati színterekhez kapcsolódó orosz/ukrán kölcsönszavak

Amint azt már fentebb is jeleztük, az idegen nyelvi vagy másodnyelvi hatás az egyes nyelvhasználati színtereknél eltérő intenzitással jelentkezik. Ezt az eltérést jól mutatja az adott nyelvhasználati színtérnek megfelelő fogalomkörhöz tartozó kölcsönszavak száma is.

a) *A hivatali élettel kapcsolatos kölcsönszavak.* A kárpátaljai magyarok esetében is a formális nyelvhasználati színterek azok, amelyek kapcsán a kölcsönszavak nagyarányú használatát figyelhetjük meg, ugyanis ezeknél erős az államnyelvi dominancia. Ugyanakkor a hivatali élethez köthető kölcsönszavak jelenléte a kárpátaljai magyar lakosság mindennapi kommunikációja során is megfigyelhető. Számos intézmény vagy szervezet, foglalkozás, dokumentum megnevezésére használunk kölcsönszavakat. Olyanokra gondolunk itt, mint pl. a *rájkom* = járási tanács, *birzsa* = munkanélküli hivatal, *OVIR* = útlevélosztály, *szilszovjet* = községi tanács vagy a *dohovor* = szerződés, *paszport* = személyigazolvány vagy útlevel, *zájáva* = kérvény, *práva* = gépjárművezetői jogosítvány, illetve a *szekretár* = titkár, *kasszir* = pénztáros, *perevodcsik* = tolmács, *ucsotcsik* = számfejtő stb.

b) *A katonasággal kapcsolatban meghonosodott kölcsönszavak.* A kárpátaljai magyar férfi lakosság túlnyomó részének lényegében csak a katonai szolgálat idején sikerül használható államnyelvi (orosz vagy ukrán) nyelvtudásra szert tennie. Ez természete-

1 tudomány és társadalom

tesen azzal áll összefüggésben, hogy a katonaságban a hivatali érintkezés kizárólag csak államnyelven folyik, s az esetek túlnyomó többségében a magyar nyelvterületről származó férfiakat valamely belső ukrainai laktanyába sorozták/sorozzák be, ahová a legjobb esetben is csak egy-két magyar nyelvet beszélő személy került. Az államnyelv kizárólagos használata következtében a kárpátaljai magyar lakosság körében a katonai tisztségek vagy a katonai élettel kapcsolatos más dolgok/fogalmak magyar nyelvi megnevezései lényegében ismeretlenek. Ezért ha valaki a katonaságban szerzett élményeiről beszél, akkor természetes az, hogy az őrmestert *szerzsánt*, a hadnagyot *lityinant*, míg a laktanyát *csász*, a kiküldetést pedig *komangyirovka* néven nevezve említi.

c) *Az oktatás- és egészségügy kölcsönszavai.* A kárpátaljai magyarok oktatási helyzetében fontos szerep jutott és jut ma is az aktuális államnyelvnek. Egyrészt a kisebbségi tannyelven oktató iskolákban kötelező jelleggel oktatják, másrészt főleg a szakközépiskolai és felsőoktatási intézményekben kizárólagos szereppel bír. Kárpátalján számos szakmát csak államnyelven lehet elsajátítani, ami gyakran az oktatási kínálat szűkösségével, gyakran pedig a kisebbségi nyelven folyó képzés feleslegességével magyarázható. Hiszen, ha Kárpátalján valaki magyar nyelven végezné el a jogi kart, akkor lényegében nem lenne esélye arra, hogy Ukrajnában munkát találjon. Ennek is köszönhető az, hogy az oktatással kapcsolatos beszéd során például gyakran hallhatjuk a *zacsotka* = lecke-könyv, az *ucsiliscse* = szakiskola, *sztpendium* vagy *sztipi* = ösztöndíj, *praktika* = szakmai gyakorlat stb. kifejezéseket.

Hasonló a helyzet az egészségügyben is. Az orvosok és az ápolónók képzése államnyelven folyik, s gyakori jelenség, hogy olyan egészségügyi szakemberek kerülnek egy-egy magyar közösségbe, akik valahonnan Ukrajnából származnak, s nem értik a magyar nyelvet. Ennek megfelelően ezeknél a nyelvhasználati színtereknél is jelentős számú orosz/ukrán kölcsönszót találhatunk, pl. *aptecska* = elsősegély csomag, *gripp* = influenza, *invalid* = rokkant, *szesztra* = nővér stb.

d) *Pénznevek.* A pénznevek kapcsán gyakran felmerülő kérdés az, hogy ezek kölcsönszavak vagy pedig egzotizmusok? Véleményünk szerint a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában előforduló pénznevek, mint pl. a *grivnya/hrivnya* = Ukrajna hivatalos pénzneme, a *rubel* = a volt Szovjetunió és a jelenlegi Oroszország pénzneme, illetve a pénzermét jelölő *kopijka/kopek*, a kölcsönszavak kategóriájába kell, hogy besorolásra kerüljenek, ugyanis ezek használata a mindennapi kommunikációban előforduló természetes jelenség, s nem pedig az idegenszerűséget kiemelni kívánó hatáselem.

2. Az informális nyelvhasználati színterek orosz/ukrán kölcsönszavai

A magyar nép már a honfoglalás előtt is kapcsolatba került a szláv népekkel. A honfoglalást követően ez a kapcsolat szomszédsági kapcsolattá alakult. A szoros gazdasági és kulturális kapcsolatok révén mindkét nép sokat tanult egymástól. Az áruk cseréje mellett a kulturális és nyelvi adásvétel is aktívan folyt, mely jól kimutatható a szláv és a magyar kultúra és nyelv körében is. A fokozott nyelvi kapcsolatok színtereiül természetesen az egymással határos nyelvterületek szolgáltak.¹⁵ Így tehát a kárpátaljai magyar nyelvjárások már Trianon előtt is a magyar nyelvterület peremvidékét alkották, ahol több nép mindennapi kapcsolatban élt egymás mellett. E népek mind kultúrájukban, mind nyelvükben hatással voltak egymásra. Kárpátalján tehát a kétnyelvűség természetes jelenségnek tekinthető.

A két nép közötti informális nyelvi kapcsolatokra utaló kölcsönszavak az élet szinte minden területéről adathatók, s számuk összességében meghaladja a formális nyelvhasználati színterek kölcsönszavainak számát. E szavak között sok olyat találhatunk, amelyek a történelem során jelentkezett kapcsolatok nyomán honosodtak meg, de természetesen jelentős a modern kori átvételek száma is. A mindennapi kommunikáció során használt orosz/ukrán kontaktuselemek számos fogalomkörbe csoportosíthatók. Lássunk ezek közül néhányat:

- a) *Földrajzi egységek, népek és vallások nevei*: *verhovina* = hegyvidék, *hucul* = Kárpát-ukrán népcsoport, *pravoszláv* = ortodox stb.
- b) *Növények (zöldségek/gyümölcsök) nevei*: *grecka* = tatárka/hajdina, *baklacsán* = padlizsán, *murkó* = sárgarépa stb.
- c) *Ételek és italok nevei*: *marmaládé* = gyümölcsleves, *tusonka* = konzervhús, *pelmenyi* = húsos derelye, illetve *szok* = gyümölcsleves, *sampánszki/sampán* = pezsgő stb.
- d) *Edények*: *bánka* = befőttes üveg; *butilka* = üvegpalack; *csájnik* = teáskanna stb.
- e) *Ruhaneműk és lábbelik*: *kurtka* = dzseki, *vájlinyiki* = posztócsizma, *kombinzon* = kezeslábas stb.
- f) *Munkaeszközök, használati tárgyak*: *nozsóka* = gallyvágó fűrész, *sláng* = slag, *roszkladuska* = nyugagy stb.
- g) *Gépek, közlekedési eszközök*: *elektricska* = villanyvonat, a HÉV megfelelője, *pompa* = szivattyú, *krán* = emelődaru stb.
- h) *Sport és szórakozás*: *turnyik* = nyújtó, *sáski* = dámajáték, *voléba* = röplabda stb.

A fent felsorolt szavak és fogalomkörök csupán töredékét képezik a kárpátaljai magyarok által használt orosz/ukrán kölcsönszavaknak, ám a nyelvi helyzet felvázolására így is elegendők.

Jegyzetek

¹ Beregszászi Anikó – Cserniczkó István: *A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben*. In: Cserniczkó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 41. o.*

² Cserniczkó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1998. 198. o.

³ Beregszászi Anikó – Cserniczkó István, i. m. 40–41. o.

⁴ Cserniczkó István: *Amit a kárpátaljai magyar kétnyelvűségről tudunk*. In: Kiss Gábor – Zaicz Gábor (szerk.): *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1997. 88. o.

⁵ Cserniczkó István: *Az ukrán nyelv Kárpátalján* = *Regio*, 9. évf. 1998. 1. szám, 8. o.; *úő*: *Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskolaiban*. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.): *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűségekre*. Kalligram Könyvkiadó – Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Pozsony, 44–59. o.

1 Tudomány és társadalom

⁶ <http://oipopp.ed-sp.net/content/view/218/36>

⁷ Vö.: Orosz Ildikó: *A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010)* In: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye, Beregszász, 2010. 93–106. o.; Molnár Anita: *Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján.* In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig.* Balassi Intézet – Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2010. 188–190. o.; Séra Magdolna: *Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelvválasztásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján)* In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III., i. m.* 168. o.

⁸ A törvény ukrán nyelvű hivatalos szövegét lásd: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>, nem hivatalos orosz, magyar és angol nyelvű fordítását lásd: <http://www.r-u.org.ua/akt/2078-news.html>

⁹ Fedinec Csilla – Cserniczkó István: *Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: A lezáratlan 2012-es fejezet* In: *Kisebbségkutatás*, 21. évf. 2012. 3. szám, 588. o.

¹⁰ Lanstyák István: *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonzéről, kódváltásról és fordításról.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2006. 15. o.

¹¹ Ковтюк И.: *Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Под редакцией и с предисловием А. Золтана. Ниредьхаза, 2007. 75. o.*

¹² Kótyuk István: *A kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv.* In: *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében.* Kiadja a Széchenyi Társaság, a Pszicholingva Nyelviskola közreműködésével. Budapest, 1991. 67. o.

¹³ Uo. 69. o.

¹⁴ Vö. pl. Franz Miklosich: *Die slavischen Elemente im Magyarischen.* Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe 21. Band, Wien. 1872. 1–74. o.; Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza,* Gondolat Kiadó, Budapest, 1963., újabb kiadás: Custos Kiadó, Budapest, 1996; Rot Sándor: *Magyar-ukrán nyelvi kölcsönhatás.* In: Balázs János (szerk.): *Nyelvünk a Duna-tájon.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 351–401. o.; Ковтюк И., i. m.

¹⁵ Erről részletesen lásd: Lizanec Petro: *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján).* Egyetemi jegyzet. USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem. Uzshorod, 1970. 9–34. o.

Bertha Zoltán

Dobos László királyhelmei szobránál

Tisztelt ünneplő, kedves szoboravatató gyülekezet – mindannyian a Kárpát-hazából és szerte a nagyvilágból! A Magyar Írószövetség (s természetesen az egész magyar író- és művészvilág, benne a Magyar Művészeti Akadémia) köszöntését és tiszteletét tolmácsolom ezen a lélekemelő ünnepségen, köszönettel, hogy részese lehetek – és megindultan és elérzékenyülve, mint magam is volt pataki diák, a pataki öregdiákság sok évszázados és örökérvényű szellemiségétől áthatva. És büszkén, hogy kortársa lehettem és ismerhettem azt a szellemi fenomént, akire szülővárosa is csak a legnagyobb megbecsüléssel tekinthet, s akinek a példaadó alakját és emlékezetét szeretnénk most az arra méltó utókor számára ebben az időtálló formában, szoborként is átörökíteni. Amely szobor a kiváló, neves sárospataki képzőművész, Borsi Antal alkotása – akinek Mécs Lászlót ábrázoló műve is itt, Királyhelmei főterén látható.

Mert tartása, méltósága, jellemessége Dobos Lászlót már életében legendává avatta. A hosszú huszadik század második felének olyan kimagasló alakja volt, olyan igazi égtartó ember, akinek munkássága a magyar irodalom-, kultúr- és szellemtörténet legmeghatározóbb fejezetei közé emelkedett. Égtartó ember: Sütő András gyönyörű fogalma ez, azokra értve, akik a magyar szülőhaza fölé magyar kulturális égboltot szerettek volna kifeszíteni és felmagasítani, mindig és minden nehézségek közepette is. „Szárnyaló gondolatisággal, és hitvitázók szenvedélyével közösségi létünk új szakaszát hirdettek magad is a Szentírás szerint mondván: *Ideje van a megőrzésnek és ideje az eldobásnak*. Őrizzük meg ragaszkodásunkat az emberi szabadsághoz! Dobjuk el a rabság láncait, míg el nem száll felettünk a történelmi idő!” – ahogyan Sütő András, a nagy erdélyi író, aki magát régi társnak nevezte a „kisebbségi lövészárkokban”, hetvenedik születésnapján köszöntötte őt; mint az „egyetlen hazából nyolc szomszéd országhoz áttelekkönyvelt” kisebbségiek egyik karizmatikus vezéregyénisége a másikat. És hozzátéve: „Minden gondolati kihágást büntető hatalom idejét élted, éltük valamennyien, akik Németh László szellemében választottunk értelmiségi hivatást. Közös kisebbségi sorsunk azonban Felvidéken az erdélyinél zordabbra fordult a kitelepítések idején, az elhurcolások véres éjszakáin. / Menekülhettél volna! Dante poklává lett, amit hazádnak hazudott a cinikus demagógia. Maradtál mégis. Jellempróbáló helyzet volt, amely írói mondandóidat érlelte: ábrázolataid sötét színeit az idegeidbe égette. (...) Kisebbségi sorsunkban a szellemi közteherviselés valósággal *categoria imperativa* lett minden alkotónak. / Közülük való vagy, László! A profétaságot rühellő Jónással kellett mondanod megtiport nemzeti közösségednek Babits halhatatlan hangján: 'Atyjafiáért számot ad a testvér: / nincs mód nem menni ahová te küldtél.' (...) Sors és jellem követelménye szerint magad is lutheri hűséggel nézel az Idő szeme közé: *Itt állok, másként nem tehetek*.” (Eddig Sütő András veretes szavai.)

1 Tudomány és társadalom

Dobos László a magyar glóbuszon – mint hagyományosan a magyar géniusok és klaszszikusok – tehát valóban egyetemes eszmei jelentőségű magyar igazságokból és művészi alkotásokból épített órvárat és kilátótornyot. Amilyen sziklaszilárd erkölcsiséggel, éppoly írástudói örökérvényűséggel. Emberi formátuma minden körülmények között megkérdőjelezhetetlen maradt; az emberi lét kiteljesedésének szolgálatát végezte, a „*vox humana harcosa*” volt, „a mindenütt és mindenkire kiterjesztett emberség szószólója”, „zoltáros szívű” megtestesítője, a hűség diadalmának felmutatója, népének emberként, írónaként is „őriző pásztora”, ahogyan egy másik legendás barátja, Czine Mihály is köszöntötte öt évtizedekkel ezelőtt. S ha Czine Mihály – Nagy Gáspár szép költői metaforája szerint – a „reménység jegenyéjeként” tekintett körül a földgolyó szétszaggatott, szétszórdott, s mégis életigenlő magyarságának körében, kedves barátja, hű író társa a jóért és a szépért folyó kényszerű hadakozásban, a szintén szálfatermetű Dobos László ugyancsak teremtő és megtartó példát adott népünk, nemzetünk számbavételének, egybetartásának, öngazdagításának erőfeszítéséből – és csodájából. Életművével Dobos László a felvidéki, a szlovákiai magyarság kivételes személyiségeként a határon túli, a szüntelen kálváriás létküzdelmét vívó kisebbségi magyarság önismeretének egész enciklopédiáját boltozta föl, regényei, elbeszélései, esszéi, tanulmányai, kritikái, publicisztikái, beszédei, tankönyvei, cikkei, interjúi: mind-mind a hiteles nemzettudatot kikerekítő szemléletmód és írásművészet örökbecsű mintái és monumentumai. Műalkotásainak összessége: a „jelent és jövőt formáló felelős gondolkodás tükré” (Görömbei András idézve). Nemzetiségi közössége történetének, évszázados keserveinek sorstükré és foglalata; mint megannyi más felvidéki szociografikus prózaíró és a többi sokműfajú nemzedéki vagy kortársának a széles ívű életműve is Duba Gyulától Mács József, Gál Sándortól Koncsol Lászlóig, Zalabai Zsigmondig, Tóth Lászlóig, Duray Miklósig és tovább. Az annyi trianoni és önkényuralmi megpróbáltatásnak, megaláztatásnak és kiszolgáltatottságnak – közte a második világháború utáni „hontalanság éveit” jellemző szenvedéseknek, meneküléseknek, bujdosásoknak – kitett felvidéki magyarok történelmi élményeinek a lehető legmélyebb ábrázolását és értelmezését nyújtotta, a sajátos kisebbségi sorsproblémák legárnyaltabb megjelenítését dolgozva ki. Regényei – a revelációként ható *Messze voltak a csillagok* (1963), a *Földönfutók* (1967) meg az *Egy szál ingben* (1976) és a többiek (megszabva egy egész korszak mértékadó prózaműfaji tendenciáit) – a modern jelképesség katartikus látomásformáival érzékeltetik a kisemberi, a „bakatörténelem” mélyén is az elidegeníthetetlen humanitásigény és a személyes, kollektív, nemzeti megmaradásvágy magaslatait ostromló igazságszenvedély sorshistóriáját. Hűséges krónikásként, megrendítően árnyaltos elbeszélőművészeti színességgel, szuggesztíven áradó epikum és korszerűen sokrétű polifón regénytechnika, lélektaniség és mitizáló-tablószerű kitérítés, valóságirodalmi életképesség és felzaklató példázatosság, sugallatos etikum és esztétikum, hagyomány és újítás elválaszthatatlan értékminőségeit szintetizálva, s az egyetemes magyarság állandó és eleven sorgondjait elemezve vált Dobos László útmutató klasszikussá, életigazító európai nagysággá. Irányító és követendő vezéregyéniséggé, feltétlen köztiszteletben álló tekintéllyé, korszakos jelenséggé. Megvalósította fő elvét: „minél kisebb egy irodalom, annál inkább a minőség útját kell járnia”. Könyveivel már a hetvenes években „megvetette a lábát azon a helyen, ahol Sütő Andrással, Szilágyi Istvánnal, Gion Nándorral és Duba Gyulával együtt látjuk. A nemzetiségi magyar irodalom legjobb epikusai mellett. Az egyetemes magyar irodalomnak is legkitűnőbbjei között” – amint monográfusa, Márkus

Béla fogalmazza. Vagy ahogyan Pomogáts Béla hangsúlyozta: nélkülözhetetlenül hozzájárulva történelmi sebek, lelki sérülések kibeszéléséhez, orvoslásához, gyógyításához.

Gondok könyve (1983) című kötetében így tesz vallomást szülőföldjéről, nevelkedéséről az író: „Sokféle írásból a Bodrogek hísi szép tájnak tűnik: bőségesnek, áldásosnak, paradicsominak. Tudatunk mélyén valahol ez a Bodrogek él. Szép ez a táj – de szépítik is”; mert „a táj az árvizek történelme is, a pusztításé, félelemé, a rettegéseké s az örök küzdelemé (...) Sárospatak: életem kiterjedése. (...) Meghosszabbodik bennem az ősök sora: Lorántffy Zsuzsanna, a Rákócziak, Comenius a pataki iskola pártfogói, szellemének gerjesztői. Neveltjei: Bessenyei, Csokonai, Kazinczy, Kossuth, Szemere, Tompa, Móricz... Költők, politikusok, tudósok, hitvallók – gályarabsorsok, mártíromságok, erkölcsi felnövések és magatartások példái. Képmásuk a falakról néz, történetük, tetteik a könyvekben elérhető, megtapintható közelségben. 1945 telén a szénior úgy beszél nekünk Kossuth Lajosról, mintha a múlt héten fogott volna vele kezét. A pataki iskola szellemét előbb minden nemzedék magához veszi, s úgy adja tovább kézből kézbe, familiáris mosollyal.” Dobos László a Bodrogeközéből, a Hegyaljáról – Királyhelmeccről, Sárospatakról –, ezekről a honfoglalói, ősi szakrális tradíciók, apostoli hitek-remények-jóakaratok, bátran protestáló és reformáló igazságok, kurucos-szabadságharcos és Rákóczi- emlékek felvértezte történelmi szent vidékekről érkezve jutott a magyar kultúráteremtés csúcsaira; s pozsonyi írói tevékenységét végig a nemzetiségi és az összmagyar nemzeti önszerveződés közéleti aktivitásával ötvözte. Alapított, szerkesztett, vezetett: folyóiratot, könyvkiadót, színházat, társadalmi-kulturális közösségeket, és tanított és elnökölt és politizált szakadatlanul (egy demokratikusabbnak remélt pillanatban a hatvanas évek végén még miniszterként, az 1990-es euforikus fordulat után egy ideig pedig parlamenti képviselőként is), s mindig oroszlánrészt vállalt a világmagarság összefogásának számtalan orgánuma és fóruma körül összesűrösödő folyamatokból, törekvésekből. Mindenre figyelt és ügyelt, a hazára a mélyben és a magasban, az aprófalvak népétől a csonkjaiban is egész Kárpát-medence és a nagyvilág magarságáig, „ahol eleven gond a nemzet gondja, a kisebbségbe taszított magyarok reménye és jajkiáltása” (Sütő András). A cselekvő irodalom és az önrendelkező integer kultúrnemzeti felemelkedés volt az eszménye, miközben minden megszólalása az autentikus magyar önvizsgálat és identitásörzés művészi-stiláris megalkotottságával nyűgözhetette le olvasóját vagy hallgatóját. Mert olyan irányt követett ő, amelynek diákkori indíttatásáról így vallhatott keresztyén nemzeti büszkeséggel és elhivatottsággal: „Úgy tanultunk meg beszélni, imádkozni, énekelni, hogy meghalljon bennünket az ember is és az Isten is.”

Tisztelt szoborállító gyülekezet! Ha a bodrogekőziek sorsáról sajnos az elvándorlás szomorú jelensége is eszünkbe juthat – a száz évvel ezelőtti meg a jelenkori is –, akkor most mégis örülhetünk, hogy valaki igazán hazatért – s a táj, a város szívébe költözik. A jellegfelmutató s a megmaradás, az elsodorhatatlanság távlatait kínáló, világhorizontú magyar sorsirodalom egyik legragyogóbb ikonjának avatjuk ma az emlékéző szobrát. Hogy ahonnan ő most ránk tekint – a magyar szellem halhatatlanjainak az égi panteonjából –, itt a földön, a szülőföldön is legyen fényes tüköre. Isten, áldd meg a magyart!

(Elhangzott 2015. október 17-én Királyhelmeccen, Dobos László szobrának avatásán.)

Bordás István

Mai sárospataki képzőművészek kiállítása Nagybányán és Sárospatakon

Ha a művészettörténetet ismerő ember betéved Nagybánya egy-két megmaradt szűk utcájába vagy főterére, esetleg távolról szemléli a város ikonikus református templomának tornyát, könnyen úgy érezheti, hogy ismerős ebben a városban. Még akkor is, ha soha nem járt itt. Ha az irodalomban, történelemben járatos ember sétálgat Sárospatak utcáin, könnyen úgy érezheti, hogy ismeri ezt a helyet, még ha először is veti ebbe a kisvárosba jó sorsa.

Genius loci – „a hely szelleme” az a fogalom, amely legjobban leírja ezt az érzést. Hamvas Béla írja: „A hely sohasem definiálható, ezért a helynek nincs tudománya, ellenben van költészete, művészete és mítosza.” Úgy vélem sem Sárospatak, sem pedig Nagybánya nem szűkölködik a költészetben, a mítoszokban. Főleg nem a művészetben. Az egykori nagybányai festőiskola olyannyira része a magyar képzőművészet történetének, hogy sokan szinte azonosítják vele. Az egykori sárospataki művésztelep szintén fontos alkotója a magyar piktúra történetének, még ha közel sem annyira közismert, mint a nagybányai. A hely szelleme egykor kialakul, de el is enyészhet, ha nem táplálják folytonosan valami újjal, valami fontossal. Ha nem teremődnek új mítoszok, nem adódnak hozzá újabb történetek és leginkább művek. A mai nagybányai képzőművészetnek éppúgy nincs mit szégyenkeznie e tekintetben, mint ahogyan Sárospataknak sem. Élnek és alkotnak képzőművészek szép számmal mindkét városban. Dolgoznak, és munkásságukkal egyre újabb mozaikkockákat adnak hozzá a nagy egészhez, a városok egyedi – semmihez sem hasonlítható – arculatához.

A Sárospataki Képtár kettős képzőművészeti bemutatójának első eseményéről már beszámoltunk a *Zempléni Műzsa* hasábjain (XIV. évf. 4. szám, 2014. tél). Egy évvel ezelőtt kortárs magyar nagybányai képzőművészek mutatkoztak be Sárospatakon. Az akkori tárlat párjaként 2015 szeptemberében pataki képzőművészeknek nyílt tárlat Nagybányán *Mai sárospatakiak* címmel. A képzőművészeti válogatást aztán a Magyar Festészet Napja alkalmából itthon is kiállították a sárospataki Újbástya Rendezvénycentrum Urbán György kiállítótermében. Az öt művész, Fazekas Balogh István, feLugossy László, Molnár Irén, Sándor Zsuzsa és Stark István legújabb munkáit hozta el a kibővített tárlatra. Ezzel segítették a kiállítást szervezők azon szándékának megvalósulását, hogy bemutassák hol tartanak ma a városban élő professzionális képzőművészek.

Fazekas Balogh István kiállításon bemutatott táblaképei és három dimenziós kompozíciói a művész azon, több évre visszanyúló, vizuális kísérletsorozatának részei, amelyben a látvány a tér és a színek viszonyát kutatja. A korábban csak síkban folytatott vizsgálódásai a kiállításon is jelen vannak. Különös, számítógéppel készített munkái nyomatok. Ugyankor olyan látványelemekkel operálnak, amelyek épp azt kutatják, hogy az elektro-

nikus eszközök színalkotási képességeivel mennyire lehet elérni festészeti hatásokat. Különösen izgalmasak a legújabb térbeli munkái. A térbe „átültetett” színek és a látványelemek ritmusa, a megvilágításból eredő fényhatások és a mozgás együttese rendkívül izgalmas effektusokat hozott létre. A figyelmes szemlélő nem csak azt fedezheti fel, hogy a különböző nézőpontok mennyiben változtatják meg a látvány színhatásait, hanem azt is, hogy a kompozíciók mozgásából eredő effektusok mennyire képesek új hatásokat létrehozni a mozgás és a fények eredőjeként.

feLugossy László univerzális művész abban az értelemben, hogy munkássága sokféle művészeti kifejezőmóddhoz köthető. Egyszerre zenész, videó művész, performer, költő és persze festő is. Konceptuális művész, aki a világról alkotott gondolatait közvetlenül fejezi ki munkáival. Festészeti munkái gyakran tartoznak a klasszikus táblakép festészeti kategóriába. Ugyanakkor jellemző rá, hogy a különböző technikákat bátran ötvözve, az installáció és a montázs határán mozogva, szinte önálló festészeti irányt alkot. Gazdag képi fantáziája sokszor lépi át a műfajok közötti határokat, bátran variálva őket. Ez jellemző e tárlaton kiállított műveire is. Néhány kisebb, „klasszikusnak” mondható festményének ereje elsősorban a széles asszociációs lehetőségekben rejlik. A kiállítás egyik meghatározó munkájaként kiállított egy nagyméretű páros képet, amely már az installáció kategóriájába sorolható. A kollázs, a plasztikai technikák ötvözéseként született nagy hatású mű itt került először a látogatók elé.

Molnár Irén a klasszikus „plein air” festészet hagyományainak folytatója. Leggyakrabban akvarellal dolgozik, de kedvenc témájánál a városnál maradvá, szívesen kirándul más technikákat alkalmazó festészeti világba is. Kiállított táblaképeinek gerincét most is az akvarellek alkotják. Frissességükkel, lehelet könnyű festői letéteikkel mindig elvarázsolják a nézőket. Gyakran Sárospatak festőjeként emlegetik, köszönhetően témaválasztásának. Finom érzékenységgel ábrázolja a település intim részleteit, kis utcáit, tereit, hangulatos épületeit. A közönség számára újdonság erejével hatottak azok a különböző méretű olajképei, amelyeken szélesebb perspektívában tekintett szeretett városára.

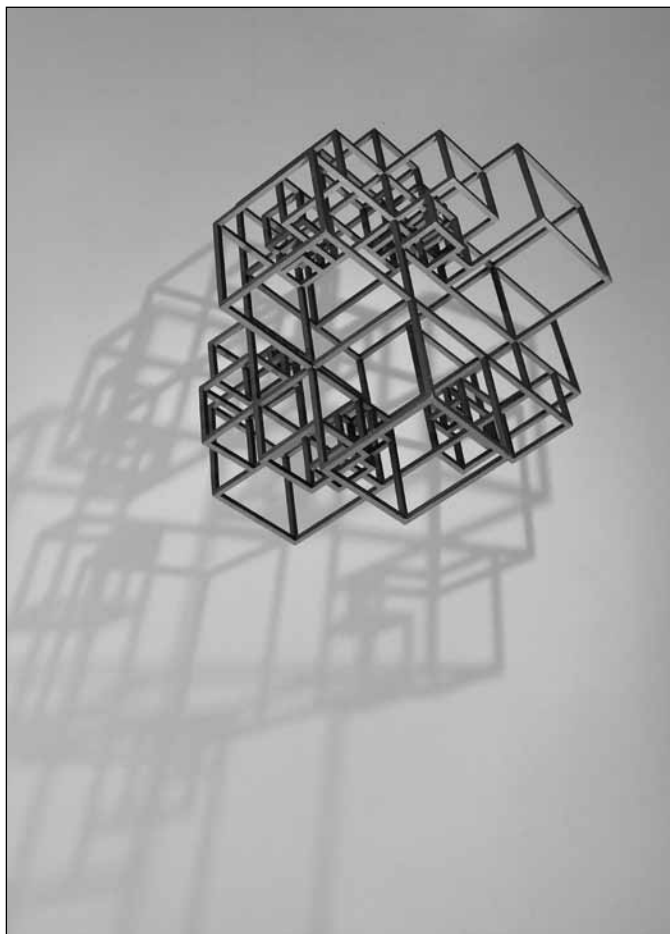
Sándor Zsuzsa piktúrája a projektív művészet körébe sorolható. Látványok emlékenyomataiból, emberi rezdülések, moccanások érzéleteiből festi meg képeit. Az állandóan változó emberi kapcsolatok, a közeledések, távolodások, a feszültségek és egymás felé fordulások mind-mind inspirálói művészetének. A megragadott érzelmi pillanatokat festői gesztusai oly módon érzékeltetik, hogy azok képesek visszatükrözni a mulandóságukban is meglévő állandóságot. Az áttetsző figurák megragadott állapotát lehelet finom ecsetkezeléssel ábrázolja. Érzékeny, a lélek legmélyére hatoló művészet ez. A figyelmes szemlélőt az emberi lényeg egy kis szeletének megértésével ajándékozza meg Sándor Zsuzsa művészete.

A patakiak számára *Stark István* leginkább talán onnan ismert, hogy 1998-ban megalapította a Tolcsvai művésztelepet, amely a hazai land art egyik bástyájává vált az elmúlt években. Jelenlegi piktúrája non-figurális. Közel tíz éve kutatja a fényhatásokat, a fénytörés optikai jelenségeit. Ez irányú kísérletei vezettek el oda, hogy üveggyöngy alapozású, transzparens festékekkel kidolgozott alkotásai az optikai hatásokat kihasználva érdekes módon változnak. Más-más nézőpontból szemlélve alapszínük, sokszor a megjelenő motívumok is módosulnak. Vizuális kísérletei egyszerre vizsgálják a fénytörés és visszaverődés hatásait és a hullámok természetét. Ezek a kísérletei mind táblaképein, mind pedig grafikai munkáin jól nyomon követhetőek.

Sokszínű kép fogadta a látogatókat a *Mai sárospatakiak* című tárlaton. Öt különböző karakterű művész mutatta be legújabb munkáit az érdeklődő közönségnek. A mozaik mégis egységes. Sárospatak kulturális arculata gyarapodott a tárlat megrendezésével.

(A felsorolt kiállító művészekről lapunk korábbi számaiban részletes művészportrékat közöltünk: Dobrik István: „A tudós agyával, a költő szívével, a festő szemével...” Gondolatok Fazekas Balogh István művészetéről = IX. évf. 2009. 1. szám; Tatai Erzsébet: A semmi a mindenható. Esszé feLugossy Lászlóról = II. évf. 2002. 2. szám; Sándor Zsuzsa: Áttűnő színek és fények. Molnár Irén művészete = II. évf. 2002. 3. szám; Bolvári-Takács Gábor: Képzőművészet és pedagógia. Sándor Zsuzsa arcai = IV. évf. 2004. 2. szám; Szombathy Bálint: Tájértelmezések Tolcsván. A Land Art Művésztelep tizenkét éve = X. évf. 2010. 3. szám.)

Fazekas Balogh István: K1

Molnár Irén: Házfalak II.

Sándor Zsuzsa: Fénysoroló

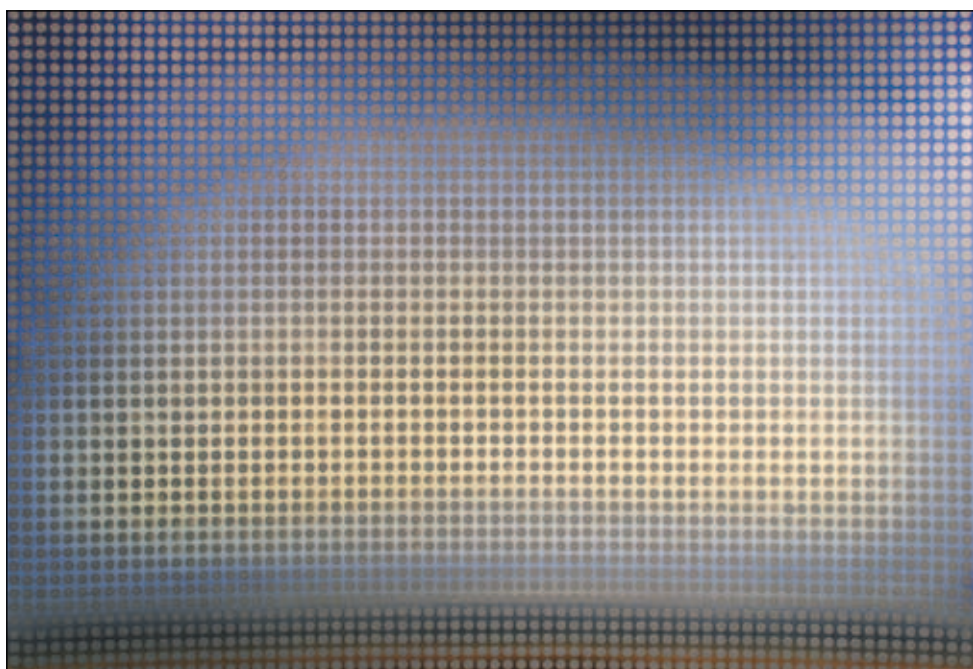
Sándor Zsuzsa: Közeledés-távolodás I-II

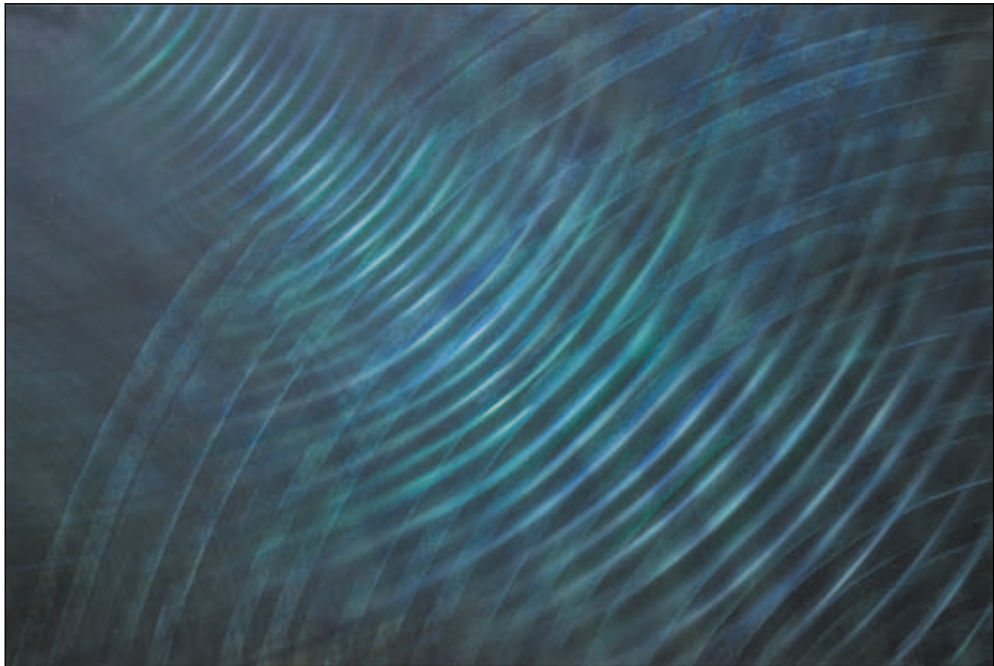
Fazekas Balogh István: Kontakt

Fazekas Balogh István: Rep. 15.

Stark István: Atmoszféra

Stark István: Válasz

feLugossy László: Amikor Van Gogh is árnyaltabban gondolná

feLugossy László: Mátrix

Molnár Irén: Alkonyat

Fittler Katalin

Wagnerissimo – a fából vaskarika négyszögesítése

Wagner születése bicentenáriuma tájkán gombamód szaporodtak a kétségkívül korszakos jelentőségű komponista életével-munkásságával foglalkozó, filozofikus vagy épp analitikus írások. Ezúttal nem lehetett panasz a magyar nyelvű könyvkiadásra sem: számos kiadó (egymástól függetlenül, természetesen) vállalkozott idegen nyelvű kiadványok lefordíttatására. Két évvel a német nyelvű eredeti megjelenését követően, tavaly már magyarul is olvasható volt egy sajátos alcímű/műfaj-megjelölésű kötet, Oberhoff zenepszichoanalitikus tanulmánya. A 431 számozott oldalt tartalmazó könyvnek újdonságként vélhetőleg kevés figyelem jutott – ezt kárpótlandó, a média idén szentelt neki megkülönböztetett figyelmet. S mivel a Budapesti Wagner-napok 10. évének programján ismét szerepelt a Művészetek Palotájában a Tetralógia, valóban aktuális olvasmányoknak tűnt – akár az előadások előtt, akár a négy estét követően.

A könyv korántsem „zsákbamacska”: hátoldalának ismertetőszövege az olvasnivalóról és a szerzőről is tájékoztat. A Kasseli Egyetemen szociálterápiát oktató, Münsterben csoport pszichoanalitikus és szupervizor praxist folytató Oberhoffot zene-pszichoanalitikus kutatónak is titulálja (megtudjuk: korábbi zenei könyveiben Mozart, Weber és Gluck operáival foglalkozik). Hogy a szerző zenei érdeklődése nem kizárólag elméleti, kiderül abból, hogy évek óta kamarakórust vezet.

Afféle „A Ring – másként” jellegű olvasnivalóra számíthatunk tehát, ami azért (is) érdekes, mert a korábbi magyar zeneirodalmi olvasmányok épp a másik irányt hangsúlyozták, a zeneszerző életkörülményeinek ismeretében a fennálló társadalmi viszonyokkal szembeni elégedetlenségét. Emlékszem, mennyire éles volt a cezúra, amely az életrajzból és a mű keletkezési folyamatának ismeretéből származó tényanyagot és a felcsendülő muzsika élményét elválasztotta! Méltán keltett tehát érdeklődést a „belső színpad” felől közelítő tárgyalásmód.

A könyv nagyobb felét az I. fejezet foglalja el: *Analitikus útmutató a négy Ring-operához*, a folytatás négy részre tagolódik: *A vezérmotívumok*; *Richard Wagner – a containment-hiányos gyermek*; *A zenekar és A végtelenség terében*.

Az irodalomjegyzékhez a fordító, N. Kiss Zsuzsa által felhasznált magyar fordítások felsorolása csatlakozik, s a könyvet rövid függelék zárja, a szövegben szereplő kottapéldák kigyűjtése. 46 beszámozott rövid idézet, a magyar nyelvű olvasók elvárásainak messze alatta maradó kivitelezésben. Aki először ezt lapozza fel, aligha áldoz időt a vastag könyv végigolvasására! Kisebb-nagyobb hibák sorjázhatnak változatos egymásutánban, bosszantó pontatlanságoktól a tényleges hanghibákig (sőt, a Walhalla-téma transzponált közlése). Ezt aligha szépíti a szerző motívum-átnevezésének a többlete (pl. Természet-motívum – ősnarcizmus-motívum). Nem vitás: a Wagner-muzsika iránt érdeklődőknek magyar

nyelven gazdag (értékes, alkalmasint részletező, elemzésekkel a zenéhez közelebb vivő) irodalom áll a rendelkezésükre – ezen belül *A nibelung gyűrüje* magyar nyelvű szövege, elő- és utószóval, motívumkeresővel és kottapélda-táblázatokkal (a Szenci Molnár Társaság 1998-as kiadványa).

N. Kiss Zsuzsa szövege kétségkívül olvasmányos. Egyetlen tárgyi tévedés olvasható csupán a könyvben, amely nagy valószínűséggel az ő számlájára írandó, miszerint Bayreuthban a zenekar külön helyiségben játszik. A helyszín (a tények) ismeretében másként kellett volna definiálni a zenekart láthatatlanná tevő elrendezést, a – több szempontból is – elhatárolt teret. Más kérdés, hogy a szerzői stílus néhol bicskanyitogató – talán pszichológiai fogás a részéről, hogy túl-poentírozott jelzőkkel és már-már karikatúraszerű pregnánssággal akarja meglátásait eljuttatni az olvasókhöz. Persze tudom, nem kell (manapság nem divat, sőt kifejezetten ellenérzést keltene!) „oldott saruval” közeledni sem alkotóhoz, sem alkotáshoz-kompozícióhoz. Amikor először olvasom vakarcsnak titulálva Alberichet, indulati töltésként értelmezem, de amikor már-már epiteton ornansként alkalmazza a vakarcs jelzőt Nibelheim urára, igencsak veszélybe kerül az olvasói ingerküszöbnél...

Ennek az analitikus útmutatónak az a legnagyobb baja, hogy szószátyár (a Ringet ismerő olvasó számára felesleges a szájbarágás, az érdeklődőt pedig vélhetőleg lelombozza... merthogy ha ilyen az útmutató, milyen lehet az út, s hova vezet...). A kizárólag tartalom-mesélés egyébként is csak részben indokolt, hiszen a mű keletkezésének története lényegesebb erővonalak menti tájékozódást tesz lehetővé, így viszont az utalgatások bonyolítják a tárgyalásmódot (analógiával élve, ikonográfiai megközelítést kapunk az elvárható ikonológiai helyett). Ráadásul, Oberhoff néha elszámol a hangszerezéssel is, továbbá gondosan beszámol Wagner színpadi utasításairól is, tehát olyan látványvilágot is mesél egyszersmind, amelyet „élőben” aligha láthatunk (megannyi rendezői koncepció ismeretében).

A magyar nyelvű szakirodalom ismerete persze nem hátrány. *A Rajna kincseről* szóló szakasz így kezdődik: „Alvajáró állapotban, egy La Spezia-i hotelszobában kapott ihletet *A Rajna kincse* előjátékához, vallotta Wagner.” Kroó György *Heilawác* című könyvének mottója pontosabb, idézet Wagner feljegyzéséből: „Délutáni alvás a kanapén: Ébredés *A Rajna kincse* hangszerezésének koncepciójával (Esz-dúr hármashangzat): Elmerülés a víz zúgásába-mámorába.”

Ami „mélységet” újdonságként feltár a szerző, az mindegyre megszakítja az elbeszélés menetét. Gyakran hivatkozik pszichológiai-pszichoanalitikus szakirodalomra, ami – főként a zenészek számára – érdekességet és újdonságot jelent, ám tárgyalásmódjában zavaró, amikor szinte fejtetőre állítja a tényeket, s Wagner kétségkívül ösztönös, a tudomány későbbi állításait megelőlegező érzéseit-sejtéseit-meglátásait történetietlenül a szakirodalom felértékelésének szolgálatába állítja. Mintha például Melanie Klein (20. századi) írásainak ismeretéről tanúskodnának...

Minél alaposabban ismeri valaki a Ringet, annál szórakoztatóbb olvasmánynak tarthatja ezt a hosszú fejezetet. A pszichológiai szakzsargonhoz lassanként hozzászokik, és szemem sem rebben, ha sokadszor olvas narcizmusról, analításról, intrapszichés dilemmákról, szeparációs agresszióról és hasonlókról. Hogy a bűntudatkomplexust projektív átültetés révén delegálják, az már fel sem tűnik neki...

Mindazonáltal, nehéz elvonatkoztatni a zenétől, a mitológiai alakok és hősök világától.

Mindenesetre, a humorérzék sokat segít (megtudjuk: Wotan és Siegfried – két antiödipális cimborá. Hát, ha csak úgy nem...).

Fejlődépszichológiai szempontból követi a vakarcs Alberichet, és magától értetődően közli: „a gyűrű sem nem karperec, sem nem ujjon díszelgő ékszer, hanem a hatalom hathatós eszköze: az izomgyűrű a végbél kimenetelénél.” Hozzáteszi: „A hozzá rendelt vezérmotívum nem hagy kétséget efelől. A gyűrű-motívum szintisztán a végbélizomra jellemző kétféle mozgástevékenységből tevődik össze: az egyik egy (tört akkordban) lefelé zúduló szeptim (ürítés-, avagy megsemmisítés-szeptim), a másik egy felfelé törő szekund a felfelé törő vektor végén (visszatartás-, avagy birtoklás-szekund).” És ezek csak kiragadott példák.

A *vezérmotívumok* című fejezetben táblázatban tünteti fel a Wagner által leggyakrabban alkalmazott hangközöket, valamint az általuk keltett (nekik tulajdonított) szenzomotoros érzetet, sőt, egy további táblázatban – harmadik oszlopként – pszichés vonatkozásokkal egészíti ki. Itt viszont bántó-csúf szarvashibát követ el, az ébredés-szekundnak titulált fellépő szekundot a pillák felnyitásaként, új iránti fogékonyságként, ráismerésként tüntetve fel. Ehhez két zenei példát hoz, legjellemzőbbként Brünnhilde ébredését – márpedig az e-moll és C-dúr akkordkapcsolatban keresve sem találni fellépő nagyszekund-lépést (erőltetett a másik példája is, hiszen a sors-motívumban az a-gisz-h fordulaton belül nem egymást követő hangok között található).

A falloszok és a „hamis fallosz”, a komplexusok és a vérfertőzések sűrű emlegetése, a szereplők tudatalattijának nagyító alá helyezése akár izgalmas (kissé perverz) olvasmány is lehet – de semmiképp sem készítené a wagneri remekmű meghallgatására, minél alaposabb megismerésére. Később egy helyütt le is írja, e könyv elolvasása után nem lehet „ugyanúgy” hallgatni a Ringet, mint előtte. Hát – remélem, nekem sikerülni fog!

A III. fejezet Wagnert analizálja, gyermekkori élményeiből vezetve le személyiségjegyeket, viselkedési szokásokat. Remélhetőleg, senki nem vonja le belőle azt a következtetést, hogy sanyarú-szeretetlen gyermekkorára vezethető vissza későbbi pályája...

De ha az ellenérzések voltak is túlsúlyban korábban, az utolsó két fejezetben erőteljesen módosul a helyzet. Lehet, hogy csak megedződött eddigre az olvasó – mindenesetre, létjogosultságot kap az elsődlegesen a zenére koncentrálok érdeklődő figyelme is. A 30 oldalnyi IV. fejezet (*A zenekar*) már-már tanítanivaló, olyannyi hasznos információt tartalmaz (kiváltképp azoknak, akik először találkoznak Wagner írásainak jó érzékkel kiragadott részleteivel). Mintha a könyv írója is fellélegzett volna; túljutva az analitikus útmutató fásasztó munkáján, s mintegy szélesebb perspektívából közelít a tényleges hallgatnivalóhoz. Szemléletmódja nem változik – de mire idáig eljutott az olvasó, folyamatosan tud haladni a pszichológiai jellegű szakaszokban is (hiszen, csakúgy, mint Wagner, Oberhoff is vezérmotívum-szemlélettel dolgozik – visszautal, sejtet, analógiáknál ismételten feleleveníti a már közölteket).

Az V. fejezet *A végtelenség terében* címet kapta – s ez már csak azért is üdítő olvasmány, mert Oberhoff még szélesebbre tágítja a perspektívát (a halálvágy kapcsán érintőlegesen a Trisztánnal is foglalkozik).

Közben mindinkább megfogalmazza azt, ami nyilvánvaló, miszerint a Tetralógia szereplői ebben az összefüggésrendszerben Wagner teremtményei (hogy milyen mítoszokkal, mondákkal foglalkozott behatóan Wagner, azt a magyarul olvasó ugyancsak Kroó György már említett könyvében nyomon követhette – ott részletezően kiderül, hogy a szándéká-

nak, a szereplői által megjelenítendőknak megfelelően autonóm szabadsággal bánt a forrásanyagokkal Wagner). Nem véletlen tehát, hogy megfeleléseket keres a szereplők és Wagner tudatalattijában, elfojtásaiban (stb.). Így Wagner afféle óriás-Móricka lesz, akinek ráadásul nemcsak mindenről „az jut az eszébe”, hanem már-már indiszkrét közelségből leszünk tanúi gyermekkori traumáinak, elfojtásainak.

Az elemzés, műfajából adódóan, részekre szedi (mondhatni, szétcincálja) megválasztott szempontjainak megfelelően a tárgyát. Egyrésztől, minél részletesezőbb, annál többet tár fel a korábban esetleg ki-nem-mondottból, szavakba-nem-öntöttből. Ideális esetben a képzeletbeli nagyító képlékenyen állítható, tehát a feltárt részletek gazdagítják az egészről korábban kialakult képet. Kétségkívül kalandos utazásra invitált Oberhoff, felszínre hozva – és verbalizálva – a legtöbbször csak zsigeriként átélt élményanyagot. Több nem is lehetett a célja, s hiszem, az analítis világa sem hat hosszú távon elrettentően a Wagner-művek rajongóira. Mindenesetre, „korhatáros” olvasmány...

Az viszont letagadhatatlan érdeme Oberhoffnak, hogy jól megválasztott idézetek által sikerül elérnie: már-már könnyen követhetőnek tűnnek a komponista korántsem rövid körmondatai. Ráadásul a kiválasztott Wagner-idézetekben mindig olyasmiről olvashatunk, ami kapcsolódik hangzás-émlékezetünkhöz! Szinte kedvet kapunk, hogy újraolvassuk a zeneszerző (magyarul is megjelent) írásait – de akinek véges az ideje, érdekesebb zenehallgatással tölteni. Wagnerével, ha már itt tartunk...

(Bernd Oberhoff: Richard Wagner – A Nibelung gyűrűje. Zene-pszichoanalitikus tanulmány. Neuroline Bt., Budapest, 2014. ISBN 978-963-08-9247-6)

Sirató Ildikó

A Tolnay 100 konferenciakötet elé

Ritka esemény, hogy egy ízig-vérig színésznő születésnapján szakmai, tudományos konferenciára gyűljenek össze a késő tisztelők, kutatók. A Tolnay Klári századik születésnapja köré szerveződött emlékév programjába azonban kezdettől belegondoltuk ezt is, hiszen Klárika a maga kiemelkedő intelligenciájával és nyitott szemű-szívű érdeklődésével bizonyonnan eljött volna egy ilyen izgalmas tanácskozás érdekesebbnél érdekesebb témáit, előadásait s előadóit meghallgatni. S bizonyonnan ott is volt velünk ezeken az október végi napokon a Vígszínházban, ahol rá emlékeztünk, s szóltunk színházról, filmről, nőről, történelemről, színészetéről, emlékezetéről...

Jelen volt képeken, mozgó és állóképeken állócsillagként, jelen volt a szavakban és a szívekben. Jó volt vele és az emlékező, ünneplő társakkal együtt lenni a homályos nézőtérén s a fényárban úszó előadói asztalnál, nézni a szaladó képeket a múltból, együtt gondolkodni, együtt lélegezni a konferenciára és a kiállításra ünnepi díszbe öltözött színházban, a színészek és a közönség számára egyaránt sokat, akár világot jelentő színpadon.

A konferencia előadásait végre, a 101. születésnap alkalmából összerendezgető kötet épp olyan változatos, gazdag, amilyenek az ünnepi esztendő vége felé közeledve az egész emlékévet éreztük. A születésnap évből olyan sok minden fért, olyan sokan jöttek velünk, a kezdeményezőkkel, szervezőkkel, alkotókkal és nézőkkel, hogy az öröm hullámai elérhettek akár az égig is, s hogy a már tizenhat éve elhunyt kiemelkedő színházi alkotó is érezhette az együttléteket melegét.

A 2014 nyarán közzétett felhívás szerint konferenciánk szabadon körülírt tematikája a résztvevők remélhetően széles körét vonzhatta, szándékaink szerint tükrözve Tolnay Klári gazdag és sokszínű művészi- és életpályájának tartalmi konzekvenciáit és összefüggéseit, középpontba állítva a 20. századi nő- és művész sors-esélyeit és -kérdéseit, amelyek vonalán széles merítéssel nagy szellemi-kulturális hatású következtetésekhez is eljuthatunk.

A színháztörténeti kiindulópontú konferencia tematikus keretében a Tolnay Kláriról, színházi, filmes, fordítói, közéleti pályájáról, életútjáról és utóéletéről, hatásterületeiről és személyes „színháztörténetéről” szóló előadások mellett vártuk a Tolnay Klári pályáját meghatározó színházak (a Művész Színház, a Vígszínház, a Madách Színház) adott korszakait elemző vagy a híres Tolnay-szerepek elemzésére-főlidézésére vonatkozó előadásokat. A 20. századi magyar színházhistoria nőközpontú megközelítéseit, illetve a színháztörténet-írás forráskutatásának a félmúltra és a közelmúltra vonatkozó megoldásait vagy a szerepkörök kérdéseit megvilágító témákat (különös tekintettel a szintén száz évvel ezelőtt született Lukács Margit vagy Mészáros Ági élet- és pályatapasztalataira). A rendezői munkát (figyelemmel az ugyancsak száz éve született Gellért Endrére), annak

különböző korszakokban betöltött szerepét és jellemzőit elemző, vagy az idollá vált művész, a sztárrá emelt nő társadalomformáló szerepének példáit feltáró, a színésznők társadalmi szerepének, megítélésének korszakonkénti alakulását bemutató prezentációkat. Továbbá a hazai filmtörténet jeles és érdekes, Tolnay Klárihoz (is) kapcsolódó alkotásainak és alkotóinak (például a szintén száz évvel ezelőtt született Hegyi Barnabásnak vagy Illés Györgynek) bemutatását. A színházi szövegfordítás-szerepfordítás vagy a színészek énekes-előadói művészetének, illetve a különböző színpadi műfajokban működő énekesek színészi előadó-művészetének kérdéseit és példáit taglaló előadásokat, s természetesen, további izgalmas, érdekes, Tolnay Klárihoz, illetve a magyar művelődéstörténet színházi-filmes félmúltjához, 20. századához kapcsolódó témákat.

Felhívásunk nagy örömünkre értő érdeklődőkre talált, s ki-saját kutatási területének és módszereinek jeles példáját nyújtotta a Vígszínház Házi Színpadán. Kötetünkben három csoportba sorolva közöljük az előadásokat. Az első fejezetbe a közvetlenebbül Tolnay Klári pályájáról szóló témák kerültek, *Tolnay Klári pályaemlékezete* címmel, sorrendben N. Mandl Erika, Bozó Péter, Hermann Zoltán, Molnár Klára, Lakatosné Ircsik Teréz, Lukács Margit, Góg Laura és Zsoldos Emese előadásai. A második részbe, a *Tolnay Klári kora és kortársai* cím alá válogatott dolgozatok pályatársak, partnerek és kortárs színészek, színházak történetéből közölnek érdekes részleteket Arany Zsuzsanna, Heltai Gyöngyi, Némethné Böhm Edit, Kiss Csilla, Miklós Zoltán, Molnár Dániel és Bolvári-Takács Gábor tollából. A harmadik, *Tolnay Klári emléke* című fejezetben az utóélet, a kortárs-émlékezők (Lengyel György, Káich Katalin és a jelen sorok írója) reflexiói és gondolatmenetei kaptak helyet.

A sokszínű és művészetben, élettapasztalatokban gazdag életű asszony pályájának emlékezete a közönségében, a barátaiban, pályatársaiban él, s a születésnap emlékévé mindannyiunk számára újra élményt jelentett, találkozást Tolnay Klárral. Nemcsak múltidéző előadások, hanem új nézőpontok, új tükrök jelentek meg számosan a vígszínházi konferencián, s így a kinek-kinek fontos egyéni élmények összeadódtak, megsokszorozódtak, a közös gondolkodás élményeivel és újdonságaival gazdagodva már ezeket visszük tovább a következő találkozásig.

Kötetünk képe és emléke is a színháztörténeti konferenciának, hogy akik nem voltak velünk, mégis részesülhessenek azokból a csemegékből, amelyeket történészek, filológusok, szociológusok, színházzal, filmmel, zenével, képzőművészetekkel vagy irodalommal foglalkozó művészettudósok, színházi pályatársak tártak a hallgatóság elé, azoknak pedig, akik hallhatták az előadásokat, a közös élményeket földidézni segítő emlék lesz, a könyvborítók közé zárva őrizzük majd a tanulmányokat. Az előadásokon kívül olvashatják a konferencia programját, valamint a Vígszínházban installált kiállítás 2014. október 30-án Lukács Sándor által elmondott megnyitó beszédét is.

Köszönettel az emlékévé programját szervező Klárika 100 Alapítvány kurátorainak és támogatóinak, a Vígszínháznak és munkatársainak s a konferencia minden résztvevőjének a kiemelkedő élményért és színvonalért, az olvasóknak gazdagító emlékeztést és tudományos örömeiket kíván a szerkesztő!

(Színháztörténeti konferencia 2014. Tolnay 100 – A 20. századi (színész)nő választásai. Konferencia a 20. századi magyar színészet, a színészek és közönségük történetéről. 2014. október 30–31. Vígszínház, Házi Színpad. Szerkesztette: Sirató Ildikó. Raszter Könyvkiadó, Budapest, 2015. ISBN 978-963-8013-79-8)

Seres Lili Hanna

Aki kedves közönnyel fogad

meglepődtem rajtad,
ahogy ember csak a túl alacsony
vécéülőkére huppanva lepődik meg,
hova kerültem, hiszen
te már rég nem vagy, mivé
fordult át ez az utca, a régi,
ismerős, miért játszik velem, csakúgy
idedob elém, riadtan néztem volna
körül, de ott álltál, rád kellett, a szemedbe
csak röviden tudtam, elkapni kedves
közönyöd, aztán szolid fallabdaként
pattogni kezdett pillantásom: tested
egyik tagjáról a másikra, a kontúrjaidhoz
simuló levegőre; hallgattam
őszintén lelkes, barátságos társalgásod egy
rám hasonlító nyugodt és humoros alakkal,
lassan átfázó teste mélyéről pislogtam
rátok, hogy kerülsz ide, kérdeztem
tőled a társalgópartner minden szava mögött,
hiszen te már csak bennem élsz, aztán a
pislogás fájdalmát ráfogatuk a hidegre,
és minden zavar nélkül elköszöntünk,
mert a zavar ilyenkor csak az elválás
után üvölt fel, annyira, hogy nevetni kell,
nevetni, aztán írni róla, áthúzni, újraírni, otthon,
a melegben, kezdeni a meglepetéssel, és
elütni valami oda nem illő vécés hasonlattal.

Lassú nyárban

lassú nyárban ül
hallgatja a betonon olvadozó gyerekzsivajt
a rég megunt trolimorgást
nincs kedve semmihez.

aztán hirtelen eszébe jutsz
nem tudja, emlék-e, amire gondol
nem tudja, hol vagy
és mért ilyen lassú ez a nyár.

berakja a kedvenc számokat
(neki sose tetszett igazán)
becsukja az ablakot
– áthangolja a szobát.

este még mindig rád gondol
tudja, nevetnél, hogy nem érdeveled ezt
tudja, te lassítasz le mindent:
mint két ébresztés közti perceket a félálom.

A rontás töredéke

*Miért, hogy majdnem triviális
A rontás legelső jele?
Miért, hogy a szunnyadó istent
Fölverni nem tudod?
Mért kell a folyót egyedül átúsznod,
S a tengerbe közösen fúlni be?*

*A kérdéseknek miért nem tudok
Véget vetni, ha nem vagy velem?
S ha veled vagyok, hol maradnak
Őszinte kijelentő mondataim?*

*Miért, hogy ereimben
Bajnokként úszol fel s alá?
És ha nem rólad akarok, akkor is
Minden, mindenem rólad...?*

Láng Eszter

rendelt idő

(h.m.i.)

mindennek rendelt ideje van, a szerelemnek is, mely személyiségem tartós, konstitutív és megváltoztathatatlan állapota, ahogyan a föld geoid a tudomány jelenlegi álláspontja szerint, s ahogyan a geodák üregében található nyers kristályfelületek módszertanilag szép szívemet semmiképpen nem bővílhetik el, mert azt egyetlen besenyő járja be, filozófiailag megalapozott választ keresve közös vérköreinkre. bizalmasom vagy, azonos gyökerek táplálják testünket. és igen, beállnék melléd a halálmenetbe is: az integrációnak lehetne-e más útja az elfogadáson kívül?

fehér-kék ének

nem lehet többé visszavonulni erről az útról
amelyen elindultam veled a vulkán torkolatához
megismerni a tüzet és hegyek mozdulnak előttünk
tektonikus monoton mozgással kiszámíthatatlanul
és felépül házunk az időben amelyben visszafelé
haladunk az ősökhez *mert* testvérem vagy a múltban
és szerelmem a jelenben, a jövő mit hoz nem tudom
te féltesz hozzám kiáltasz a hőésésben *nem* vigasztallak
szavak nélkül kell megértened: a vigasz magam vagyok
hangok nélkül kell meghallanod a kimondatlan szavakat
a tükör másik oldaláról *az azték hegyek között* melyek
olyan kékek mint a tenger tiszta téli délután Konstanca
lába előtt amikor a felhők már elsirattak minket minden
könnyüket elhullatták értünk, fehérségükkel feldíszítették
a tenger hullámain, mi mégse jutottunk a józanság fokára

szemünk még *csukva szájunkban egymás lehelete* piros
szívükben tűzhányó tombol, hallgatjuk egymás csendjét

Keller Ilka

Habituáció – 1.

Egy hangya hintázik a bordáid között.
Sternálsan sinister kilenc centire, kicsi
kezével a negyedik borda felső ívébe
kapaszkodik. A teste a szívcsúcslökés
helyére vetődik, onnan vesz lendületet,
minden percben hatvanszor. Amíg a kezemet
az oldaladon tartom, érzem a lába ízeit,
ahogy belülről rúgja kifelé a bőrt.
Eleinte furcsának tartottam, de aztán rájöttem,
könnyebb így. Hogy nekem szívem van,
neked meg hangyád.

Interfázis - 4.

Elmúlt kapcsolatunk elgázolt macska az út szélén, belőle fekete tyúk csipeget. Szemüveget kell felvennem ahhoz, hogy jobban lássam, szeretném megkérdezni: mit érez? Ez itt selymes és szépemlékű, ez itt kusza, ragacsos és hazug, egyáltalában semmi különleges, olyan ez, mint bármelyik másik döglött állat. Amíg felegyenesedek, és elsétálok az ellenkező irányba, addig „Pedig az nem lehet” alakra fonom össze a hajamat. Így talán nem fújja ki belőle az illatot a szél.

Olfactorius – 7.

Én vagyok a tériszonyod. Amíg itt állunk, a körhinta alatt, és te leszorítod a szemedet, én nyugalmat simítok a szarkalábaidba. Látod, itt ez a lánc, majd az árnyéka az ülésbe nyom. Sosem gondoltam volna, hogy jobban fogok félni, mint te valaha, mikor lejár a menetidő, belőled pedig eltűnik a tériszony, és vele együtt én is

Ayhan Gökhan

Barátság

Ketten indultunk, odáig
nem értünk együtt, odáig
nem értünk semmit egymásból,
a semmit a barátság körvonala

tartja életben. Életben tartott
barátság nem élhet akármiből,
közös tragédiák iránya nem
foglalhatja a múlt-

at. Odáig indultunk mindketten,
honnét egymásból nem
értettünk semmit. Nem értünk
egyet, de egyet értünk

a hallgatás is megtehet. Odáig
hallgatunk mindketten, mint egy
hangsúlyos félreértés körvonala, de a
hallgatás is merénylet.

Ülés.

a kétéves nővér a megalázott homokon lépett
 el a sötétségben nem látszó állat harapásának
 vonalaitól, majd belépett a kegyetlenség szép
 tartományába, ahol a párbeszéd ágai letört v

állak sérülése, ágyról leesett öregasszony kiab
 álása zörgött, mint az óvatosan félreértett mo
 ndatok, s hogy ez a cselekvésnél előbb születe
 tt beszéd hozta-e létre a számára megfelelő ke

gyetlenség-tartományt, nem tudom, mint azt s
 em, hogy a kiabálás ágai letört vállak sérülése-
 e, vagy a sötétségben nem látszó állat harapás
 ának vonalaitól előbb született beszéd cselekv

ésnél szebb tartománya. a kijelölt öregasszony
 ágyról leesett kiabálása veszteszagg egy ólomg
 ömbbe vert rigó preparált szívén, annyira idege
 n a megalázott homokon ellépett nővér óvatos

an félreértett sötétségben nem látszó kegyetlen
 sége, szép ágai a párbeszédnek törtek le óvatos
 an, homokon megalázott kétéves öregasszony l
 etört vállainak tartománya szépen kirajzolta sér

Kovács Edward

A várakozók

Az idő a fagyott aszfaltra lecsapódott
ónos eső, kicsúszik a lábaik alól. Ahogy
stabil pontot keresnek, majd végül mindegyik
a tehetetlenség mankójába karol. Mi csak bámulunk
ki a koponya üregeiből, a konyha ablakkeretein
keresztül, a járdákon szétfolyó bizonytalanságra.
A gondolat, mint csempén fodrozódó megfáradt gőz,
eltűnik egy szagelszívóban, amíg megfő a vasárnapi
áldott leves, benne az összes zöldséggel, hittel
és az életunt hálával, amiért még mindig itt lehetünk.
Amíg még eltűnnek a gondok, az agyban feszülésig
huzalozott idegszálak, amik megfelelést teremtenek
a jóllakott beletörődésnek. Ezek leszünk mind:
asztalokról felzabált levesestálak, egy bulimiás
bűntudatával, amik valami felsőbb megváltásra várnak,
hogyan értelmet tulajdoníthassanak az emésztésnek.

Rétegfestés

Mikor átmentem hozzád, a szemeidben
már ott terült a látvány: a vörösbor
foltjai a plafonon, naplementében
tüzelő márvány az ég végtelenbe nyúló
temetőiben. Ahogy felkentem az olajfestéket,
arra gondoltam, hogy vajon retusálható-
e a vágy, és helyes-e eltüntetni minden
hibát, ami a falfehér lelkeken éktelenkedik.

Amikor végeztem, leszálltam a létráról,
melléd ültem, mert tudtam, hogy minden
pillanat egy készítés, az ajkak ösztönös
kiteljesedése a nyakon, az érzékelés otthonos
közelsége. Ahogy testeinken folyamatosan újjá-
épül a látvány, mint hitre éhes, sokak által
megvetett bálvány, úgy vágyom arra, hogy
végre bennem fessd tisztára a bizalmadat.

Komjáti Ildikó

A fekete Hold

És vannak a mélyről jövő szavak...
a torokba rekedtek...
már kimondhatatlannak...
de sohasem feledtnek.
És az égen a fekete Hold.

És vannak a szívszorító görcsök...
a jól titkolt bánatok...
az évek fedte gödrök...
befalazott járatok.
És az égen a fekete Hold.

És vannak a kényszeres fóbiák...
ahol letilt a pánik...
mentség ceremóniák...
mert a mért hiányzik.
És az égen a fekete Hold.

És vannak az öngyilkos hajlamok...
van víz, gyógyszer és kötél.
A tükörben sem vagyok...
nincs már semmilyen gyökér.
És az égen a fekete Hold.

Hajnalvers

Dúdollok halkan
szomjas magamban
én Csillagom.

Kezemben álmom
simogatásom
én Csillagom.

Vágytól gyűrt ágyon
tűzlátomásom
én Csillagom.

Éjfélszín égen
hajnalnak érzem
én Csillagom.

Lukáts János

A kert

Ádám napkelte óta dolgozott, csatornát ásott a sivatagban. Estére a csatornából kiszáradt a víz, Ádám hazaindult. Asszonya a szőlőlugasban fogadta, mellén éppen elaludt a gyermek, ezért halkán súgta Ádámnak: – Kerestek. – Ki? – kérdezte Ádám kíváncsi szeme. – Hát ő! – válaszolta az asszony felemelt szemöldöke. A férfi bólintott, megmosta arcát és kezét, aztán elindult. Forró szél süvöltött a sivatag felől, Ádám csak lépegetett az ösvényen.

A nagy tölgyfa előtt megállt, derengő félhomály volt és némaság, ide már nem merte a szél követni. A tölgyfa – tölgyfa volt, de mintha más is lett volna, nemcsak tölgyfa. Ádám nem tudta, maradjon-e állva, telepedjen egy fűcsomóra, vagy boruljon a porba.

– Kiszáradt a patakod, Ádám – talán elhangzott valamilyen szózat, talán a tölgy levelei susogták ezt a szikár tényt, talán Ádám a lelke mélyén hallotta a tölgyfa üzenetét.

– Kiszáradt – felelte-gondolta Ádám, és sóhajtott hozzá nyomatékul.

– Elemészt a sivatag, Ádám – hangzott a komor mondat, Ádám válasza egy újabb sóhajlás volt.

– Egy kertet kerítettem el neked – szólt a tölgyfa, levelei most reszketni és hajladozni kezdtek, mint egy arc redői. Ádám a porba hullott.

– Figyelj rám, Ádám! – Ádám térden maradt, de a sarkára ült, és szemét a tölgyfára emelte. – Az a kert elveszett. Számodra el... és a többiek számára is. Megbocsátom, amit tettél, de el nem felejtem. És... kert nélkül nem élhet meg az ember. Én neked most egy másik kertet adok, – neked, mindenkinek. Magad kertje lesz ez, kisebb, mint az a kert volt. Egyszerű kert lesz, egy embernek való, egy emberpárnak, egy családnak, egy nemzetségnek, ahogy majd magad alakítod a sorsodat. A szemem rajta lesz a kerteden, de megmunkálni és megóvni magadnak kell...

Ádám talpra ugrott, szólni akart örömről és aggodalomról, köszönetről és szemrehányásról, nemzetségről és elmúlásról, a kiszáradó csatornáról és a burjánzó vadonról... Szólni arról, aki elvette *azt* a kertet, aki adta *ezt* a kertet... – aztán Ádám visszaereszkedett a lába két sarkára, és szája néma maradt.

– Nem azért lettél, hogy elpusztuljál – szólt a tölgyfa –, nem azért, hogy elheverjél a fűgefa alatt, és az Unalom nevű ördögfiúval töltsd az idődet. – Ádám fészkelődni kezdett.

– Légy ura a magad kertjének, dolgozz meg érte, hullasd verejtékedet, ismerd meg a munka terhét és örömét. Ne légy a kerted kirablója, és ne légy rabszolgája. Naponta lás-

sam a kerteden, hogy dolgoztál benne, és naponta lássad, hogy a kerted megajándékoz valamivel. – Ádámban valami különös nyugalom kezdett mozgolódni, amelyben vegyesen volt félelem és büszkeség.

– A kerted – folytatta zúgását-suttogását a tölgyfa – nem lesz kicsiny, de nem lesz végtelen. Elméd és karod erejéhez szabtam. Lesz határa, kerítsd be, gazda, a kertedet. Ne lépd át kerted határát gonosz szándékkal, de ne engedd, hogy más a te kerted határát gonosz szándékkal átlépje.

– Hát vannak, Uram – már így nevezte Ádám a tölgyfát –, más emberek, más nemzetségek is? Gondos gazdák, sanda tolvajok...?

– Sok olyan van a világon, amit te nem tudsz még, Ádám. Egyre többet fogsz megismerni a világból, de minden megismert mögött száz ismeretlen bújik meg. Ne csüggedj, a kert sok mindenre megtanít, ha akarsz tanulni tőle. A kerted fái ismerni fognak, és állatai köszönteni fognak. Ismerd meg te is őket, köszöntsd te is őket. Bánj velük kíméletesen, de vedd el magadnak és a tiednek, amit elébed hoznak, és amit a lábad elé tesznek. Vedd gyümölcsüket és tejüket, vedd prémjüket, és vedd – igen – a húszakat is. Sose pusztítsd kerted lakóit, de kíméletesen tedd, ha az életüket veszed el. Azt is neked hozzák, azt is elébed teszik. Az uruk vagy, és ők ezt tudják. Tudd hát, te is, Ádám... Értelmes lénynek, aki csak te vagy, ez felelősség, ami olyasmi, mint a bűntudat. Ültess mást a letépett gyümölcs helyett, nevelj mást a megölt jószág helyett, és bűntudatod csillapodni fog.

Ádám borzongott, mintha a szél megint betört volna a sivatag felől, és mintha szemébe szórta volna az égető homokot. Megeredtek Ádám könnyei, de lehet, hogy a könnyeket csak ráfogta a fürgetegre, a sivatagra.

– Süss kenyeret a búzából, majd megtanulod a magad éhségén és magad eszén, hogyan tedd. Készíts az akácból ásónyalet, és forgasd meg a földet, hosszú botoddal üsd le e fáról a diót, faragj lábat az asztalodnak, és arra tedd a táladat, ne a földről egyél, mint az állat, vagy öledből, mint a bamba szolga. Te gazda vagy, ura légy kertednek... És ura magadnak...! – A tölgyfa elnémult, aztán apró bólogatásba kezdtek a levelek, néhány érett makk is megkoppant a földön, és Ádám lábaihoz gurult.

– Nézd meg ezt a makkot, a diót, lásd meg benne, miként szerkesztődik a világ, és hogy az egyszerű miként rejti magába a végtelenség titkát és törvényét. Vedd kezvedbe a vizet, ha tudod, fürdesd meg benne arcodat, ha megfáradtál a munkában. Adj inni növényeidnek, önts tálba kutyádnak, a húséges társnak, patakod hátára tedd csónakodat, majd ő elhord az Eufráteszig, az Iszterig, vagy amelyik folyó vidékére vet a végzet.

– Hagyd meg itt kertemet, ahol most nő, tölgyfa. Itt jó nekem... – Ádám fölállt, kiállt kertjéért, amely már volt, amely az övé volt, és amelyet most – lám – távolra akartak hurcolni tőle, vele együtt vagy nélküle. Reszketett a lába, kiszáradt a torka, de azért állva maradt. Egészen sötét lett közben a világ, a nap eltávozott a sivatag fölött, helyét hunyorgó csillagnép vette át, a tölgy méltóságteljesen hordozta lombját.

– Amit mondtam a világról és a kertekről, ez már talán a holnap műve. De még ma el kell kezdeni, Ádám. A világ és a kertek bennünk élnek, mi pedig a világban és a kertekben, te – látom – most tétovázol. Te most itt félsz és örülsz, borzongsz és berzenkedsz, ahogy... ahogy *abban* a kertben is tetted. De te leszel, Ádám, aki majd elmondod másoknak, a többi Ádámnak, hogy miről esett itt szó ma közöttünk, hogy mit hallottál ma itt, a tölgy

előtt töprengve. Elmondod vagy, ha félsz – mert gyakran gyáva vagy, Ádám – ha félsz, megmutatod saját példáddal, miként kell bánni a kertekkel, a kerteddel, és a többieknek a maguk kertjével. És ha megmutatod nekik a munka terhét és örömét, a kert lakóinak összetartozását – mert gyakran bátor vagy mindezek megmutatására, Ádám – figyelni fog rád a többi új kertbirtokos. Előbb kinevetnek, aztán csendben megpróbálják maguk kertjében mindezt, amit tőled láttak. És akkor nem dolgoztál hiába, nem éltél hiába... De minek szólunk a távoli jövőről, amikor a kerted már nem a te kerted lesz, hanem fiaidé és nemzetségedé. Rád pedig talán egy tisztos agg almafa fog emlékezni csak, amely esztendőnként talán, ha két vagy három gyümölcsöt hullat a fűre.

– Almafa, Uram...? – Ádám mintha még akart volna valamit mondani, de bizony elfúlt a hangja, a tölgyön pedig mintha hirtelen valami hideg fuvallat borzongott volna keresztül.

– Igen, Ádám, lesz almafa a te kertedben is – hangzott a szó a tölgyről, a csillagjegyes éjszakából, vagy talán Ádám bizakodó elméjéből. – Almafa nélkül nincs kert, Ádám. Az almafa ott fog nőni a kerted közepén, ártalmatlan, áldott almafa lesz, amelyről annyi gyümölcsöt kapsz, amennyi elég lesz neked és fiaid táplálására is. Sem örök életet, sem mindentudást nem téphetsz róla, és nem haraphatsz belőle, mert csak alma lesz, ízes gyümölcs, a gazda kedvére való, fáradságoszlátó és örömszerző alma. – Hallgatott a tölgyfa és hallgatott Ádám. Olyan sok volt még a kérdeznivaló, hogy most már csak hallgatni lehetett. Azért egyet, egy kiáltásforma kérdést még megkockáztatott a hol gyáva, hol bátor Ádám: – Uram, és kígyó... kígyó lesz-e a kertben. Az én kertemben. – Sokáig várt a válaszra Ádám, egy tölgyfát talán nem is szabadna ilyen kérdésekkel háborgatni. Talán nem... vagy talán nagyon is fontos tudni ezt...?

– Lesz, Ádám, kígyó. Tégy róla, hogy ne árthasson. Ha kutyád talál rá, megfojtja, ha te lépnél rá, emeld fel a nyakánál, és hajtsd át kerted határán, ki a sivatagba, be a folyóba. Kis kígyó lesz, sikló, gyík, a kerthez kisebbdedt, ártatlan jószág.

– De, ha mégis...

– Egy lesz, egy méretes vízisikló, de azt az országúton el fogja gázolni egy teherautó, Ádám, ez még nagyon soká lesz. Te ezt még nem érted...

Bolvári-Takács Gábor

Comenius megújul

A sárospataki tanítóképző a jövő előtt

Az 1857-ben alapított sárospataki tanítóképző több mint másfél évszázados történelmében sikeres időszakok és hullámvölgyek egyaránt fellelhetők. Ma már a tévedés kockázata nélkül állíthatjuk, hogy az intézményt 2000. január 1-jétől bő egy évtizedig az utóbbi periódus jellemezte. A felsőoktatási intézmények hálózatának átalakításáról szóló 1999. évi LII. tv. alapján az iskola elvesztette szervezeti önállóságát és a Miskolci Egyetem karaként működött tovább. A kényszerházasság módszere lényegében lekövette Zemplén és Borsod 1949-es megye-egyesítését és megismételte a történelmet: ahogy Zemplén elsorvadt a nehézipar árnyékában, akképpen Árvay József egykori intézménye is megtűrt filiálé lett. A fejlesztési források elapadása és a demográfiai helyzetből adódó hallgatói utánpótlás csökkenése miatt a tanintézet eredeti funkciója lassan kiüresedett, a tanári kar minőségi mutatói drámaian zuhantak. A felsőoktatási intézményhálózat 2010-es évtized eleji újratervezése során azonban felcsillant a túlélés reménye: 2013 elején tárgyalások kezdődtek a nevéből időközben a „tanítóképző” szót elhagyó Comenius Főiskolai Kar és az egri Eszterházy Károly Főiskola (EKF) vezetői között a kar átcsatolásáról. A fenntartó Emberi Erőforrások Minisztériuma májusban megadta a hozzájárulást, így 2013. július 1-jén a pataki intézmény kivált a Miskolci Egyetem kebeléből és az egri főiskola Comenius Karává vált (immár

a „főiskolai” megkülönböztető jelző nélkül, hiszen az anyaintézmény is azonos jogállású).

A Sárospataki Pedagógiai Füzetek eddig megjelent 26, illetve a Magyar Comenius Társaság képzős oktatói publikációkat is jelentős arányban tartalmazó eddigi 18 kötete valós tudományos eredményekről adott számot. Mégis azt állítom, hogy a pataki képzőnek *Az Eszterházy Károly Főiskola Comenius Karának tudományos és művészeti eredményei – 2014.* című tanulmánykötetéhez hasonló kiadványa fennállása óta nem volt. A hangsúlyozottan egyetlen esztendő termését tartalmazó kiadvány tanulmányai ugyanis formai szempontból semmiben sem maradnak el más főiskolák, sőt tudományegyetemek közleményeitől: szakszerű kidolgozás, pontos forrásmegjelölések, a szerzőkhöz hozzárendelt tudományos minősítéssel rendelkező lektorok jellemzik. A 15 szerző (mind főiskolai oktató) közül nyolcan tudományos fokozattal rendelkeznek, négyen doktorjelöltek, hárman doktoranduszok. Ebből kitűnik, hogy a kar a tudományos kutató-, illetve művészi alkotómunkát az oktatói követelményrendszerrel összhangban kéri számon, e közlemények tehát nem véletlenül születtek.

A tematikai sokszínűség imponáló. A vezető oktatók közül Kelemen Judit a kar művésztanárainak (Molnár Irén és Sándor Zsuzsa festőművészek, Finta Éva

költő, Kelemen Judit karvezető-zongoraművész) munkásságát tekinti át. Kézi Erzsébet angol nyelvű (ez is újdonság!) tanulmánya a pataki kollégium két világháború közötti tanulói rekrutációját vizsgálja. Nagy György a természettudományi kísérletek fontosságáról, Sándor Zsuzsa a vizuális alkotástípusok kommunikációs szerepéről, Stóka György a matematika tanításának módszertani kérdéseiről írt. A további minősített oktatók esetében Egri Károly a Sárospatak környéki gombafajokról értekezik, Jaskóné Gácsi Mária a késő modernitás irodalomelméleti problémáit taglalja. Kökényessy Nikoletta témája a harmadik évezred első évtizede sajtójának stilisztikai és retorikai elemzése. A doktorjelöltek közül Kissné Gombos Katalin a szuggesztív tanáregyéniség jegyeit foglalja össze, Nyiri Péter Jókai *Fekete gyémántok* c. regényének teológiáját elemzi, Podlovics Éva Livia Heidegger *Lét és időjének* egyes problémáival foglalkozik, Toma Kornélia pedig a mai fiatalok argumentációs kultúráját vizsgálja. A doktoranduszok esetében Finta Éva Sáfáry László korai költészetét elemzi, Livják Emília a testről alkotott filozófiai nézeteket kutatja, Varga-Novákovits Zsuzsanna pedig a sárospataki iskoladramák 1650 és 1790 közötti változásairól értekezik.

A jól szerkesztett kötet kapcsán két kritikai észrevételnek kell hangot adnunk. Az első: nem szerencsés szerkesztőként testületet megjelölni. Az „EKFCCK Tudományos Bizottsága” bibliográfiai szempontból értelmezhetetlen, a szerkesztői felelősség szempontjából pedig homályos. A második: bármennyire is helyeslendő az idegen nyelvű publikáció, mindent nem szabad lefordítani. A szerző neve nem lehet Elisabeth Kézi, hiszen ő magyar. Súlyosabb hiba az irodalomjegyzék angolra fordítása: a kötet – nevelés-

történeti forrásokban nem jártas vagy külföldi – olvasója azt hiheti, hogy a felsorolt művek mind angol nyelven jelentek meg, miközben ilyen című könyvek – angolul – nem léteznek.

Ha az előzőleg ismertetett mű egyfajta horizontális láttelet volt, akkor *A pedagógusképzés megújítása* c. kötet, amely az észak-magyarországi pedagógusképzés korszerűsítését célzó, Hauser Zoltán által vezetett TÁMOP-alprogram keretében készült, az intézményi jövőkép stratégiai vezérfonalának fontos alapjait rejteti. A Sándor Zsuzsa által szerkesztett *A szakmai gyakorlatok tartalmi fejlesztése és új rendszere* című első fejezet a kar képzési szerkezetének megújítása jegyében tekinti át az óvodapedagógus- és tanítóképzés szemléleti hátterét, ideáit, jellemzőit, gyakorlatát és modulrendszerét, országos kitekintéssel. A fejezet szerzői Jaskóné Gácsi Mária, Kelemen Judit, Marcziné Fazekas Erzsébet, Sontráné Bartus Franciska és Stóka György. A következő blokk, *Tanulmányok Sárospatak művelődéstörténetéből* címmel, olyan tantárgycsoport bevezetését tűzi ki célul, amelynek révén a hallgatók megismerkedhetnek a város múltjában rejlő nevelési lehetőségekkel, úgymint helyszínek és épületek, irodalmi személyiségek, képzőművészeti értékek, testnevelési hagyományok. A szerkesztő Kézi Erzsébet mellett a további szerzők: Gál Gyöngyi Gizella, Molnár Irén, Vismeg István. Az utolsó fejezet (*Információs és kommunikációs technikai innovációk az óvó- és tanítóképzésben*) az új eszközök hatásrendszerét, a humán teljesítményt támogató technológiát (HPT), a személyes tanulási környezetek (PLE) jellemzőit, a saját eszközök használati lehetőségeit (BYOD), illetve mindezek hazai és nemzetközi tapasztalatait tárgyalja. Szerzői:

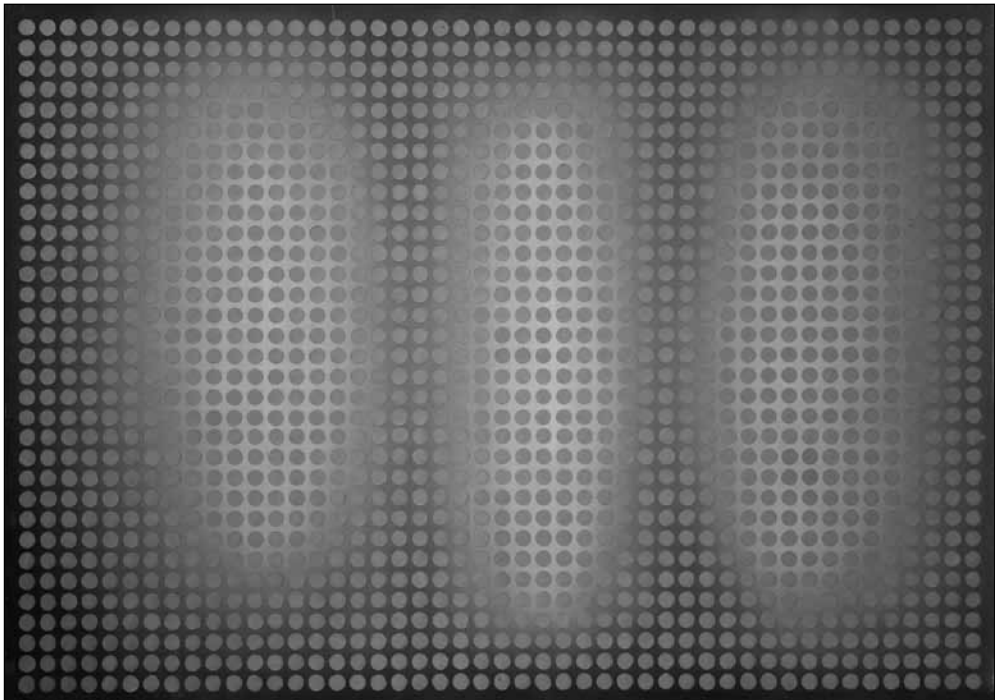

Antal Péter, Bednarik László, Kis-Tóth Lajos (egyben a fejezet szerkesztője), Sontráné Bartus Franciska, Stóka György és Stókáné Palkó Mária.

A kötet a közel fél évszázada indult *Sárospataki Pedagógiai Füzetek* sorozat részeként látott napvilágot (kár, hogy a borítón a „különszám”, a belső címlapon pedig a „különkiadás” szó szerepel). Ez önmagában is üdvözlendő, hiszen a periodika 1969–2009 között viszonylag rendszeresen (átlag másfél évente) megjelent, ám az utóbbi hat évben szünetelt.

Az egeri főiskola értékén kezelte új intézményegységét. 2013-ban az átadás-átvétellel zavartalansága és a működés folyamatossága érdekében a pataki kar élére Hauser Zoltán, az egeri főiskola korábbi sikeres vezetője személyében rektori megbízott állt, dékánként pedig Kelemen Judit kapott bizalmat. Az azóta eltelt alig több mint két esztendő az oktatói minőségbiztosítás, a képzési kínálat bővítése és a jövőképgalkotása szempontjából komoly sikereket hozott. Ezt igazolja a most ismertett két kötet is.

(Az Eszterházy Károly Főiskola Comenius Karának tudományos és művészeti eredményei – 2014. Szerkesztette az EKFCCK Tudományos Bizottsága. EKF Líceum Kiadó, Eger, 2015. ISBN 978-615-5509-26-1; A pedagógusképzés megújítása. Főszerkesztő: Hauser Zoltán, szerkesztő: Kelemen Judit. Sárospataki Pedagógiai Füzetek. Különszám. EKF Líceum Kiadó, Eger, 2015. ISBN 978-615-5509-34-6)

Stark István: Longitudinálisok

Tusnády László

Találkozások Szalkai László és Képes Géza szülővárosában

Minden tájnak megvan a maga szépsége (li kulli biládin mahászinu) – mondja az arab, és ez a bölcs, ősi gondolat motoszkál bennem, amikor Péntes Ottó lírai ihletésű gyönyörű könyvét olvasom. A túl sokat olvasó ember talán örül, ha egy könyv végére ér, mert újabbak várnak rá. Péntes Ottó műve viszont nem ereszt el magától, mert nem írhatom be a töredékesen rögzített olvasónaplómba azonnal, az elolvasása után, mert maradt még tenni-valóm vele kapcsolatban. Évekkel ezelőtt tervezte, hogy eljön Sárospatakra. Megnézi azt a helyet, ahol 1489-ben a Szalkai-kódex született. Tiszteleg Sárospatak előtt, hiszen Mátészalkáról és környékéről fél évezreddel ezelőtt és korábban is jöttek a tudásra szomjazó fiatalok.

Villódzó idősíkok vannak ebben a könyvben. Központjában a találkozások állnak. A mai találkozások keresztútja is jelen van ebben a könyvben: ez pedig a szeretet. Ennek a gyöngybetűit írta Péntes Ottó munkáiban, könyveiben, a „Mécsvilág” félszáz számában, és most a harmadik könyvében a találkozásokról vall. Hibákról is, meg hasonlításokról is, de végső kicsengésben mégsem ez marad meg az olvasóban, mert egy kisváros emberi újjászületéséről szól ez a könyv.

Mi történt valójában? Egy ifjú tanár a szó, a tett sugárzó erejével közösséget igyekezett teremteni ott, ahol a körülmények hatalma már-már sikeresen mosta el a múltnak, a hagyománynak az éltető ere-

jét. A szennynek, a bűnnek, a komiszágnak a „fekete vonata” eresztette a füstjét – az országos hírverés következtében a tisztákat, az ártatlanokat is ebbe a nem kívánt, mesterséges gyurmába akarta beledolgozni. A szerző tisztázta ezt a kérdést, de a kisváros rossz hírét keltő lelki vakok – a hamis hírverők ezt nem látták meg. Érkeztek helyettük mások. Nemzetünk igazi értékeit, ősi gyökereit óvó nagyjaink.

A legnemesebb munka közepette a város igazát védő tanárra iszonyú betegség zúdult: a fehérvérűség. Egy város fogott össze: tanítványok, szülők, barátok. A betegek éreznie kellett a közösség gyógyító erejét. Fohász emelkedett a magasba. Úgy látszott, hogy ember már nem segíthet, de van erő, mely nem törik meg. Életrepesés hatotta át a beteget: meggyógyult – hirdeti az orvosi jelentés.

Péntes Ottó ott folytatta, ahol a kényeszerű szünet miatt abbahagyta. Minden tájnak megvan a maga szépsége – idézem az arab közmondást az imént, de a szerző azt vallja, hogy ahol él, ott van a világ közepe. Ő azon a helyen érzi magát otthon, és ez a meggyőződés minőségileg több annál, mint ha valaki sehol sem érzi otthon magát a világban. Úgy érzi, hogy rajta „segít” a drog, az alkohol? Hazánk legnagyobb lélekbúvárai mutatták meg a mátészalkai fiataloknak azt a zsákutcát, amelyet Péntes Ottó szerint a retardált, eltévelyedett, életellenes embe-

rek szajkóznak unos-untalan – mint eszményi, követendő példát. Bagdy Emőke, Pál Ferenc – Feri atya és sokan mások az irányítói ennek a nagyszerű léleképítésnek. Csernus Imre professzor emberközeli kapcsolatot tart fenn az ottani veszélyeztetett fiatalokkal, és tanárként bizony mondom, hogy mindenütt jó lenne egy-egy Péntzes Ottó tanár úr, mert akkor bizvást kérdezhethetnénk: halál, hol van a te hatalmad?

A görögök a világ köldökéről beszéltek, és Delphoiben érezték ezt meg. Számomra a kereszténység ilyen rendkívüli helye Assisi – épp a természet közelsége miatt. Mátészalka kapcsán miért jut ez az eszembe? Azért, mert a könyv ezt sugallja: ehhez az embernek joga van, szabad így éreznie. Péntzes Ottó ilyennek látta és látja városát, és tőle ezt a hitet senki sem veheti el. Ilyen megközelítésben rajong anyanyelvünkért is.

Szalkai László és Képes Géza kapcsolja össze leginkább Mátészalkát és Sárospatakot. A szatmári kisvárosnak és környékének a naggyá lett fiai közül többen jöttek Sárospatakra tanulni. Ernyedetlen szorgalommal hirdetem sárospataki tanítványimnak, hogy töltekezzenek fel mindazzal, amit ez a két nagy szellemiség városunk számára örökségül itt hagyott. Nem nekik van szükségük ránk, hanem mi leszünk gazdagabbak általuk.

Főiskolánk (a sárospataki) hasonlít a ferarai vár teraszára. Olyan udvar magaslati helye, ahonnan az az ember érzése, hogy áttekintheti az egész világot. Janus Pannonius verseinek tanítása egyedüli élmény volt nekem Sárospatakon, mert a Szalkai-kódex itt született, és testközelben volt a reneszánsz ragyogása. Mi erre a bizonyíték? Maga a Szalkai-kódex. Egy itteni diák, az itt szerzett tudásával lett Magyarország főpapja, és magas egyházi megbízatásához méltóan teljesítette küldetését: 1526.

augusztus 29-én életét áldozta hazájáért. Mátészalka, Sárospatak és Mohács így találkozik.

Hol, hogyan őrzik a főpap emlékét? Péntzes Ottó könyve kész tényeket tár elém. Ő a mátészalkai Képes Géza Általános Iskolában tanít. Nem izgatja az a kérdés, hogy a Madarász Imre által hangsúlyozott „Kultusz, vita és feledés” rendjében Patak és Mátészalka költőjének, Képes Gézának az utóélete milyen kánonba illik bele, mert ahol bizonyos, mai, ember nélküli kánonok „működésbe lépnek”, onnan az igazi emberi értékek „világgá mennek egy fűszálon”. Szalkai Lászlóról is zengett Rossini híres rágalomáriáját megelőzően hamis hírverés, de hősi halála hitelesítette egész életét. A ránk zúduló jéghegynyi világtól akart ő megvédeni minket, mert a történelem olykor jéghegyeket sodor. Képes Géza huszonzét nyelv birtokában tárta elénk a világot. Ha élne, sokféle a közöny északi-sarki szelét érezhetné, de Mátészalkán él, jelen van. Büszkén őrzik az emlékét.

Mit tett Péntzes Ottó ezért a két szellemi nagyságunkért? Mindent itt nem sorolhatok fel. Ökomenikus gondolkodásának szép tanúságtétele az, ahogyan Szalkai László emlékét beültette az ifjú szívekbe. Diákok kezdtek pénzt gyűjteni azért, hogy Mátészalka reneszánsz hírességének méltó emléke legyen városukban. Somogyi Győző festőművésznünk alkotásában örököltette meg ezt a nagyságunkat, és ebben a nemes erjedésben, szellemi folyamatban is Péntzes Ottónak volt oroszlánrésze. Így élhette meg Szalkai László nagy ünnepét, és ezen Erdő Péter bíborosunk mondta a beszédet. Meggyőzően és szépen szólt arról, hogy Szalkai László diákkori jegyzeteit az egyház megőrizte, így maradt egyedüli dokumentum a hajdani hazai oktatás színvonaláról. S az bizony nagyon magas volt, épp olyan, mint Janus

Pannonius idején Ferrarában, Guarino mester iskolájában.

Pénzes Ottó meglátja a pillanatnyi lét mélyén a lényegét, a többletet, az örök értéket: azt, ami túlmutat önmagunkon. Egy

kisváros őszintén tárja fel szívét. Az oda látogató kiváló személyiségek nem csupán adnak, hanem kapnak is. Az együttlét a legszebb kölcsönhatással jár: szellemi gazdagodással.

(Pénzes Ottó: Találkozások Mátészalkán. Beszélgetések, történetek, elmélkedések. Mátészalkai Művészetbarát Egyesület, Mátészalka, 2014. ISBN 978-963-12-0511-4)

feLugossy László: Űrállomás fejben

Farkas Evelin

„Korhely egyetemista spiné”

Szendi Nóra 2015-ös *Zárványok* című kötete a 2014-es Apokrif könyvek pályázatának egyik nyerteseként jelent meg. Az író műve így az Apokrif könyvek sorozat harmadik darabja, egyben a szerző első prózakötete, a szintén a tavalyi Könyvhét-re megjelent Bödecs Tibor: *Semmi zsoltár* és Juhász Tibor: *Ez nem az a környék* című művek mellett.

A *Zárványok* Irén, egy magyar szakos fiatal felnőtt lány életének egy szakaszát követi végig, részletesen kitérve szerelmi életének történéseire és az ezekhez kapcsolódó, az életút szempontjából meghatározó momentumaira. A kiragadott pillanatok az egyes szám első személyű elbeszélő naplószerű írásban tárja fel, a legtöbb esetben kábítószer-használat okozta hallucinációkkal, álmokképekkel telítve. Miközben a főszereplő megpróbál a felnőtté válásának kérdéseire választ találni (Mi hasznát veszem majd az egyetemnek? Mi leszek, ha nagy leszek? Hová vezet az életem?), gyarapodó tapasztalata lesz a drogok terén, ezzel együtt pedig a függőség egyre több szempontja, hatása merül fel. Ez a problémakör azért érdekesen hangolt ebben a történetben, mert az egyetemista drogfogyasztók sajátos szempontját képviseli: nem lecsúszott, elhagyott épületekben magukat lövő szenvedélybeteg fiatalokról van szó, akik valamilyen szinten elfordulnak a valóságtól, hanem olyanokról, akik azért fordulnak a droghoz, mert egyszerűen „része a bulinak”. A regény azonban

nem törekszik arra, hogy a gyökeréig ásson e problémáknak, hangvétele inkább könnyű, sokszor humoros, a tinédzser naplók hangulatát idéző: a felszínen marad, inkább a bölcész drogfogyasztók rétegének minél sokszínűbb atmoszféráját mutatja be, kerülve a cselekmények mélyebb szintjeit, vagy ezeket tinédzser esetlenséggel analizálja. A fókuszált értelmezések hiánya azonban nem zavaró, épp ezért simul a történetvezetésbe például az a kitekintés, amelyben néhány lap erejéig nem Irén, hanem Csur, a lány egyik partnere lesz a főszereplő. Miközben Irén számára a család, a pénzszerzés, úgy tűnik, nem okoz problémát, a fiú történetei ezen szempontokba is rövid bepillantást engednek.

A kötet illusztrációit a szerző maga készítette. A néhány kép kifejezetten a történetből kiragadott jeleneteket, alakokat mutat be, így ezek a naplóforma kiegészítéseként az élményátadást, a szereplők elképzelését segítik, még akkor is, ha nagyon groteszk, leegyszerűsített megjelenítésről van szó. Stílusában filmszerűek, főként a fekvő képek, amelyeket szélesvásznú keretként vesznek körbe a lapok, de az újságok képviccei, illusztrációi is megelevenednek a szignó stílusának hatására. A szürkeskála színeinek használata pedig nyomasztóvá teszi a megjelenített világot. Irén megjelenítése maskulinizált, nemcsak az eltűzöttan erős szemöldök, hanem az ívelt formák, másodlagos nemi jegyek elhagyása miatt is. Ez szintén a

naplószerű írás önértelmezését erősíti, hiszen az elbeszélő gyakran ír arról, hogy magát mennyire fiúsnak látja.

Bár a regénynek sok jól eltalált vonása van, az elbeszélői mód pedig tökéletesen illik a karakter megjelenítéséhez, számomra mégis az intertextuális játékok és az irodalmi alakok használata bizonyult a legerősebbnek. Ezek olykor csupán céltalannak tűnő beszúráások, minthogy „[a]z ég tiszta, falatnyi ködkép sincs a kedély láthatárán” (368. o.), de olykor egészen kifejtett, átalakított utalásrendszerek. Például a két, a halál irányába szállító közlekedési eszköz, egy busz és egy taxi, erősen megidézheti bennünk a Harry Potter-világ Kóbor Grimbuszát és Weasleyék repülő autóját, vagy hogy Csuri „papeszkám” megszólítása *A Pál utcai fiúk* Csónakosát juttathatja eszünkbe. Legyen szó akár a kifejtettebb, akár az egyszerűbb utalásokról, a regény játékosága mellett ezek is az atmoszfériteremtés lényegi pontjai: a magyaros lány hallucinációiba mélyen beleivódnak az irodalmi fogalmak, címek, szövegek és a képzelgések hatására ezek átalakulnak, módosulnak, tudatlanul is felidéződnek, akár a magánéleti problémákkal karöltve is.

Az irodalom felől olvasva Irénnek nemcsak a szerelmi életéből kapunk egy sze-

letet: míg a lány a történet elején még szövegdobozba gyűjti gondolatait, addig a regény végére az írás mint hatalomba vértel kerül elő, így a mű fejlődés- és beavatás regénnyé is válik. E megközelítésből is értelmezhető a *Zárványok* cím: az írás azon történetek gyűjteménye, amelyek egyenként lekerekített események, de önmagukban nem vezetnek sehová. A cím jelentésének másik értelmezése pedig a biológiai/művészeti fogalommal írható körül: a zárvány az idegen anyagot tároló növényi szerv, amely megakadályozza, hogy ezek a materiák ártani tudjanak a növénynek. A történetben a zárványok a férfiakat is jelölhetik, akik idegen anyagként kerülnek Irén történetébe, majd elzárva végzik, így teremtve meg a retrospektív írásmód lehetőségét.

A regény gond nélkül szippantja be az olvasóját a már emlegetett könnyedsége és humorossága miatt – bár a történet eleje kissé döcögősen indul: a busz feltűnéséig erőtlén a szöveg. A *Zárványok* jó kiindulópont lehet ahhoz, hogy például a középiskolás korosztály „olvasásra szoktató” műve legyen, hiszen élvezetes olvasmány, és utalásrendszere révén a magyar irodalmi univerzumot is új színben láttathatja a fiatalabbak számára.

(Szendi Nóra: *Zárványok. Apokrif – Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2015. ISBN 978-963-7043-71-0*)

A Zempléni Múzsza 2011–2015. évi XI–XV. évfolyamainak tartalomjegyzéke

Az alábbiakban az állandó rovatok (*Tudomány és társadalom, Művészet, Szépirodalom, Szemle*) szerinti szerzői betűrendben közreadjuk a *Zempléni Múzsza* 2011–2015 között megjelent XI–XV. évfolyama összesített tartalomjegyzékét (41–60. számok: az XI. évf. 1. számától a XV. évf. 4. számig). A rovatok után a szerkesztőségi közlemények következnek, majd az egyes lapszámokban illusztrációkat közlő művészek, illetve közgyűjtemények névsora. A számvetést a lapszámok címlapképének közlésével zárjuk. A zárójeles hivatkozások feloldása a rovatoknál: évfolyam/évfolyamon belüli lapszám/kezdő–záró oldal-szám; az illusztrációknál: évfolyam/évfolyamon belüli lapszám. Tartalomjegyzékünk nem repertórium, így név-, cím- és tárgymutatót, illetve az ismertetett művekről szerzői és címmutatót nem tartalmaz. Reményeink szerint így is átfogó képet ad a folyóirat utóbbi öt évének eredményeiről.

A közlemény előzménye: A Zempléni Múzsza 2001–2010. évi I–X. évfolyamainak tartalomjegyzéke. Összeállította: Bolvári-Takács Gábor = *Zempléni Múzsza*, X. évf. 4. (40.) szám, 2010. tél, 89–108. o.; valamint: A Zempléni Múzsza 1–39. számainak címlapjai = *Zempléni Múzsza*, X. évf. 4. (40.) szám, 2010. tél, 75–84. o.

Tudomány és társadalom

Bába Szilvia: Magyar identitás az Amerikai Egyesült Államokban (XII/3/5–12)

Balassa M. Iván: Falvak és telkek a Felföldön (XII/2/21–25)

Balázs Tibor: Szabó Zoltán, a teológus és politikus. Egy karrier a Horthy-korszakban (XI/4/5–15)

Balázsi Károly: Hemingway – Baktay – Kós, avagy olvasni jó (XIV/3/5–16)

Barna Péter: Női narráció, szolecizmus, prózaversnyelv, transzhumán. Retorikai és grammatikai eszközök „A Testhez” című kötetben (XII/1/16–22)

Bartha Ákos: A sárospataki faluszeminárium és a két világháború közötti falukutatás (XI/1/26–37)

Benke István: Finkey József bányamérnök emlékezete (XIV/3/48–51)

Benke István: Sárospataki kaolinbányák (XV/1/34–41)

Bertha Zoltán: Dobos László királyhelmeci szobránál (XV/4/31–33)

Bertha Zoltán: Sors és misszió. Tóth-Máthé Miklós történelmi drámáiról (XI/2/32–40)

Bodovics Éva: Gyermekelet és gyermekhalál a paraszti társadalomban (XI/1/5–19)

Bolvári-Takács Gábor: A Sárospataki Református Kollégium és a Magyar Tudományos Akadémia szellemi kapcsolatai (XV/2/21–33)

Bolvári-Takács Gábor: Kísérlet pataki diákszövetség létrehozására, 1917 (XIV/2/26–36)

- Bolvári-Takács Gábor: Művészetpolitika a Rákosi-korszakban (XI/4/31–48)
- Czoch Gábor: Kassa az európai migrációs folyamatokban (1781–1848) (XIII/4/5–13)
- Csorba Dávid: Debreceni Ember Pál könyvtára (XIV/3/33–47)
- Csorba Dávid: Thököly üstököse (XI/4/16–24)
- Dáné Tibor Kálmán: A népfőiskoláról erdélyiesen (XIII/3/26–30)
- Déry Zoltán: Sárospataki diákemlékeim a 20. század derekáról (XII/4/38–47)
- Dobay Béla: Komáromi János ébresztése. Gondolatok az író születésének 125. évfordulóján (XV/1/24–33)
- Egey Emese: Nem mind szlovák, ami tót (XIV/1/15–18)
- Éles Csaba: A természeti és a társadalmi esztétikum példakörei Eötvös József életművében (XIV/1/5–14)
- Éles Csaba: Nemzeti fölemelkedés és tudatos hazafiság. A nemzetgazdaság, a társadalmi reformok és a történelmi tradíciók éltetésének időszerű problémái Szemere Bertalan útirajzaiban (XII/3/13–20)
- Éles Csaba: Önképzés, utazás és olvasás Erdélyi János gondolatvilágában (XV/2/34–45)
- Engly Sándor: Zsidó szellemtörténeti kalandozások (XV/3/28–34)
- Fintor Gábor – Szabó József: A televíziós sportműsorok hatása az egyes társadalmi rétegekre (XII/1/23–29)
- Gazdag Vilmos: A kárpátaljai magyar nyelvhasználat orosz/ukrán kölcsönszavai (XV/4/25–30)
- Gergely Attila: A mai japán család (XV/4/10–19)
- Gerner Zsuzsanna: Közép-európai etnikai leporelló (XIII/4/28–31)
- Gulyás Péter Pál: A Baba-Babba. Gyermekisten a magyar őshagyományban (XII/4/5–24)
- Jakab István: Anekdoták pataki diákéveimből (XIII/4/32–36)
- Jakab István: Anyanyelvünk helyes használatának kérdései (XII/4/34–37)
- Jakab István: Kisebbségi magyarjaink identitáskeresésének és magyarságmegtartásának gondjai s módjai (XI/3/5–13)
- Jakó János – Karasszon Dénes: A sárospataki iskolakórház és a 20. század kiemelkedő iskolaorvosa, Jakó János (XIV/2/19–25)
- Jónás Károly: Panka Károly és Trócsányi György könyvtárosi munkássága. Fejezetek az Országgyűlési Könyvtár történetéből (XI/4/25–30)
- Kamarás István: Lelkipásztorkodás a református egyházközsegekben (XIV/1/19–37)
- Kapusi Angéla: Vályi Nagy Ferenc és az Íliász-pör (XV/4/20–24)
- Karlowits-Juhász Orchidea: Pedro Arrupe és a „másokért élő ember” eszménye (XIV/4/5–11)
- Kiss Endre: A mindennapiság mint a gyermekfilozófia tárgya és közege (XV/4/5–9)
- Koncz Gábor: A pataki kollégium visszavételének (1989–1990) történelmi körülményei (XV/3/35–42)
- Koncz Gábor: Változás-menedzsment a kulturális intézményekben (XII/2/26–29)
- Koncz Sándor: Felvillantások Alsóvadásról (XIII/2/31–45)
- Kosárkó László: A városrendezési, városfejlesztési irányzatok, korszakok mint a „történetiség rendjeinek” kifejeződései a 20. századi Miskolcon (XI/2/41–47)
- Kovács Áron: Fáy András pataki diákévei (XIV/4/36–39)
- Kovács Klára: A magyar testnevelés és sport fejlődésének társadalmi és politikai tényezői a második világháborúig (XII/4/25–33)
- Kovács Dániel: Deme László és a sárospataki Alma Mater (XII/1/30–36)

- Kováts Dániel: Zemplén művelődéstörténeti öröksége (XV/1/5–14)
- Kövér Laura: A koreai családmodell változása a 20. században (XIV/3/17–32)
- Kupa László: A szociológus Rézler Gyula és kálváriás nemzedéke (XIII/3/16–25)
- Labancz Eszter Szidónia: Aczél György és a vitatkozás „szabadsága” (XII/3/32–38)
- Máriás József: „Az igazak emlékezete áldott” Arcképvázlat a teológus, a tudós és az író Makkai Sándorról (XV/2/5–15)
- Máté László: Nyelvművelés – nyelvvédelem – nyelvmentés (XV/2/16–20)
- Mihalovicsné Lengyel Alojzia: Sátoraljaújhely a századfordulók értékeinek vonzásában (XI/3/27–36)
- Miklósi Márta: A kriminálandragógia európai gyökerei és hazai története a 20. század közepéig (XIII/1/21–29)
- Miklósi Márta: A kriminálandragógia Magyarországon a 20. század második felében (XIII/4/14–27)
- Molnár Márton: Katolikus és protestáns irodalomszemlélet az 1920–1930-as években. Keresztény irodalmi műhelyek és reformtörekvések (XIII/1/30–39)
- Ötvös László: Kálvinizmus és a magyar irodalom (XI/1/42–46)
- P. Vas János: A betyárvilág társadalmi háttere, kiterjedése és korszakai Magyarországon (XII/2/5–20)
- Paládi-Kovács Attila: Erdélyi János és a Magyar Tudós Társaság/Tudományos Akadémia (XIV/2/5–11)
- Papp Imre: Mátyás Ernő teológiai és pedagógiai pályája, 1925–1950 (XV/1/15–23)
- Péterfi Ferenc: A közösségi akarat esélyeiről (XIV/4/12–16)
- Pomogáts Béla: Anyanyelvi Konferencia – egy szellemi műhely küldetése (XIII/1/5–20)
- Pusztay János: Tudásalapú társadalom – alulról építve (XIV/1/38–41)
- R. Várkonyi Ágnes: Comenius, a nemzetek tanítója (XI/3/22–26)
- Striker Sándor: Kulturális meghatározottság és gömb-gondolkodás (XV/3/5–17)
- Szabadfalvi József: A jogbölcselet mint „a jog természettudománya”. Vázlat Pikler Gyula jogfilozófiai munkásságáról (XI/3/14–21)
- Szabadfalvi József: Pauler Tivadar, az eszjogtudomány utolsó nagy alakja (XIV/2/12–18)
- Szathmáry Béla: Kövy Sándor emlékezete (XIII/2/15–21)
- Szathmáry Zoltán: Az információs társadalom és egyes devianciái (XI/2/5–18)
- Szmodis Jenő: A jog történeti és szociológiai vonatkozásai (XI/1/20–25)
- T. Kiss Tamás: Durkó Mátyás életútja (XV/3/18–27)
- Takács Ádám: A kritika kulturális funkciója a humántudományokban (XIII/3/5–15)
- Takács Béla: Református temetőink fejfáinak esztétikája (XIV/4/17–35)
- Takács Béla: Reformátusok Magyarországon. Művelődéstörténeti áttekintés a reformációtól a rendszerváltásig (XIII/2/5–14)
- Tamusné Molnár Viktória: Mitrovics Gyula esztétikai írásai (XI/2/19–31)
- Tarján Tamás: Apa, atya, fiú. Egy motívum Hubay Miklós életművében (XIII/2/22–30)
- Török Imre: Válaszúton a magyar felsőoktatás (XIII/3/31–44)
- Tözsér Zoltán: Nyugat-európai orientációjú oktatáspolitikai a két világháború között. A sárospataki Angol Internátus és a pannonhalmi olasz gimnázium (XII/3/21–31)
- Viga Gyula: A néprajzkutató Dankó Imre tudományos öröksége (XII/2/30–35)
- Viga Gyula: Balassa Iván, a sokoldalú néprajztudós. Emléksorok halálának tizedik évfordulóján (XIII/1/40–44)

Vitéz Ferenc: Kritika és mű (XII/1/5–15)

Vozdvizsenszkij Vagyim: Comenius első keleti követője: Grigorij Szkovoroda (XI/1/38–41)

Művészet

A keverőben ott ült egy fél szimfonikus zenekar. Beszélgetés Szoboszlai Péter rajzfilm-rendezővel (*A beszélgetést Földy-Molnár Lilla készítette*) (XV/1/42–46)

A koreográfus. Vörös Nóra interjúja Román Sándorral (XIV/1/42–46)

Baranyai Katalin: Teremthet-e közösséget és stílust az építéset? Víták a nemzeti jelleg-ről és a népi építészetről a két háború között (XII/1/37–44)

Bolvári-Takács Gábor: A kaposvári színház a kultúrpolitika sodrában (XIV/3/72–74)

Bolvári-Takács Gábor: A Nádasai Balett Stúdió, 1937–1949 (XII/3/64–67)

Bolvári-Takács Gábor: A nyilvános táncoktatás szabályozásának kialakulása (1896–1925) (XIV/4/40–50)

Bolvári-Takács Gábor: Művészeink és íróink *Magyar Öröksége* (XI/2/68–70)

Bolvári-Takács Gábor: Terpszikhoré és Thália vonzásában. Nádasai Myrtil emlékiratai (XII/2/59–60)

Bordás István: Egy művész-tanár Abaújából. Rézművesné Nagy Ildikó világa (XII/4/55–56)

Bordás István: Mai nagybányaiak – válogatás nagybányai magyar képzőművészek alkotásaiból. (Kiállítás Sárospatakon) (XIV/4/51–52)

Bordás István: Mai sárospataki képzőművészek kiállítása Nagybányán és Sárospatakon (XV/4/34–36)

Crescendo con Spirito – beszélgetés Füzesséryné Dudás Eszterrel (*Az interjút készítette: Mesterházi Gábor*) (XV/2/59–64)

Dobrik István: Időtlen idő. Mezey István grafikusművész emlékére (XII/2/36–38)

Dombóvári János: Ötven éves a sátoraljaújhelyi szimfonikus zenekar (XI/4/67–70)

Egy „sűrű” fotós. Interjú Nagy Károly Zsolt antropológus fotográfussal (*készítette: Földy-Molnár Lilla*) (XIV/3/52–60)

Fazekas Balogh István: „Vállalnom kell, hogy kifogjak a sorson...” Mladonyiczky Béla szobrászművész pályája (XII/3/39–44)

Fittler Katalin: Bónis Ferenc ikerkönyvei Bartókról és Kodályról (XIII/1/67–69)

Fittler Katalin: Wagnerissimo – a fából vaskarika négyszögesítése (XV/4/47–50)

Fodor Csaba: Nagy Frigyes és a porosz udvari zenei élet (XIV/1/55–60)

Fodorné Molnár Márta: Modern táncművészeti törekvések Európában és Magyarországon a 20. század első felében (XII/4/63–75)

Forgács D. Péter: A magyarok és az osztrákok imázsa az eredeti *Cigánybáró*-változatokban (XIII/1/45–50)

Gupcsó Ágnes: Egressy Béni, az „ember és magyar”. Emléksorok a zeneszerző születésének kétszázadik évfordulójára (XIV/2/37–39)

Haffner Anikó: Színésznők közéleti szerepben. Életutak a 20. századból (XIII/2/59–69)

Hajdú Ildikó: A Miskolci Grafikai Biennálék fél évszázada, 1961–2011 (XI/2/48–56)

Harsányi László: Az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület és a Művész-akció (1939–1944) (XIII/3/51–64)

Hollerung Gábor: A közönségnevelés pedagógiai és művészeti összefüggései. Komoly-zenei tapasztalatok és távlatok (XIV/2/53–58)

- Jákfalvi Magdolna: A *Várkonyi 100* elé (XV/2/65–68)
- Jálics Kinga: „Álljunk fel egy nagy körbe, fogjuk meg egymás kezét!” Zsuráfszky Zoltán pályaképe (XIII/1/51–56)
- Kaán Zsuzsa: Életmű és pályakép. Kun Zsuzsa portréja (XI/1/65–67)
- Kelemen Judit: Művészeti nevelés a sárospataki főiskolán (XIV/4/61–63)
- Kolozsi László: Szájkák – Marczi Mariann lemezéről (XIV/1/65–66)
- Kóháti Zsolt: A *naiv* film a hetvenes évek magyar filmművészetében (XII/3/51–63)
- Kóháti Zsolt: A *plein air* a '60–70-es évek magyar filmművészetében (XII/2/47–58)
- Kóháti Zsolt: Egy teljességelvű művészi ábrázolásmód (XI/3/37–46)
- Kulcsár Ferenc: Látni a láthatatlant. A 70 éves Tóthpál Gyuláról (XI/3/47–50)
- Laczkóné Pálfi Alojzia: Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjteményének* hatása a zenei nevelésre (XIV/1/61–64)
- László Erzsébet: Seres János festőművész emlékezete (XIV/2/40–42)
- Lelket Európának. Beszélgetés Mohi Sándorral a dokumentumfilmezésről (*Az interjút készítette: Baranyai Katalin*) (XI/4/52–58)
- Marczi Mariann: A tokaji bor dicsérete. A Tokaj-Oremus borászat zenei gyűjteményéről (XIII/4/65–70)
- Marczi Mariann: Ligeti-etűdök (XII/4/48–549)
- Molnár Dániel: Cirkusz és pártállam, 1947–1954. Államosítás és központosítás Magyarországon (XII/1/61–70)
- Nagy B. István: Gondolatok a képzőművészetről (XII/1/45–52)
- Ónodi Béla: Molnár István expresszionista, avantgárd korszaka (XIV/3/67–71)
- Pirint Andrea: Korrajz, emberi sorsok, művészeti élet. A Miskolci Galéria fél évszázada (XI/4/49–51)
- Retkes Attila: Az operett az ötvenes évek Magyarországon (XIII/3/71–72)
- Sárospatak – művészet – oktatás. Rác István levele, 1975. (*A dokumentumot bevezette és közzéteszi: Egey Emese*) (XI/2/63–67)
- Sirató Ildikó: A *Tolnay 100* konferenciakötet elé (XV/4/51–52)
- Sohár Pál: Csúcspontok Wagner zenedrámáiban (XIII/4/37–50)
- Soltész Márton: Liszt Ferenc és a mitológia találkozása az éremművészetben (XI/1/47–58)
- Soós Imre: Fery Antal grafikusművész élete és munkássága (XIII/2/46–50)
- Szabó Irén: Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény Sárospatakon (XV/2/46–48)
- Széll Rita: Thoinot Arbeau és a tánc mestersége (XI/1/63–64)
- Szent-Ivány Kinga: Spicc-cipő: emlékek, vér és verejték (XV/1/70–71)
- Szjő Enikő: Néhány háborús és békés bekezdés Rác István életrajzához (XI/3/57–59)
- Támba Renátó: Kislány kakassal. Koszta József néhány leánygyermek-ábrázolásának gyermekkor-történeti ikonográfiai szempontú elemzése (XV/3/55–67)
- Tóthpál József: Ércortokok évszázadai. A Honvéd Férfikar köszöntése (XIII/2/70–71)
- Tusnád László: Giuseppe Verdi és az olasz irodalom (XIII/3/45–50)
- Ungvári Judit: A debreceni kőszínház 150 éve (XV/3/68–70)
- Venczel Sándor: Színházi egypercesek Kaposvárról (XV/1/57–69)
- Veress Dániel: Egy építész a betonba simul nemzedékből. Száz éve született Ázbej Sándor (XIII/4/51–60)
- Vitéz Ferenc: Az „önmagával azonos” művész. Holló László emlékezete (XV/3/43–46)
- Vitéz Ferenc: Bertha Zoltán centenáriumi kiállítása Sárospatakon (XIV/2/59–62)

Szépirodalom

- Áfra János: szertartás előtt (XI/2/71)
Asbóth Balázs: Háromvirágok (XV/3/86–91)
Asbóth Balázs: Welwitschia Mirabilis. „bodorodó levélzet” (XIII/4/83–85)
Ayhan Gökhan: Barátság (XV/4/61)
Ayhan Gökhan: Ülés. (XV/4/62)
Bakonyi Péter: Anyám fogadott anyja (XII/2/76–78)
Bakonyi Péter: Öregnek nem jó (XIV/4/80–81)
Bakonyi Péter: Ötös Ketteske (XI/1/75–78)
Bakonyi Péter: Ünnepek haván... (XIII/1/70–72)
Balázs Ildikó: Mécskolomp (XII/3/87–88)
Balázs Ildikó: Una corda (XIV/2/78–80)
Balázs Zoltán: Az álmatlan ember (XIV/1/72–75)
Balázs Zoltán: pórázon vezet a hang (XI/2/82)
Balázs Zoltán: tájvers (XI/2/83)
Balogh Gergő: Kétszemközt lényegtelen (XII/4/86)
Balogh Gergő: Vázlat ugyanarról (XII/4/87)
Balogh Péter: Ember helyett (XIII/1/73)
Balogh Péter: Megrepedt táv (XIII/1/74)
Baranyi Gergely: 2011. 10. 12. (XI/3/65)
Baranyi Gergely: hajócska vár (XI/3/63)
Baranyi Gergely: orrvérzés közben (XI/3/64)
Barcsai László: a távolság (XI/2/84)
Barcsai László: Illatod (XI/2/85)
Bartók Péter Szilveszter: a tenger mégsem (XV/1/80)
Bartók Péter Szilveszter: együtt indultunk (XV/1/81)
Bartók Péter Szilveszter: hosszú ősz (XV/1/82)
Bende Tamás: felszínre hozni mindent (XIII/2/83–84)
Bene Zoltán: A művészet hatalma (XI/4/81–82)
Berényi Csaba: Foggal-körömmel (XII/3/86)
Berényi Csaba: Fültanú (XII/3/85)
Berényi Csaba: Minőségét megőrzi (XII/3/84)
Bereti Gábor: A relatív remény (XI/1/80)
Bereti Gábor: Vigasztalom P. Kleet (XI/1/79)
Bogdán József: A szagos mise után (XIII/4/87)
Borbély András: Egy fénykép árnyéka (XIV/3/89)
Borbély András: Léthe (XIV/3/86–88)
Borbély András: Madár és szél (XIV/3/90–91)
Borda Réka: A hitetlenség megkísértése (XIV/1/76)
Borda Réka: Közös déd (XIV/1/77)
Bödecs László: Ez sem (XV/3/75)
Bödecs László: Nem nagy teher (XV/3/74)
Csobánka Zsuzsa Emese: Ariadné (XV/2/84–85)
Csontos Márta: Látáskárosult (XIV/4/78)

- Csontos Márta: Selfsaving Instructions (XIII/4/86)
 D. Nagy Nóra: Párna (XII/4/83)
 D. Nagy Nóra: Szőnyeg (XII/4/82)
 Dékány Dávid: szaggatott (XII/3/83)
 Dékány Dávid: valaki helyettem (XII/3/81–82)
 Demény Péter: Sanzon az égről (XV/2/69)
 Evellei Kata: Üdvözlégy (XIV/2/65–67)
 Evellei Kata: Vonzáskörzet (XIV/2/68)
 Falussy Móric: Utánérvés (Miskolc – Budapest) (XIV/2/69–73)
 Farkas Arnold Levente: versei (XII/2/61–62)
 Farkas Arnold Levente: mi lesz a cím (XIII/2/82)
 Farkas Arnold Levente: péntek (XIII/2/81)
 Farkas Arnold Levente: részletek (XIII/2/80)
 Farkas Gábor: Amivé (XI/3/87)
 Farkas Gábor: Apokrif (XI/3/86)
 Farkas Gábor: onnan (XII/2/75)
 Farkas Gábor: Stációk (XI/3/88)
 Farkas Gábor: Vers-idő (XII/2/74)
 Fenyvesi Orsolya: A történetmondás kudarca (XIII/4/71)
 Fenyvesi Orsolya: Gravitáció télen (XIII/4/72)
 Fenyvesi Orsolya: Illusztráció (XII/2/70)
 Fenyvesi Orsolya: Ostya (XII/2/71)
 Fischer Botond: 1962 (XIV/3/84–85)
 Fitos Adrián: Emptyfull4,3,2 (XIII/3/84–86)
 Gábori Kovács József: Syntax error (XI/2/87)
 Gábori Kovács József: Szakítás (XI/2/88)
 Gergely Bori: A faház (XIII/3/83)
 Gergely Bori: Rózsakert (3/82)
 Gergely Bori: Új órák (XV/1/76)
 Gergely Bori: Vizeid (XV/1/77)
 Gulisio Tímea: méltóság (XV/2/77)
 Gulisio Tímea: the be(a)st (XV/2/78)
 Györfi Kata: az ágyhoz képest (XIV/4/66)
 Halmi Tibor: Haiku-füzér „keletről” (*egy ismeretlen kismester munkái*) (XIV/1/80–81)
 Hartay Csaba: Éji kikérdezés (XIV/2/76)
 Hartay Csaba: Értünk jönnek (XIV/2/77)
 Horváth Imre Olivér: Kidoblak (XI/4/739)
 Horváth Imre Olivér: Metszet (XI/4/74)
 Jassó Judit: Altató mese a Napról és a Holdról (XIII/2/73–74)
 Jász Attila: Átiratok (XIV/3/75–76)
 Jenei Gyula: Félelem (XII/3/70–71)
 Juhász Márió: Alaprajz (XIV/4/76)
 Juhász Márió: Három rövid tautológia (XIV/4/77)
 Juhász Tibor: Melegebb öl (XIII/4/82)
 Kántás Balázs versei (XI/4/83–84)

- Kántor Zsolt: A lélek varratai (XIII/3/76)
Kántor Zsolt: A nyelv a dolog elé siet (XIII/3/75)
Kántor Zsolt: A pillanat tekintete (XIV/3/80)
Kántor Zsolt: Az ítélőerő mimikája (XII/3/79)
Kántor Zsolt: Napfény íz nélkül (XII/3/80)
Karap Zoltán: Fluxus-partitúrák regényíróknak (XIII/2/76–79)
Keller Ilka: Habitáció – 1. (XV/4/58)
Keller Ilka: Interfázis – 4. (XV/4/59)
Keller Ilka: Olfactorius – 7. (XV/4/60)
Kerber Balázs: Azt hittem, (XIV/1/70)
Kerber Balázs: este nem látom (XI/4/80)
Kerber Balázs: Összenevettünk, (XIV/1/71)
Kerber Balázs: Tejút (XI/4/79)
Koch Imre: Az évszakok színeváltozása (XI/1/69)
Koch Imre: Gyöngysor (XI/1/71)
Koch Imre: Szerepek (XI/1/70)
Komjáti Ildikó: A fekete Hold (XV/4/65)
Komjáti Ildikó: Hajnalvers (XV/4/66)
Komlósi Kornél: Csavargások (XI/3/68)
Komlósi Kornél: Medvetánc (XI/3/67)
Komlósi Kornél: Test, töredékben (XI/3/66)
Komor Zoltán: Dugiültetvény (XIV/3/82)
Komor Zoltán: Egy kapcsolat hajtásvonalára (XIV/3/81)
Komor Zoltán: Régi trükk (XIV/3/83)
Korpa Tamás: Lelakatolt szobák (XIII/2/72)
Kovács Edward: A várakozók (XV/4/63)
Kovács Edward: Rétegfestés (XV/4/64)
Kovács Fruzsina: Rózsaszín burok (XI/4/75–78)
Kulcsár Árpád: címtelen (XV/1/78–79)
Kustár György: Bábel (XV/3/81)
Kustár György: Pál (XV/3/79–80)
Láng Eszter: fehér-kék ének (XV/4/57)
Láng Eszter: rendelt idő (XV/4/56)
Láng Orsolya: Álljon itt (XIV/4/65)
Láng Orsolya: Szegedi széljegyzet (XIV/4/64)
Lapis József: Tölgyesi Géza versei elé (XV/3/71)
Lászlóffy Csaba: Az esendőség prelúdiumából halhatatlanság-fuga (XI/3/62)
Lászlóffy Csaba: Jelen idejű múlt (XI/3/61)
Lászlóffy Csaba: Tabernákulum (XI/3/60)
Lukáts János: A kert (XV/4/67–69)
Lukáts János: A szélharang (XV/2/79–82)
Lutz-Gantenbein, Maria versei (fordította: Cseh Károly) (XIII/1/81–89)
Magolcsay Nagy Gábor: Köd (XII/4/84)
Magolcsay Nagy Gábor: Négy égtáj: észak (XII/4/85)
Merényi Krisztián: Disneylandi kaland (XII/1/81–84)

- Mezei Gábor: monstrum 17 (XIII/3/73)
 Mezei Gábor: penge/szél (XIII/3/74)
 Mezősi Miklós: Este van, este volt (XI/2/72)
 Mezősi Miklós: Referansz (XIII/3/81)
 Mezősi Miklós: Vers, mértékkel (XIII/3/80)
 Mizsur Dániel: Egyszerű fénysáv (XV/2/76)
 Molnár Illés: Fuga (XIV/1/68)
 Molnár Illés: Noé (XIV/1/69)
 Molnár Illés: Történet nélküli történet (XIV/1/67)
 Necz Dániel: Körhinta (XI/1/72)
 Németh Zoltán: Versek a semmiből, sehová (XI/4/71)
 Novák György: folyosó (XV/3/84)
 Novák György: hirtelen (XV/3/85)
 Novák Valentin prózái (*Maj Om Ce mester...*) (XI/1/73–74)
 Nyerges Gábor Ádám: Fázhatok (XIII/2/75)
 Nyerges Gábor Ádám: Magad helyett zümmögő (XI/1/68)
 Nyirán Ferenc: Apróságok kicsiny tárháza 16. (XIII/4/73)
 Nyirán Ferenc: Apróságok kicsiny tárháza 25. (XIII/4/74)
 Nyirán Ferenc: Csak próbáld... (XI/3/81)
 Nyirán Ferenc: Nem akarom (XI/3/84–85)
 Nyirán Ferenc: Reggeli kérdés (XI/3/82–83)
 Oláh András: amiről hallgatni kell (XV/3/82)
 Oláh András: felébresztett félelem (XIII/3/88)
 Oláh András: kivétel (XIII/3/87)
 Oláh András: visszhang (XV/3/83)
 Pál Sándor: Üzenetrögzítő (XI/2/86)
 Pallag Zoltán: Nagyanyám nipposztáskor (XIII/4/75–76)
 Papp Dénes: Hazatérés (XIV/3/77–79)
 Papp Sándor: Főzés (XIV/1/78)
 Papp Sándor: Koordináta (1/79)
 Polák Péter: a főút üres (XIV/4/74)
 Polák Péter: fiastyúk (XIV/4/75)
 Polgár Tóth Tamás: Cigányok (XII/1/86)
 Polgár Tóth Tamás: Kívánság (XII/1/85)
 Porkoláb Ádám: Meséj nekünk, Krónikás! (XIII/2/85–87)
 Sepsi László: Zsákosember (XIV/4/67–73)
 Seres Lili Hanna: A rontás töredéke (XV/4/55)
 Seres Lili Hanna: Aki kedves közönnyel fogad (XV/4/53)
 Seres Lili Hanna: Lassú nyárban (XV/4/54)
 Siska Péter: Készenlét (XV/3/78)
 Siska Péter: Mélyaltatás (XV/3/76)
 Siska Péter: Tartarosz (XV/3/77)
 Somoskői Beáta: A Nem Ismerthez (1–4.) (XI/1/81–84)
 Somoskői Beáta: Egy isten elmúlása. *Itt. Minden. Ezentúl.* (XIV/1/82–83)
 Strausz Kinga: A bomlás fokozatai (XII/4/81)

- Szalay László Pál: *Tour de önérzet* (XI/2/73–79)
Székelyhidi Zsolt: *Mágia-olvasások* (XII/4/76–78)
Szeles Judit: *Nyár* (XIV/2/81–85)
Szénási Miklós: *Jó lenne végre indulni* (XII/2/63–67)
Szihalmi Csilla: *áhitattal* (XIII/4/80)
Szihalmi Csilla: *csigaházrom* (4/79)
Szócs Petra: *Háromkor a kápolnában* (XII/3/89)
Szócs Petra: *Szép rövid vers* (XII/3/90)
Szűk Balázs: *Könnyező* (Egy népdalra) (XIII/4/81)
Tinkó Máté: *Antwerpen múzsája* (XIII/4/78)
Tinkó Máté: *Meddőhálók* (XIII/4/77)
Toroczkay András: *Forró-gőzölgő* (XV/1/74–75)
Toroczkay András: *Viasz I.* (XIV/2/74)
Toroczkay András: *Viasz II.* (XIV/2/75)
Tóth Kinga: *békülő* (XII/2/68)
Tóth Kinga: *kapcsolat* (XII/2/69)
Tóth Laura: *Egy tavaszi délután* (XII/2/73)
Tóth Laura: *Lekvár* (XII/2/72)
Tölgyesi Géza: *Hallgatás* (XV/3/73)
Tölgyesi Géza: *Szárnyak és liliomok* (XV/3/72)
Tukaj, Habdulla tíz verse (*fordította: Cseh Károly*) (XII/1/71–80)
Ujvári Luca: *Az utolsó három nap* (XIII/1/75–80)
Urbán Ákos: *Bagyrag* (*részlet*) (XIII/3/77–79)
Urbán Ákos: *Csoda, faluban* (XI/3/69–80)
Urbán Ákos: *Faiskola* (XV/2/70–75)
Urbán Ákos: *Feri* (XII/3/72–78)
Vadász János: *Óév – újév* (XIV/4/79)
Vass Norbert: *Prímszám* (XV/2/83)
Vass Tibor: *< Bibinke és > játéka a haljboltban* (XII/3/68–69)
Vass Tibor: *Bibinke és a bibliofil évelők* (XV/1/72–73)
Vécsei Rita Andrea: *Bájós* (XII/4/79)
Vécsei Rita Andrea: *Eszterházy szelet* (XV/1/83)
Vécsei Rita Andrea: *senki többet* (XV/1/84)
Vécsei Rita Andrea: *Ünnep* (XII/4/80)
Závada Péter: *Milyen hideg lehet* (XIV/2/63)
Závada Péter: *Mintha két irányból* (XIV/2/64)
Zsávolya Zoltán: *„Westelnémasága”* (XI/2/80)
Zsávolya Zoltán: *Arról, hogy mit csinálnak* (XI/2/81)
Zsirai László: *Estétől hajnalig* (XI/1/85)

Szemle

- Arany Lajos: *Természeti igazságok – három sorban* (XIII/3/92–94)
Bába Szilvia: *Az „együtt” jellemzői Közép-Európában* (XIII/1/101–103)
Bába Szilvia: *Magyarnak lenni „idegen csillagok alatt”* (XIV/3/100–102)

- Bakonyi István: A „szülőföldre áhított város” költője. Petrőczy Éva: A bokályos házban (XII/3/91–96)
- Beck Mihály: Kiss Árpád, a fizikai kémia professzora. Emléksorok születésének 125. évfordulójára (XIV/3/92–93)
- Bihary Gábor: Esztétikai provokáció (XIV/4/89–91)
- Bolvári-Takács Gábor: A Debreceni Egyetem száz éve (XIII/1/98–100)
- Bolvári-Takács Gábor: A nyelvtudós és teológus Ballagi Mór (XV/3/92–94)
- Bolvári-Takács Gábor: A sárospataki öregdiák-mozgalom közművelődési dimenziói (XI/3/89–91)
- Bolvári-Takács Gábor: Comenius megújul. A sárospataki tanítóképző a jövő előtt (XV/4/70–72)
- Bolvári-Takács Gábor: Gazdasági folyamatok a közművelődésben. Koncz Gábor új könyvéről (XI/1/93–95)
- Bolvári-Takács Gábor: Kozma Tamás szelíd önéletrajza (XIII/3/89–91)
- Bolvári-Takács Gábor: Mátrai László és a pataki neveléstörténeti hagyomány (XII/1/92–95)
- Bolvári-Takács Gábor: Múzsák hullámhosszán. Száz éve született Cserés Miklós rádiórendező (XV/1/85–87)
- Bolvári-Takács Gábor: Thália hatalma és a hatalom (XIII/4/93–95)
- Bolvári-Takács Gábor: Történetírás és szemléletformálás. Száz éve született Makkai László (XIV/1/87–89)
- Bolvári-Takács Gábor: Új iskolatörténet Sárospatakról (XIII/2/88–92)
- Boros László: Pinczés Zoltán, a Zempléni-hegység kutatója. Főhajtás a professzor emléke előtt (XI/3/92–94)
- Csávás Imre: Kalandok a kerék körül (XI/1/102–103)
- Dancs László: A sárospataki faluszeminárium történeti tanulságai (XIII/3/95–96)
- Farkas Evelin: „Korhely egyetemista spiné” (XV/4/76–77)
- Farkas Gábor: Hétköznapi szerepek (XI/2/89–91)
- Farkas Mária: Társadalmi tőke a neveléstudományban (XII/1/96–98)
- Farkas Tamás: A Duna Művészegyüttes históriája (XV/3/97–98)
- Fazekas Csaba: Sorsok, pályák, históriák. Miklós Péter tudomány- és irodalomtörténeti tanulmányai (XIII/4/90–92)
- Fecske Csaba: Mezzoszoprán pillanat (XII/1/99–100)
- Fittler Katalin: Bónis Ferenc emlékkönyv (XIII/4/96–97)
- Fittler Katalin: Mennyei hang fogságában (XV/1/97–99)
- Fittler Katalin: Vásáry Tamás üzenetei (XIV/2/98–100)
- Földy-Molnár Lilla: Károlyi Gáspár nyomában (XIV/3/97–99)
- Gelencsér Katalin: Közművelődési vitairatok (XV/3/95–96)
- Gesztelyi Hermina: Menjünk Másodiknapozásba! (XII/4/92–95)
- Graffits Tamás: Történetírás és mikrotörténelem (XV/2/92–94)
- Hámori Ferenc: Hazag Mihály lomjai (XI/2/92–95)
- Horváth Attila: Egy hivatás fényei és árnyékai (XIII/2/93–94)
- Jován Katalin: „Csak az én halálom nem halandó...” (XV/1/88–90)
- Karasszon Dénes: Derzsy Domokos, az állatorvostan kutatója. Emlékezés születésének centenáriumán (XIV/4/82–85)

- Karasszon Dénes: Kováts Mihály, a polihisztor „orvosnagy” (XII/2/79–82)
Király Zoltán: Újabb pataki diákanekdotákról (XI/4/91–93)
Kisgyörgy Károly: A jövő mérnöke. Emlékképek az ötvenes évekből (XII/3/101–103)
Koncz Péter: A környezettudatos tájgazdálkodás nyomában (XI/1/98–101)
Koncz Péter: Más lesz a tavasz? Rachel Carson emlékezete (XIV/4/86–88)
Kovács Ilona: A zenetudós Sárosi Bálint köszöntése (XV/2/89–91)
Kováts Dániel: Móricz Zsigmond novellái a református papságról (XIV/2/86–88)
Kránicz Gábor: Vallomás, szarvassal (XI/4/88–90)
Láng Eszter: „Lassú percek közt téblábol a nap” Változatok a létérzésre (XI/4/85–87)
Lovas Anett Csilla: „Versfaragó júzer”. Mezősi Miklós *Ezek itten csatolt fájlok* című kötetéről (XI/3/100–102)
Lovas Anett Csilla: Saját hangok (XIV/1/90–92)
Lukács Barbara: Látomás és újjászületés (XIV/1/93–95)
Lukács Gergely Sándor: Megújuló energiaforrások Észak-Magyarországon (XI/2/96–98)
Madár János: Az ember méltósága és esendősége. Bozók Ferenc és Bereti Gábor versesköteteiről (XI/3/95–99)
Máriás József: Áprily Lajos – egy tanári életpálya tanúsága (XII/2/83–86)
Máriás József: Árnýekozslatás. Vasy Géza könyvei Illyés Gyuláról (XI/1/89–92)
Máriás József: Monodrámák lépcsőin (XIII/1/94–97)
Máriás József: Újraolvasott esszék Ady Endrétől (XIV/2/92–95)
Márkus Béla: Turi Gábor kilátója (XII/4/88–91)
Mihalovicsné Lengyel Alojzia: Az újhelyi gimnázium jubileumi évkönyve (XV/1/94–96)
Mihalovicsné Lengyel Alojzia: Sátoraljaújhely 750 esztendejének krónikája (XII/3/97–100)
Mihalovicsné Lengyel Alojzia: Újhelyi időutazás a múzsák nyomában (XIII/2/95–97)
Molnár Márton: Kierkegaard hatása Koncz Sándor és Hamvas Béla életművére (XIV/3/94–96)
Paczolay Péter: Alaptörvény a mérlegen (XIV/1/84–86)
Papp Máté: Haza a mélyben (XIV/2/96–97)
Pecsuk Ottó: Könyv a Magyar Bibliatársulatról (XI/1/96–97)
Praznovszky Mihály: Egy élet a közművelődés és a művészet szolgálatában (XV/2/86–88)
Pusztay János: A végek dicsérete (XIV/4/95–97)
Szilaveczy Csilla: Szolgálat és költészet – hittel és humánussal (XIII/4/88–89)
Tukacs Béla: Emlékeim az ötvenes évek agrárpolitikájáról (XII/2/87–93)
Tusnád László: A széphalmi Kazinczy emlékhely monográfiája (XI/1/86–88)
Tusnád László: A szív és a lélek ígérete (XV/1/91–93)
Tusnád László: Csillagok a máglyán (XIV/2/89–91)
Tusnád László: Találkozások Szalkai László és Képes Géza szülővárosában (XV/4/73–75)
Tusnád László: Tanulmányok hét évszázad olasz irodalmáról (XII/1/87–91)
Ugrai János: Szemünk előtt gördülő történelem (XIV/1/96–100)
Vitéz Ferenc: A rabság tanulsága (XIV/4/92–94)
Vitéz Ferenc: Minőségteremtő nemzettudat. Bertha Zoltán könyvei (XIII/1/90–93)
Zahorján Ivett: Kép a szövegről, szöveg a képről (XII/4/96–99)
Zelnik Csaba Ákos: Egy kritikus könyvről (XV/3/99–100)

Szerkesztőségi közlemények

A Zempléni Múzsza 2011. évi XI. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke (összeállította: *Bolvári-Takács Gábor*) (XI/4/94–96)

A Zempléni Múzsza 2011–2015. évi XI–XV. évfolyamainak tartalomjegyzéke (összeállította: *Bolvári-Takács Gábor*) (XV/4/78–91)

A Zempléni Múzsza 2012. évi XII. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke (összeállította: *Bolvári-Takács Gábor*) (XII/4/100–102)

A Zempléni Múzsza 2013. évi XIII. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke (összeállította: *Bolvári-Takács Gábor*) (XIII/4/98–100)

A Zempléni Múzsza 2014. évi XIV. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke (összeállította: *Bolvári-Takács Gábor*) (XIV/4/98–100)

Barna Péter, lapunk új irodalmi szerkesztője bemutatkozik (XV/2/82)

Egey Emese: Ötvenedik szám (XIII/2/2)

Jakab István (1928–2013) (XIII/4/2)

Lapunk Tanácsadó Testületének új tagjai (Hoppál Mihály, Marczi Mariann, Nyíri Péter, Pocsainé Eperjesi Eszter) (XIV/1/2)

Számunk szerzői (XI/1/104; XI/2/99; XI/3/103; XI/4/97; XII/1/101; XII/2/94; XII/3/104; XII/4/103; XIII/1/104; XIII/2/98; XIII/3/98; XIII/4/101; XIV/1/101; XIV/2/101; XIV/3/103; XIV/4/101; XV/1/100; XV/2/95; XV/3/101; XV/4/97)

Takács Ádám: Hatvanadik szám (XV/4/2)

Illusztrációk

a) Művészek

Ázbej Sándor (XIII/4)

Fery Antal (XIII/2)

Holló László (XV/3)

Mezey István (XII/2)

Mladonyiczky Béla (XII/3)

Mohi Sándor (XI/4)

Nagy B. István (XII/1)

Nagy Károly Zsolt (XIV/2)

Rézművesné Nagy Ildikó (XII/4)

Román Sándor (XIV/1)

Seres János (XIV/3)

Szoboszlay Péter (XV/1)

Tóthpál Gyula (XI/3)

Zsuráfszky Zoltán (XIII/1)

b) Köz- és magángyűjtemények

Liszt Ferenc-érmek (XI/1)

Mai nagybányai magyar képzőművészek: Bitay Zoltán, Boar Szilvia, Dudás Gyula, Győri Kinga, Kása Dávid, Kovács Bertalan, Les József Pál (XIV/4)

Mai sárospataki képzőművészek: Fazekas Balogh István, feLugossy László, Molnár Irén, Sándor Zsuzsa, Stark István (XV/4)

Miskolci Grafikai Biennále nagydíjasai (XI/2)

Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak (XV/2)

Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület képzőművészeti tárlatai (XIII/3)

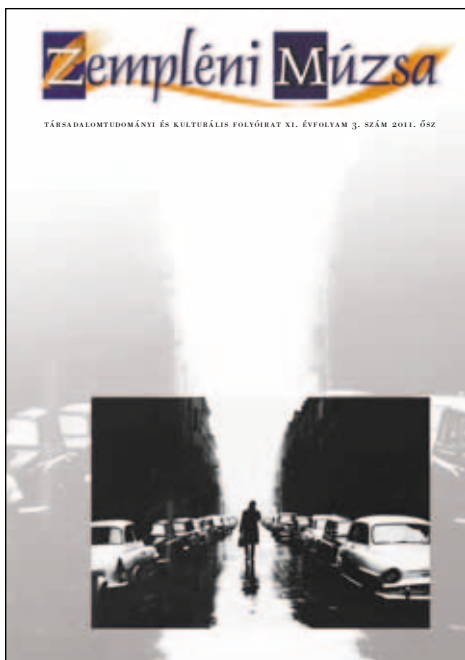
c) Egyéb illusztrációk

A Zempléni Múza 41–59. számainak címlapjai (XV/4/92–96)

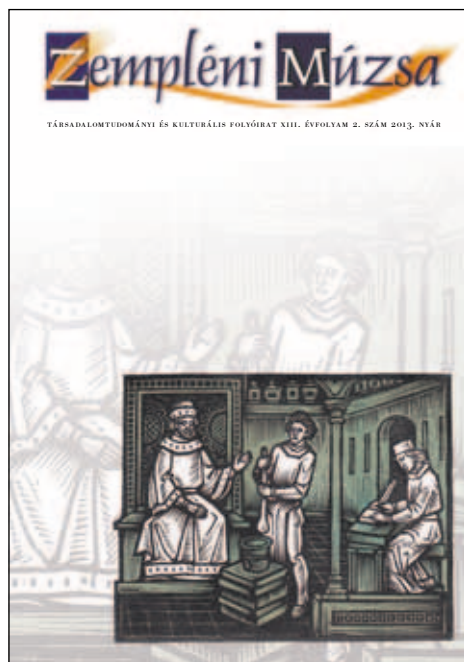
(összeállította: Bolvári-Takács Gábor)

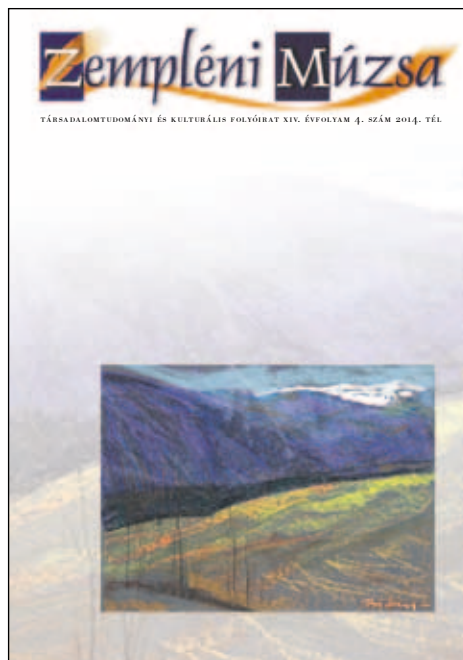
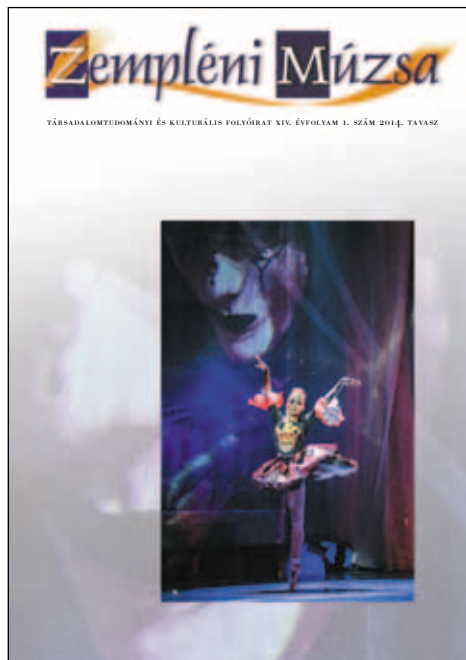

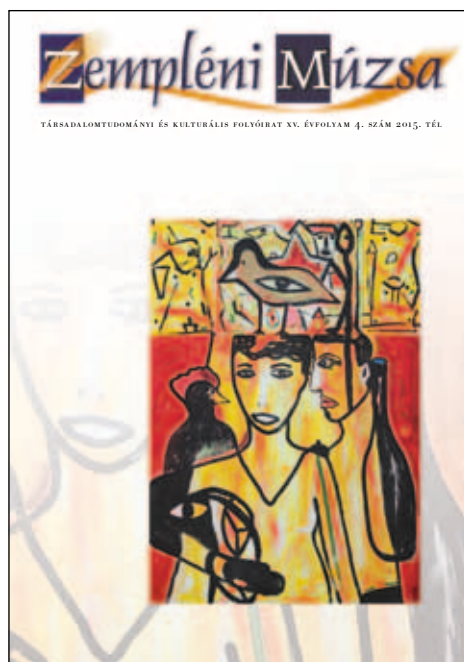
feLugossy László: Beszorulva

Számunk szerzői

Ayhan Gökhán 1986-ban született Budapesten. Költő, újságíró.

Bertha Zoltán PhD 1955-ben született Szentesen. József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének habilitált egyetemi docense, a Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Kulturális menedzser, történész, jogász, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola egyetemi tanára, lapunk alapító főszerkesztője.

Bordás István 1965-ben született Miskolcon. Tanár, művelődésszervező, kulturális szakértő, a Sárospataki Képtár munkatársa, a *Zempléni Múzsza* lapigazgatója.

Farkas Evelin 1990-ben született Füzesgyarmaton. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományok Doktori Iskolájának első éves PhD-hallgatója.

Fittler Katalin 1952-ben született Mosonmagyaróváron. Zenekritikus, szakíró, tanár.

Gazdag Vilmos 1984-ben született Zápszonyban. A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóintézetének fiatal kutatója, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán doktorjelölt.

Gergely Attila DrUniv 1950-ben született Celldömölkön. Szociológus, Japán-kutató, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézetének egyetemi adjunktusa.

Kapusi Angéla 1986-ban született Hajdúnánáson. A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, Miskolci Egyetem Tanárképző Intézetének óraadó oktatója.

Keller Ilka 1995-ben született Ózdon. A Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Karának hallgatója, a Debreceni Egyetem Irodalmi Kör tagja.

Kiss Endre DSc 1947-ben született Debrecenben. Filozófus, filozófiatörténész, germanista, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara és az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem egyetemi tanára.

Komjáti Ildikó 1953-ban született Budapesten. Logopédus, dokumentumfilm rendező, újságíró, szerkesztő, költő.

Kovács Edward 1995-ben született Székelyhídon. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv és irodalom alapszakos hallgatója.

Láng Eszter 1948-ban született Korondon. Festőművész, művészeti író, költő.

Lukáts János 1943-ban született Budapesten. Író, szerkesztő.

Seres Lili Hanna 1993-ban született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának irodalom- és kultúratudomány mesterszakos hallgatója.

Sirató Ildikó PhD 1966-ban született Budapesten. Színház- és irodalomtörténész, az Országos Széchényi Könyvtár Színház-történeti Tárának vezetője, a veszprémi Pannon Egyetem Filológiai és Társadalomtudományi Kar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének egyetemi docense.

Takács Ádám PhD 1970-ben született Sárospatakon. Történész, filozófus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának egyetemi adjunktusa, lapunk szerkesztőségi tagja.

Tusnády László CSc 1940-ben született Mátészalkán. Költő, műfordító, irodalomtörténész, az egri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar (Sárospatak) emeritus professzora.

*feLugossy László:
Az idő mindenkit beszorít a
saját porhüvelyébe.*